

ЖИВИ НАСЛЕДСТВА LIVING HERITAGE

РЕГИОНАЛЕН ЦЕНТЪР ЗА ОПАЗВАНЕ НА НЕМАТЕРИАЛНОТО КУЛТУРНО
НАСЛЕДСТВО В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ПОД ЕГИДАТА НА ЮНЕСКО

REGIONAL CENTRE FOR THE SAFEGUARDING OF INTANGIBLE CULTURAL
HERITAGE IN SOUTH-EASTERN EUROPE UNDER THE AUSPICES OF UNESCO

КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ
Нематериално наследство в риск

CULTURAL POLICIES
Intangible Héritage at Risk

ЖИВИ НАСЛЕДСТВА

LIVING HERITAGE

© Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО

© Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO

София, 2024, бр. 11-12

Sofia, 2024, issue 11-12

Съставител: Ирена Тодорова
Compiled: Irena Todorova

Редакционна колегия:

Ангел Янков, Диана Стоянова, Ирена Бокова (главен редактор), Ирена Тодорова, Меглена Златкова, Николай Ненов, Петко Христов, Стоян Денчев, Таня Марева, Христо Георгиев, Чаяна Истамкова

Editorial board:

Angel Yankov, Diana Stoyanova, Irena Bokova (Editor-in-Chief), Irena Todorova, Meglena Zlatkova, Nikolay Nenoff, Petko Hristov, Stoyan Denchev, Tanya Mareva, Hristo Georgiev, Chayana Istatkova

Секретар: Чаяна Истамкова
Secretary: Chayana Istatkova

Преводач от/ на английски език: Боян Дамянов, Теодора Николова, Милка Хагжикотева
Translation into/ from English: Boyan Damyanov, Teodora Nikolova, Milka Hadzhikoteva

Редактор на английски език: Красимира Абаджиева
English copy editor: Krassimira Abadzhieva

© Графичен дизайн и предпечат: **Стоян Бунджолов, Мартин Стойчев**
© Graphic design and prepress: **Stoyan Bounджoulov, Martin Stoychev**

© **Издание на Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО**

© **Published by the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO**

ISSN 2683-0256

СЪДЪРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENTS

КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ / CULTURAL POLICIES

Политики за опазване на нематериалното културно наследство в Република Молдова.....	4
Policies for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Republic of Moldova.....	4
<i>Андрей Прохин, Република Молдова / Andrei Prohin, Republic of Moldova</i>	

Опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство на Словения. Прилагане на Конвенцията на ЮНЕСКО (2003).....	18
Safeguarding and Promotion of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia. The implementation of the UNESCO Convention (2003) in Slovenia.....	18
<i>Нена Жидов, Словения / Nena Židov, Slovenia</i>	

Подпомагане на наследството на Пътищата на коприната в Турция: местните отговори на глобалния дневен ред.....	32
Boosting Silk Roads Heritage in Türkiye: Local Responses to a Global Agenda.....	32
<i>Зейнеп Актюре, Турция / Zeynep Aktüre, Türkiye</i>	

НА ФОКУС / ON FOCUS

Нематериалното културно наследство и климатичните промени	61
Intangible Cultural Heritage and Climate Change.....	61
<i>Ахмет Ерман Арал, Турция / Ahmet Erman Aral, Türkiye</i>	

ПОРТРЕТ / A PORTRAIT

Иван Тонев – абаджия и терзия.....	65
Ivan Tonev – abadžia and terzia	65
<i>Ангел Янков, България / Angel Yankov, Bulgaria</i>	

СПОДЕЛЕНО / SHARED BY

Музеи в пандемия	71
Museums in a pandemic	71
<i>Силвия Трифонова-Костадинова, България / Silvia Trifonova-Kostadinova, Bulgaria</i>	

ИНТЕРВЮ / INTERVIEW

Живото наследство като символ на устойчивост и единство - Тетяна Перевержиева.....	88
Living Heritage as a Symbol of Resilience and Unity - Tetiana Pereverzieva	88
<i>Валентина Демян, Украйна / Valentyna Demian, Ukraine</i>	

ФОТОРАЗКАЗ / PHOTOSTORY

Практика за опазване на „Хуцулски шарки и свързаното с тях културно пространство“.....	94
Safeguarding practice of “Hutsul patterns (ornaments) and related cultural space”	94
<i>Валентина Демян, Украйна / Valentyna Demian, Ukraine</i>	

Политики за опазване на нематериалното културно наследство в Република Молдова

Policies for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Republic of Moldova

Андрей Прохин, Република Молдова / Andrei Prohin, Republic of Moldova

Андрей Прохин е доктор на науките по румънска история, работи като научен секретар в Националния музей по етнография и естествена история в Кишинев, Република Молдова. Секретар е на Националната комисия за опазване на нематериалното културно наследство на Република Молдова и е член на Глобалната мрежа на фасилитаторите на ЮНЕСКО.

PhD in Romanian history, Mr. Prohin works as the science secretary at the National Museum of Ethnography and Natural History in Chişinău, Republic of Moldova. He is also the secretary of the National Commission for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova and a member of the UNESCO global network of ICH facilitators.

Резюме

Авторът прави общ преглед на Закона за опазване на нематериалното културно наследство в Република Молдова и свързаните с него наредби. Анализира разпоредбите на закона, отнасящи се до нематериалното културно наследство в редица държавни стратегии и програми. Посочени са резултатите от прилагане на държавните политики, присъствието на нематериалното културно наследство в образованието и в различни културни събития. Едно от заключенията е, че официалните документи илюстрират стремежа за съставяне на регистри, широкомащабно опазване и валоризиране на нематериалното културно наследство на страната. Постигането на тази цел се натъква на много пречки, предизвикани от икономически затруднения и недостатъчни човешки ресурси. Авторът прави извод за преодоляване на проблемите чрез сътрудничество в различни области.

Ключови думи: Република Молдова, нематериално културно наследство, закон, стратегии, програми, опазване.

Понятието „нематериално културно наследство“ постепенно придоби гражданственост в държавната администрация и академичните среди на Република Молдова. Това словосъчетание се среща все по-често в наименованията на институции, законодателни актове, в документи, отнасящи се до

Abstract

The author provides an overview of the Law on the protection of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Moldova and the regulations associated with it. He analyses the provisions related to Intangible Cultural Heritage within several state strategies and programmes. The results of implementing state policies, the presence of Intangible Cultural Heritage in education and cultural events are highlighted. One of the conclusions is that the official documents illustrate the desire to inventory, protect and valorise the intangible heritage of the country on a large scale. This goal however encounters many challenges caused by economic difficulties and lack of human resources. The author expresses the hope that much more can be achieved through the cooperation of people working in different domains.

Keywords: Republic of Moldova, Intangible Cultural Heritage, law, strategies, programmes, safeguarding.

The concept of “intangible cultural heritage” (ICH) gained a gradual acknowledgement within state administration and academic environment of the Republic of Moldova. This syntagm is encountered in names of institutions, legislative acts and documents concerning public policies, university education, and scientific publications. The elements that form this kind of cultural heritage are placed near the movable and immovable heritage. It proves that people recognize its major importance. The effort of preparing the nomination files for the *UNESCO Representative List* contributed essen-

публични политики, във висшето образование и в научни публикации. Елементите, формиращи този вид културно наследство, са поставени наравно с движимото и недвижимото материално наследство. Това показва, че хората съзнават тяхната висока значимост. Усилията за изготвяне на досиетата с номинации на елементи за Представителния списък на ЮНЕСКО допринасят съществено за сформиранието на нормативна и институционална система на опазване на нематериалното културно наследство. За момента Република Молдова има три елемента, включени в този списък: *Мъжки групов коледен ритуал Колиндат*, 2013 г.; *Традиционният занаят за изработване на стенни килими в Румъния и Република Молдова*, 2016 г. и *Културни практики, свързани с Първи март (заедно с България, Румъния и Северна Македония)*, 2017 г. В момента се разглежда четвърта номинация: *Изкуството на традиционната блуза с бродерии на рамото (Алтица) – елемент от културната идентичност на Румъния и Република Молдова*. По този начин цялото общество осъзнава наличието на колективни културни творби, носещи универсална стойност, чрез които може да се влезе в диалог за ценностите с други нации и държави. На следващите страници ще представим накратко еволюцията на държавните политики по документиране и опазване на нематериалното културно наследство в Република Молдова¹.

Правна рамка

На 24.03.2006 г. Парламентът в Кишиневу ратифицира *Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство*. На 29.03.2012 г. бе приет Закон №58 за опазване на нематериалното културно наследство. Текстът на закона съдържа дефиниции на основните понятия от тази област, като се придържа към използваната в документите на ЮНЕСКО терминология: „нематериално културно наследство“, „носител на нематериално културно наследство“, „национален регистър на нематериалното културно наследство“, „национален каталог на архиви със записи на нематериално културно наследство“, „защита“, „опазване“, „каталогизиране“, „досие на наследството“ (Чл. 3, а)-h)². Съответно, наследство се дефинира като *съвкупност от елементи на традиционното творчество*,

entially to the formation of the normative and institutional system of protection of the intangible cultural heritage. Up till now, the Republic of Moldova has 3 elements inscribed on this list (*Men's group Colindat, Christmas-time ritual*, 2013; *Traditional wall-carpet craftsmanship in Romania and the Republic of Moldova*, 2016; *Cultural practices associated to the 1st of March*, 2017). A fourth file is currently under examination (*The Art of the Traditional Blouse with Embroidery on the Shoulder (Altiță) – an Element of Cultural Identity of Romania and the Republic of Moldova*). The entire society has become aware that it possesses collective cultural creations of universal value to be discussed in a dialogue of values with other states and nations. In the pages below, we shall present briefly the evolution of state policies concerning the documentation and safeguarding of ICH in the Republic of Moldova¹.

Legal framework

On the 24th of March 2006 The Parliament from Chişinău ratified the *UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Six years later, on the 29th of March 2012, was adopted Law No. 58 "on the protection of the intangible cultural heritage". The text of the law contains definitions of the main notions, respecting the terminology in the UNESCO documents: Intangible Cultural Heritage", "bearer of living human treasure", "National inventory of ICH", "National Catalogue of Archives with ICH Recordings", "protection", "safeguarding", "cataloguing", "heritage file" (art. 3, a-h))². Accordingly, ICH is defined as "The sum of elements of authentic traditional creation, valuable from historical and cultural perspective. It is transmitted from one generation to another and is expressed in literary, musical, choreographic or theatrical forms along with instruments, objects, artefacts, specific dress, accessories and cultural spaces associated to them and recognized as integral part of cultural heritage" (art. 3, a). In the next article of the law, the authors state several features that individualize ICH. We shall cite only some of them: "the anonymous character of the origin of the creation, societies contributing continuously to its promotion and improvement according to traditional patterns"; "mainly oral, nonformal transmission, due

¹ Авторът е превел на английски заглавията на официалните документи и цитати от текстовете им.

² https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=22948&lang=ro (24.05.2022).

¹ The author translated into English the titles of official documents and quotations.

² https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=22948&lang=ro (24.05.2022).

представляващи ценност от историческа и културна гледна точка, които се предават от поколение на поколение, изразени в литературна, музикална, танцова или театрална форма, заедно с инструментите, предметите, артефактите, специфичните носии, аксесоари и културни пространства, свързани с тях, което общности, групи хора или, според случая, отделни лица разпознават като неразделна част от своето културно наследство (Чл. 3, ал. а). В следващия член на закона съставителите посочват няколко характеристики, индивидуализиращи нематериалното културно наследство. Цитираме само една от тях: анонимният характер на произхода на творбата, общностите, допринасящи непрекъснато за нейното популяризиране и поддържане по традиционни начини, главно устно, по традиция неформално предаване, формиране, интерпретиране, съвременяване и/или създаване на нови елементи в рамките на групата и/или общността при спазване на традиционните форми, модели, съдържание и техники и др. (Чл. 4, ал. а), б), е). Авторите на закона добавят важна забележка – разпоредбите на настоящия закон не се отнасят до професионални творци, до групи или отделни лица, работещи в сферата на културните индустрии (Чл. 2, т. 3).

В Глава 2 от Закон № 58 са изброени мерките за защита на нематериалното културно наследство. Те включват няколко вида дейности: научни изследвания – съставяне и водене на Националния регистър на нематериалното културно наследство, удостоверяване с почетното звание Носител на живо човешко наследство (Чл. 7-8); обучение на специалисти в тази област, създаване на условия за предаване на елементи от носителите към младото поколение чрез публикуване на научни, научно-популярни и дидактични произведения (Чл. 11, к. 3), публични прояви на културен обмен с използване на текстови и аудио-визуални продукции, подходящи за запазване на автентичността (Чл. 11, т. 5).

В закона са посочени няколко институции, отговарящи за опазване на нематериалното културно наследство – Министерство на културата, което отговаря за разработване на политики, стратегии и конкретни норми относно опазването на националното нематериално културно наследство, както и на програми за идентифициране, документиране, изследване, съхранение, предаване, популяризиране и валоризиране на културното наследство, като осигурява тяхното практическо изпълнение (Чл. 13, т. 2). Националната комисия за опазване на нематериалното културно наследство координира изпълнението

to tradition”; “making, interpretation, updating and/or creation of its elements within the group and/or community, respecting the traditional forms, models, contents, and techniques”, etc. (art. 4, a), b), e)). The authors of the law also add an important note: “the provisions of the current law do not apply to professional artists, to groups, and persons that work in the field of cultural industries” (art. 2, pt. 3).

Chapter 2 of Law No. 58 enumerates the “measures of protection of ICH”. They include several kinds of activities: scientific research; cataloguing in the *National Inventory of ICH*; bestowing the honorific title of Bearer of Living Human Treasure (art. 7-8); “training of specialists in this field; creating conditions for the transmission of elements from bearers to the young generation by publishing scientific, scientific-popularizing, and didactical works” (art. 11, pt. 3); “public manifestations of cultural exchange using editorial and audio-visual production that is favourable for the preservation of authenticity” (art. 11, pt. 5).

The institutions in charge of safeguarding ICH in Law No. 58 are as follows:

Ministry of Culture – “in charge of making policies, strategies, and specific norms concerning the protection of national ICH, as well as programmes for the identification, documenting, research, conservation, transmission, promotion, revitalization and valorisation of cultural heritage, that ensures their practical implementation” (art. 13, pt. 2).

National Commission for the Safeguarding of ICH – “coordinates the accomplishment of state policy in the field of protection of ICH” (art. 13, pt. 3).

National Centre for the Conservation and Promotion of ICH – “ensures the application of protection policies in the field, especially in heritage bearer communities, supports through concrete measures the viability of ICH and its transmission to the young generation, inventories its elements, storing the information on various modern devices” (art. 13, pt. 4).

The authorities of local public administration are viewed as “legal representatives of heritage bearer communities”. These institutions “cooperate with central authorities in view of making programmes for the identification, documentation, research, conservation, transmission, promotion, revitalization and valorisation of cultural heritage” (art. 13, pt. 6).

In order to fully apply the provisions of Law No. 58, in 2016, the Ministry of Culture approved several additional normative acts: *Regulation on the organization and*

на държавната политика в областта на защита на нематериалното културно наследство (Чл. 13, т. 3). Националният център за съхранение и популяризиране на нематериалното културно наследство осигурява прилагането на политиките по опазването на терен, особено в общностите на носителите на това наследство, поддържа чрез конкретни мерки жизнеността на нематериалното културно наследство и неговото предаване на младото поколение, съставя регистри на елементите, като съхранява информацията на различни съвременни носители (Чл. 13, т. 4). Органите на местната публична администрация се разглеждат като законни представители на общностите от носители на наследството, а всички институции сътрудничат с централните власти при разработване на програми за идентифициране, документирание, изследване, съхранение, предаване, популяризиране, съживяване и валоризиране на културното наследство (Чл. 13, т. 6).

С оглед цялостното прилагане на разпоредбите на Закон № 58 през 2016 г. Министерството на културата одобри няколко допълнителни нормативни акта: *Наредба за устройството и функционирането на Националната комисия за опазване на нематериалното културно наследство; Наредба за удостояване с почетното звание Носител на живо човешко наследство; Наредба за Националния регистър и местните регистри на нематериалното културно наследство; Наредба за националния каталог на институции и архиви, съхраняващи записи на нематериално културно наследство; Норматив за акредитиране на експерти в областта на опазване на нематериалното културно наследство*³. Всеки от тези документи съдържа критерии и процедури за валидиране, специализирани формуляри, осигуряващи все по-детайлното и актуално документирание на живото наследство, както и отразяване на специализиран експертен опит в тази област. Практическото прилагане на разпоредбите, съдържащи се в тези наредби, изисква солидна специализация и значителни усилия. По наше мнение, това е една от причините с почетното звание *Носител на живо човешко наследство* да е удостоено засега едно единствено лице, а това засяга и квалификационната степен *експерт в опазването на нематериалното културно наследство*.

В периода 2–11.11.2016 г., Република Молдова бе домакин на Мисия на ЮНЕСКО за оценяване на нуждите при прилагане на Конвенцията на ЮНЕСКО за опазва-

*functioning of the National Commission for Safeguarding the Intangible Cultural Heritage; Regulation on bestowing the Honorific Title of Bearer of Living Human Treasure; Regulation concerning the National Inventory and local inventories of intangible cultural heritage; Regulation on the National Catalogue of institutions and archives having recordings of intangible cultural heritage; Norms for the accreditation of experts in the field of protection of intangible cultural heritage*³. Each of the mentioned documents contains criteria and validation procedures, specialized forms intended to ensure an increasingly detailed and updated documentation of the living heritage, as well as expertise in this field. The practical implementation of the provisions of these regulations requires a solid specialized formation and a considerable effort. In our opinion, this is one of the reasons why the Honorific Title "Living Human Treasure" has been offered to one single person, as well as the qualificative of expert in the protection of ICH.

During November 2-11, 2016 the Republic of Moldova hosted the *UNESCO Mission for the assessment of necessities in the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. The mission was conducted by Mr. Nikolai Vukov, a member of the UNESCO global network of facilitators and a researcher at the Sofia Institute of Ethnology and Folklore Studies with the Ethnographic Museum, Bulgaria. The output of the mission was an extensive report with observations and recommendations on how to improve the policies in this field. The event offered to the members of the National Commission, the experts from the capital and the republic the opportunity to learn more about the contemporary approaches to ICH at international level.

The representatives of the Ministry of Culture and the National Commission manifested their concern for the improvement of the legal framework of the safeguarding of ICH. On the 4th of February, 2022 a new redaction of the *Regulation concerning the classification of elements of intangible cultural heritage and maintaining the National Inventory of ICH* along with the *Regulation on bestowing the honorific title of Bearer of Living Human Treasure*⁴ entered into force. At present, the members of the National Commission discuss a new redaction, a

³ <https://mecc.gov.md/ro/content/acte-normative-6> (25.05.2022).

³ <https://mecc.gov.md/ro/content/acte-normative-6> (25.05.2022).

⁴ Decision on the application of the provisions of article 14 letter e) from Law No. 58/2012 on the protection of the intangible cultural heritage, in "Official Monitor", no. 34-38 (8078-8082), 4 of February 2022, p. 41-46.

не на нематериалното културно наследство. Мисията бе ръководена от доц. д-р Н. Вуков (Институт по етнология и фолклористика с етнографски музей в София, България), член на Глобалната мрежа от фасилитаторите на ЮНЕСКО. В резултат от мисията бе приет подробен доклад с участието на Н. Вуков, съдържащ констатации и препоръки за подобряване на политиките в тази област. Събитието даде възможност на членовете на Националната комисия, както и на експерти от столицата и от цялата страна, да научат повече за съвременните подходи към нематериалното културно наследство в международно план.

Представителите на Министерството на културата и на Националната комисия изразиха загриженост за подобряване на правната рамка за опазване на нематериалното културно наследство. На 04.02. 2022 г. влезе в сила нова редакция на *Наредбата относно класифициране на елементите на нематериалното културно наследство и водене на Националния регистър на нематериалното културно наследство*, заедно с *Наредба за удостояване с почетното звание Носител на живо човешко наследство*⁴. Понастоящем, членовете на Националната комисия обсъждат нова, пълна редакция на Закон № 58 за опазването на нематериалното културно наследство.

През 2013 г. към Дирекция „Културно наследство“ при Министерството на културата бе разкрита длъжност съветник по нематериалното културно наследство, отговаряща за изработване и съгласуване на политиките в тази област. След съответна реорганизация на правителствените структури, през 2016 г. длъжността бе слята с тази на експерт по археологическото и движимото наследство.

Регистри на нематериалното културно наследство.

Задължителен инструмент, изискван по силата на международните ангажименти за изготвяне на доклада с номинации за включване в списъците на ЮНЕСКО, е *Националният регистър на нематериалното културно наследство на Република Молдова*, том А, обнародван през 2012 г., а през 2013 г. излезе Второ издание на румънски и английски език⁵. Към на-

⁴ Решение за прилагане на разпоредбите на чл. 14 буква е) от Закон № No. 58/2012 за опазване на нематериалното културно наследство, публ. в „Официален вестник“, бр. 34-38 (8078-8082), от 04.02. 2022, 41-46.

⁵ *National Inventory of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova, 2nd edition, vol. A, Chişinău, Lumina Publishing House, 2013.*

complete one, of Law No. 58 on the protection of the intangible cultural heritage.

In 2013 at the Ministry of Culture *Direction Cultural Heritage* was created the position of counsellor for ICH. Their mission was to make and coordinate the policies from this field. In 2016 After the reorganization of structures of the Government, this position was merged with that of expert in archaeological and movable heritage.

ICH Inventories

The compulsory instrument, required by international commitments for the preparation of UNESCO nomination files, is the *National Inventory of ICH of the Republic of Moldova*, vol. A, published in 2012 (the second edition was issued in 2013), in Romanian and English.⁵ At present time and after the last updates, the Inventory comprises over 510 living elements of ICH. Its structure respects the classification of ICH domains, according to the 2003 Convention.⁶

Alongside the *Inventory*, more recently was created the *National Inventory of Active ICH Elements*.⁷ The latter contains detailed files, each dedicated to a living heritage element, its historical evolution and current bearers, as well as to the actions proposed for its safeguarding. The *National Inventory of Active ICH Elements* comprises the file “The Art of the Traditional Blouse with Embroidery on the Shoulder (Altiță) – an Element of Cultural Identity in the Republic of Moldova”, which was submitted in 2021 for inscription in the *UNESCO Representative List*. Other files (*Traditional midwifery, the Kadınja dance, the Kurban ritual*, etc.) have been recently submitted to the Commission for inscription in the National Inventory of ICH. They were returned to be revised and completed with additional information, according to the provisions

⁵ *National Inventory of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova, 2nd edition, vol. A, Chişinău, Lumina Publishing House, 2013.*

⁶ I. Traditions and expressions of verbal art, having language and word meaning as main vehicle for cultural expression”; “II. Traditions and expressions of the musical art or practice”; “III. Traditions and expressions of the choreographic art or practice”; “IV. Traditional musical instruments”; “V. Celebrations, customs and rites”; “VI. Knowledge, practices, representations, and symbols about man, nature and cosmos”; “VII. Knowledge regarding traditional alimentation”; “VIII. Techniques and skills concerning traditional crafts”; “IX. Traditional institutions, kinship, forms of association

⁷ <https://patrimoniuiaterial.md/ro/pagini/inventarul-na%C8%9Bional-al-elementelor-vii-de-patrimoniui-cultural-imaterial-0> (25.05.2022).

стоящия момент Регистърът включва над 510 живи елемента на нематериалното културно наследство. Структурата му е съобразена с класификацията на областите на нематериално културно наследство по смисъла на Конвенцията от 2003 г.⁶

В допълнение към Регистъра, неотдавна бе създаден и Национален регистър на активните елементи на нематериалното културно наследство⁷. Той съдържа подробни досиета на елементи на живото наследство, неговата историческа еволюция и сегашни носители, както и на предлаганите действия за неговото опазване. Така например, Националният регистър на активните елементи на нематериалното културно наследство съдържа досие на елемента *Изкуството на традиционната блуза с бродерии на рамото (Алтица) – елемент от културната идентичност на Румъния и Република Молдова*, номиниран през 2021 г. за вписване в Представителния списък на ЮНЕСКО. Други досиета (традиционното бабуване, танцът *Кадиня*, обредът *Курбан* и пр.) са представени наскоро на комисията за вписване в Националния регистър на нематериалното културно наследство. Те бяха върнати за преработване и допълване с информация, в съответствие с официалната наредба за актуализиране на Националния регистър.

Стратегии за документиране и опазване

В Националната стратегия за развитие на културата *Култура 2020* е засегнато и нематериалното културно наследство. Между силните страни на нашата страна в културната сфера, споменати от авторите, се споменава съществуването на *около 800 елемента на нематериалното културно наследство*⁸. Същевременно се признава, че това наследство изисква актуализирана документация и действия за

⁶ Устни традиции и форми на изразяване, в това число и езика в качеството му на носител на нематериалното културно наследство; Художествено-изпълнителско изкуство; Традиции и форми на изразяване в танцовото изкуство или практика; Традиционни музикални инструменти; Социални обичаи, обреди и празненства; Знания, практики, форми на изразяване и символи, свързани с човека, природата и вселената; Знания, отнасящи се до традиционната медицина; Знания и умения, свързани с традиционните занаяти; Традиционни институции, родство, форми на сдружаване.

⁷ <https://patrimoniuiaterial.md/ro/pagini/inventarul-na%C8%9Bional-al-elementelor-vii-de-patrimoniu-cultural-imaterial-0> (25.05.2022).

⁸ Стратегия за развитие на културата *Култура 2020*, с. 4. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588> (last accessed on 23.05.2022).

of the official regulation of the updating of the National Inventory.

Strategies of documenting and safeguarding

ICH takes its deserved place in the *National Strategy for the Development of Culture “Culture 2020”*. Among the strengths of the cultural field of our country the authors mention the existence of “about 800 ICH elements”⁸. At the same time, it is pointed out that this heritage requires updated documentation and safeguarding actions: “During the last two decades, because of lack of funds, the cultural and research institutions didn’t undertake field investigations in order to document the customs, craftsmanship technical processes, the practical implementation of old techniques. The losses are irretrievable because of the inevitable process of losing generations of ICH bearers”. The authors propose solutions both for the tangible and intangible heritage and it is “to create a system of conservation and protection of the cultural heritage”. This system supposes to save and revitalize the jeopardized elements. The efficiency of undertaken actions should be measured according to the number of “communities/persons bearers of ICH that were identified, stimulated, and protected”.

In the *Actions plan for implementing the Strategy of Development of Culture “Culture 2020”* the Ministry of Culture planned several actions concerning the documenting and protecting of ICH, the formation of specialists in this field and the preparation of files for the *UNESCO Representative List*. What is foreseen is the annual documenting of 30 elements of intangible heritage, aiming to complete the *National Inventory of Intangible Cultural Heritage*, the creation of 34 local inventories⁹, the inspection and monitoring of 800 ICH elements the annual revitalization of 5 elements, the creation of new master programmes dedicated to the conservation and valorisation of ICH etc.

The mentioned strategy includes the digitization of various categories of cultural heritage, aiming to create an e-heritage system. This aspect is presented more extensively in the *National Programme for the Informatization of the cultural domain during 2012-2020*. According to the latter programme, the digitization of 75% of the

⁸ *The Strategy for the Development of Culture “Culture 2020”*, p. 4. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588> (last accessed on 23.05.2022).

⁹ *The Actions Plan for implementing the Strategy of Development of Culture “Culture 2020”*, p. 1-2. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588> (23.05.2022).

неговото опазване: През последните две десетилетия, поради липса на средства, културните и изследователските институции не предприемаха теренни изследвания за документиране на обичаите, занаятчийските процеси и практическото прилагане на стари техники. Загубите са необратими, тъй като през този период от време се засили процесът на отмиране на поколения носители на нематериалното културно наследство. Като решения в областта на културното наследство, както материално, така и нематериално, авторите предлагат създаване на система за съхранение и опазване на културното наследство. Що се отнася до нематериалното културно наследство, такава система предполага спасяването и ревитализирането на застрашените елементи. Ефективността на предприетите действия следва да се измерва по броя на идентифицирани, стимулирани и защитени общности/лица, носители на нематериално културно наследство.

В плана за действие за изпълнение на Стратегиата *Култура 2020*, Министерството на културата предвижда редица действия по отношение на документирането и опазването на нематериалното културно наследство, формирането на специалисти в тази област и изготвянето на досиета за Представителния списък на ЮНЕСКО. Предвижда се документирането на 30 елемента на нематериалното културно наследство годишно, с оглед попълване на *Националния регистър на нематериалното културно наследство*, създаването на 34 местни регистъра⁹; оглед и мониторинг на 800 елемента на нематериалното културно наследство; съживяване на 5 елемента годишно; създаване на нови майсторски класове, посветени на съхранението и валоризацията на нематериалното културно наследство, и т.н.

Споменатата по-горе стратегия предвижда също и цифровизация на различни категории културно наследство, с оглед превръщането им в система на „е-наследство“. Този аспект е представен по-подробно в Националната програма за информатизация на културната област в периода 2012–2020. Според тази програма до 2020 г. бе планирана цифровизацията на цялото културно наследство на Република Молдова¹⁰. Що се отнася до нематериалното културно наслед-

⁹ План за действие за изпълнение на Стратегиата за развитие на културата „Култура 2020“, 1-2: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588> (23.05.2022).

¹⁰ Национална програма за информатизация в културната област 2012–2020, с. 6: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=20148&lang=ro (23.05.2022).

entire cultural heritage of the Republic of Moldova¹⁰ is planned until the year 2020. What concerns ICH is that there should have been made and approved a separate national programme of digitization¹¹. The creation of Informational System “Archives of National ICH” is intended to take place and the National Centre for the Conservation and Promotion of ICH, along with libraries and museums, should have been provided with the necessary equipment for digitization.

It is worth mentioning that on the official website of the Ministry of Culture there is a digital variant of the *National Inventory of the Intangible Cultural Heritage*, vol. A¹². This inventory, the *National Inventory of active ICH elements*, as well as some other information are published on a special website: www.patrimoniuiaterial.md. The site was created with the support of the Moscow UNESCO Office and the National Museum of Ethnography and Natural History manages it nowadays.

Another site that aims to preserve valuable information about the traditional culture bears the title “Saving the folkloric, dialectological, and ethnographic archives from Chişinău, Republic of Moldova”¹³. The site contains documents in text and audio format with field data recorded in post-war time. They are in the archives of the Institute of Romanian Philology “B.P. Hasdeu” and at the Institute of Cultural Heritage. The British Library (through the “Endangered Archives Programme”) and the Arcadia Charity Fund supported the digitization of these archival materials.

There are references to ICH in the *National Programme in the fields of research and innovation for 2020-2023*, and one of the strategic directions of this programme concerns “Tangible and intangible heritage”¹⁴. The authors of the programme point out that the scientific valorisation of the national cultural heritage (including the intangible one) contributes to “the consolidation of social cohesion, mitigation of decisional processes at

¹⁰ *National Programme for the Informatization of the cultural domain during 2012-2020*, p. 6: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=20148&lang=ro (23.05.2022).

¹¹ *Actions Plan for the accomplishment of the National Programme for the Informatization of the cultural domain during 2012-2020*, p. 9.

¹² <https://mecc.gov.md/ro/content/registrul-national-al-patrimoniului-cultural-imaterial> (23.05.2022).

¹³ <https://folclor-dialectologie.md/>

¹⁴ *National Programme in the fields of research and innovation for 2020-2023*, p. 9. <https://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/Program%20national%20cercetare%20inovare.pdf> (23.05.2022).

ство, трябваше да бъде разработена и одобрена отделна национална програма за неговата цифровизация¹¹. Намеренията бяха да се създаде Информационна система *Архиви на националното нематериално културно наследство*. В това отношение Националният център за съхранение и популяризиране на нематериалното културно наследство, съвместно с библиотеките и музеите, трябваше да бъде снабден с необходимото оборудване за извършване на цифровизацията.

Цифровизацията на нематериалното културно наследство се открива на официалния сайт на Министерството на културата с достъпна електронна версия на *Националния регистър на нематериалното културно наследство*, том А¹². Този регистър, заедно с *Националния регистър на активни елементи на нематериалното културно наследство*, както и с друга информация от тази област, бе качен на специален интернет сайт (www.patrimoniuiimaterial.md). Сайтът бе създаден с помощта на Бюрото на ЮНЕСКО в Москва, а понастоящем се стопанисва от Националния музей по етнология и естествена история.

Друг сайт, който си поставя за цел съхраняването на ценна информация за традиционната култура, е с име *Запазване на фолклорните, диалектните и етнографските архиви от Кишинев, Република Молдова*¹³. Той съдържа документи в текстов и аудио формат, с теренни данни, записани в следвоенния период, от архивите на Института по румънска филология „Б. П. Хаздеу“ и Института за културното наследство. Цифровизацията им бе извършена с подкрепата на Британската библиотека чрез програмата *Застрашени архиви* и Благотворителния фонд *Аркадия*.

Препратки към нематериалното културно наследство могат да се намерят и в *Националната програма в областта на научните изследвания и иновациите за 2020–2023*. Едно от стратегическите направления на тази програма засяга материалното и нематериалното наследство. Съставителите на програмата преценяват, че научната валоризация на националното културно наследство, включително нематериалното, допринася за *сплотяване на обществото, улесняване на процесите на взимане на решения на равнището на демократичните институции, развитието на творчески и новаторски дух, на кри-*

the level of democratic institutions, the development of the creative and innovative spirit, of critical thinking”.

In 2020 the National Agency for Research and Development organized the call of scientific projects “State Programme (2020-2023)”. Some of the winning programmes deal with the investigation, valorisation and promotion of ICH: “The ethnographic an natural heritage of the Republic of Moldova – museum safeguarding for strengthening social cohesion” (the project is implemented by the National Museum of Ethnography and Natural History), “The tangible and intangible heritage – a factor of a community’s stable development” (“Ion Creangă” State Pedagogical University), “The evolution of traditions and the ethnic processes in the Republic of Moldova: theoretical and applicative support in the promotion of ethno-cultural values and social cohesion” (Institute of Cultural Heritage), “Education for the revitalization of the national cultural heritage through traditional processing technologies used in the Republic of Moldova in the context of multiculturalism, diversity, and European integration” (Moldova Technical University).

Another call for scientific projects, organized by the same Agency, approved the financing of the project “Valorisation and conservation through digitization of the collections of academic and traditional music” (for 2021-2022). It was undertaken by a team of musicologists, professors at the Academy of Music, Theatre and Fine Arts from Chişinău.

On December 8th, 2016 the Government of the Republic of Moldova approved the *State Programme of safeguarding the custom “Men’s group Colindat”, inscribed on the UNESCO Representative list of the ICH of humanity*¹⁵. This is the first significant programme for the safeguarding of an element inscribed by our country on this list. As the document stipulates, the main aim is to safeguard men’s group *colindat*, to valorise it for “maintaining the psychological health of society” and “to empower youngsters to learn the characteristic values of this custom”¹⁶. The authorities proposed a series of priority actions in 2016-2020: making topic surveys on the documentation, research, protection, and transmission of the custom, field investigations in villages that are representative for the carolling in male groups, supporting the continuity of existing bands of

¹¹ План за действие за изпълнение на Национална програма за информатизация в културната област 2012–2020 през периода 2012–2020, 9.

¹² <https://mecc.gov.md/ro/content/registrul-national-al-patrimoniului-cultural-imaterial> (23.05.2022).

¹³ <https://folclor-dialectologie.md/>

¹⁵ https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96659&lang=ro (26.05.2022).

¹⁶ Appendix No. 1 to the Government Decision No. 1323 from 8 of December 2016: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96659&lang=ro (26.05.2022).

тично мислене¹⁴.

През 2020 г. Националната агенция за научно-развойна дейност обяви конкурс за научни проекти *Държавна програма 2020–2023*. Няколко от одобрените проекти разглеждат изследването, валоризацията и популяризирането на нематериалното културно наследство: *Етнографското и природно наследство на Република Молдова – неговото опазване в музеите за засилване на сплотеността на обществото* – проектът се осъществява от Националния музей по етнография и естествена история, *Материалното и нематериалното наследство – фактор за стабилното развитие на общността* – Държавен педагогически университет „Йон Грянджа“, *Еволюцията на традициите и етническите процеси в Република Молдова: теоретична и приложна подкрепа за популяризирането на етнокултурни ценности и социално сближаване* – Институт за културното наследство, *Образованието за ревитализиране на националното културно наследство чрез традиционни техники на обработка, използвани в Република Молдова в контекста на мултикултурността, многообразието и европейската интеграция* – Технически университет на Молдова.

В рамките на друг конкурс за научни проекти, организиран от агенцията, бе одобрено финансиране за проекта *Валоризация и съхранение чрез цифровизация на колекции от академична и традиционна музика (2021–2022)*, разработен от музиколози в Академията за музикално, театрално и изцяло изкуство в Кишинев.

На 8.12.2016 г. правителството на Република Молдова одобри *Държавна програма за опазване на обичая Мъжки групов коледен ритуал Колиндат, вписан в Представителния списък на ЮНЕСКО*¹⁵. Това е първата крупна програма за опазване на вписан елемент от нашата страна. Основната цел е съхранението на мъжкия групов ритуал *Колиндат*, неговата валоризация за *поддържане на душевното здраве на обществото и овластяване на подрастващите за изучаване на характеристиките за този обичай ценности*¹⁶. За тази цел, съответните държавни органи предложиха поредица от приоритетни мерки за периода 2016–2020: из-

carollers, as well as the formation of new ones, the transmission of the custom to the next generations by means of formal, nonformal, and informal education, publishing CDs, making documentary movies dedicated to the custom¹⁷, etc. The following institutions in charge of accomplishing this task were nominated: the National Centre for the Conservation and Promotion of the ICH, the National Museum of Ethnography and Natural History, the Academy of Music, Theatre and Fine Arts, the Academy of Sciences of Moldova, Ministry of Education, the “Teleradio Moldova” Company.

Concerning the actions that were undertaken to implement the abovementioned programme, we may conclude that during 2016-2020 several methodical seminars were organized, aiming at the support of the bands of men carollers in various places. The members of the bands were encouraged to record folk carols, as well as to pay attention to the peculiarities of the winter folk costume for men from different regions of the country. Several festivals-contests were organized and CDs with traditional carols were published. Two scientific editions were issued – Varvara Buzilă, *Men's group colindat. Christmas-time ritual* (in Romanian and English), Svetlana Badrajan, *Winter customs. Methodical recommendations* (Romanian), an anthology of carols. Surveys, folkloric expeditions and museum exhibitions about winter customs with carolling traditions also took place. The archives of some institutions (the National Centre for the Conservation and Promotion of the ICH, the National Museum of Ethnography and Natural History) were updated with videos and photos from the abovementioned events. There is also a documentary film about the custom of carolling in male group in the village of Răzeni, district of Ialoveni. Radio and television stations organized programmes about the custom with the participation of experts from different institutions.

The Ministry of Culture offered financial support for different kinds of activities: preparing UNESCO nomination files, field trips and researches, scientific documentation, filming, and translation into English. To promote the ICH elements, the Ministry financed some scientific and popularization publications (the leaflet *Cultural practices associated to the 1st of March from the Republic of Moldova*, 2014; the collected studies

¹⁴ Национална програма в областта на научните изследвания и иновациите за 2020 – 2023, 17: <https://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/Program%20national%20cercetare%20inovare.pdf> (23.05.2022).

¹⁵ https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96659&lang=ro (26.05.2022).

¹⁶ Допълнение № 1 към Правителствено решение № 1323 от 8.12.2016 г.: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96659&lang=ro (26.05.2022).

¹⁷ Appendix No. 2 to the Government Decision No. 1323 from 8 of December 2016. *Actions Plan for the implementation of the State Programme for the safeguarding of the custom Men's group Colindat, inscribed on the UNESCO Representative List of the ICH of humanity (2016 – 2020)*.

вършване на тематични прегледи по документирането, изследването, опазването и предаването на обичая, теренни изследвания в села, представителни за изпълнението на коледни песни в мъжки групи, подкрепа за продължаващото съществуване на групи изпълнители на коледни песни и за сформирани на нови, предаване на обичая на бъдните поколения чрез формално и неформално обучение, издаване на дискове, заснемане на документални филми, посветени на обичая¹⁷ и т.н. За изпълнение на тази задача бяха посочени следните институции: Националният център за опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство; Националният музей по етнография и естествена история; Академията за музикално, театрално и изящно изкуство; Академията на науките на Молдова; Министерството на образованието; Компанията „Телерадио Молдова“.

Ако трябва да обобщим накратко действията, предприети в изпълнение на горната програма, можем да заключим, че през периода 2016–2020 г. бяха проведени няколко методически семинара в подкрепа на съставите от мъже изпълнители на коледни песни от различни краища на републиката. Членовете на съставите бяха насърчавани да записват фолклорни коледни песни, както и да обръщат внимание на особеностите на зимните традиционни мъжки носии от различни райони на страната. Бяха организирани няколко фестивала с конкурсен характер, като бяха издадени и дискове с традиционни коледни песни. Издадени бяха две научни публикации: Варвара Бузилă, „Мъжкия групов коледен ритуал Колиндат“ (на румънски и английски); Светлана Бадражан, „Зимни обичаи. Методически препоръки“ (на румънски) – антология на коледни песни. Проведени бяха анкети и фолклорни експедиции до някои места. Организирани бяха музейни изложби, посветени на зимните ритуали, включително коледното пеене. Архивите на някои институции (Национален център за съхранение и популяризиране на нематериалното културно наследство, Национален музей по етнография и естествена история) бяха допълнени с видеоматериали и снимки от тези събития. Заснет бе документален филм за обичая на мъжкото групово коледно пеене в село Ръжени, окръг Яловени. Различни радио и телевизионни станции излъчиха програми, посветени на този обичай, като по-

Sub semnul Mărțișorului [Under the sign of “Mărțișor”], Chișinău, 2015; Varvara Buzilă, *Men’s group colindat. Christmas-time ritual*, Chișinău, 2017 (in Romanian and English).

The Republic of Moldova benefitted from the human, financial, and logistical support on behalf of Romania in the preparing of the joint UNESCO nomination files. On the 22nd of November 2018 a protocol of cooperation between the Ministry of Education, Culture and Research of the Republic of Moldova and the Ministry of Culture and National Identity Romania was signed. The protocol stipulates that both countries will intensify their cooperation in different sectors of the cultural domain (publishing houses, libraries, museums, theatres, music, cinema, etc.) including ICH. According to chapter III of the Protocol, the signing parts “will exchange experience in the field of documentation, inventorying, scientific research, conservation, restoration and promotion of the tangible and intangible cultural heritage, and will facilitate the accomplishment of common projects”. The chapter foresees the cooperation between the Government from Chișinău and that from Bucharest, aiming at common nomination files for inscription in the lists of the *2003 Convention*. The sides pledge to exchange experience in the field of safeguarding ICH, to support each other in the valorisation of traditions and customs, folk crafts and other common traditional creations. The chapter also mentions the desire to promote the elements inscribed on the *Representative List* and on the *List of ICH in need of urgent safeguarding*.

The Ministry of Culture has been organizing the annual call for the financing of the cultural projects of public organizations since 2014. The projects are classified according to different branches of cultural life. One can notice ICH elements in the following chapters: “Folk art, Museography”, “Culture – communities”, “Music” and “Heritage”. According to the regulation of financing cultural projects, the Ministry of Culture covers up to 50% of expenditures. The allocated sum cannot exceed 100 000 MDL (4 910 EUR) for each project. After examining the winner projects, we notice that festive events prevail (fairs, festivals, contests). For instance, in 2017 they allotted each 10 000 MDL (491 EUR) for the republican festivals of traditional song “Pascala” (Easter feast) and “Aprindeți Luminile” (Light on candles)¹⁸,

¹⁷ Допълнение № 2 към Правителствено решение № 1323 от 8.12.2016 г. с планове за действие. План за действие за въвеждане на програма за опазване на обичая Колиндат, вписан в представителния списък на ЮНЕСКО за Нематериално културно наследство (2016–2020)

¹⁸ List of cultural projects of public organizations benefitting from partial financing from state budget in 2017: https://www.mc.gov.md/sites/default/files/lista_proiectelor_culturale_2017.pdf

каниха експерти от различни институции.

В много случаи Министерството на културата предостави финансова подкрепа за различни дейности при подготвяне на досиетата с номинации за ЮНЕСКО – за експедиции на терен и научни изследвания, изработване на научна документация, заснемане и превод на английски език. За популяризиране на елементите на нематериалното културно наследство Министерството финансира редица научно-популярни публикации – брошура за културни практики, свързани с Първи март в Република Молдова (2014), сборник изследвания *Sub semnul Mărțișorului* (Под знака на мартеницата – 2015), изследване на Варвара Бузиль за мъжкия групов колежен ритуал *Колиндат* (2017) на румънски и английски.

Република Молдова се възползва и от кадрова, финансова и логистична подкрепа от страна на Румъния за изготвяне на съвместните досиета с номинации за ЮНЕСКО. На 22.11.2018 г. бе подписан Протокол за сътрудничество между Министерството на образованието, културата и научните изследвания на Република Молдова и Министерството на културата и националната идентичност на Румъния, от груга. Протоколът предвижда двете страни да интензифицират своето сътрудничество в различни направления на културната сфера (издателства, библиотеки, музеи, театри, киностудии и пр.), включително по линия на нематериалното културно наследство. Според Глава III от Протокола, подписаните страни: *ще обменят опит в областта на документирането, съставянето на регистри, научните изследвания, съхранението, реставрирането и популяризирането на материалното и нематериалното наследство, като ще съдействат за реализиране на съвместни проекти*. Предвижда се сътрудничество за изготвяне на съвместни досиета с номинации за вписване в списъците по *Конвенцията* (2003). Страните се ангажират да обменят опит в областта на опазване на нематериалното културно наследство, да се подкрепят взаимно при валоризиране на традиции и обичаи, фолклорни занаяти и други споделени традиционни творчества. Споменава се и стремеж за популяризиране на елементите, вписани в Представителния списък и в Списъка на нематериалното културно наследство, нуждаещо се от спешна защита.

От 2014 г. Министерството на културата организира ежегодно конкурси за финансиране на културни проекти на обществени организации. Проектите са категоризирани по сфери на културния живот. Елементи на нематериалното културно наследство могат да се забележат в следните раздели за фолклорно из-

which are yearly organized by the Union of Musicians.

The conclusion of the Treaty of Association between the Republic of Moldova and the European Union on the 27th of June 2014 offers the possibility to participate in various European programmes of financing scientific and cultural projects: “Creative Europe”, “PC7 Programme” and cross-border programmes. These financing opportunities remain insufficient for the ICH field, as well as for the entire social-humanistic domain of our country.

It has been several years since the Ministry of Culture from Chişinău offers prizes to employees in different fields of culture - theatre, art, literature, music, dance, conservation of cultural heritage, museography, etc. A distinct prize is reserved for the ICH. This prize bears the name of the composer and violinist Isidor Burdin (1914-1999), a famous *lăutar* (fiddler) from Bessarabia and the founder of several musical ensembles.

ICH in education

Various elements of living heritage can be identified in the lessons of literature, history, music, dance and handicrafts in schools and colleges. In 2020 the Ministry of Education, Culture and Research approved the curriculum for the optional subject *Discover Moldova*, addressed to high-school pupils¹⁹. For the 10-12 forms, each year, are planned for study the following modules: “The National Heritage of the Republic of Moldova”, “Technique of tour guide” and “The art of tour guide in the presentation of touristic routes”. Pupils from the 10th and 11th forms study about the most representative museums and monuments of architecture. Those in the 12th form study about different ICH elements: annual traditional holidays, crafts, family holidays, national cuisine, traditions and customs in the northern, central, and southern regions of Moldova. The authors aim to acquaint the pupils with representative values of the intangible heritage, as well as with the ways of valorising it through practical activities. In this respect, they introduce rural tourism, aspects of the legislation in the field of protection of cultural heritage and the methodology of excursions and following tourist routes.

In some universities in the Republic of Moldova, there are masters' courses dedicated exclusively to

(04.06.2022).

¹⁹ Curriculum for the optional subject “Discover Moldova” (10–12 forms), Chişinău, 2020. https://mecc.gov.md/sites/default/files/cnc25_sitedescopera_moldova_clasele_x-xii.pdf (26.05.2022).

куство, музеография, култура – общности, музика и наследство. Министерството на културата покрива 50% от разходите като отпуснатата сума не може да надхвърля 100 000 MDL (4 910 EUR) за отделен проект. Ако разгледаме спечелилите проекти, ще забележим, че преобладават празничните събития – панаири, фестивали, конкурси. През 2017 г. бяха отпуснати 10, 000 MDL (491 EUR) за републиканския фестивал на традиционната песен *Pascala* за Великден и за *Aprindeți Luminile* (Светлината на свещите)¹⁸, които се организират ежегодно от Съюза на музикантите.

Сключването на Споразумението за асоцииране между Република Молдова и Европейския съюз на 27.06.2014 г. предлага възможности за участие в различни европейски програми за финансиране на научни и културни проекти като *Творческа Европа*, *Седма рамкова програма на ЕС*, трансгранични програми. Тези възможности за финансиране остават недостатъчно оползотворени от нашата страна в сферата на нематериалното културно наследство, както и в социо-хуманитарната област като цяло.

В течение на няколко години Министерството на културата присъжда награди на дейци на културата в различни категории: театрално изкуство, литература, музика, консервация на културно наследство, музеография и пр. Специална награда на името на композитора и цигулар Изидор Бурдин (1914–1999), някога знаменит *lăutar* – изпълнител на фолклорна музика на цигулка от Бесарабия и основател на няколко музикални ансамбъла, е запазена за нематериалното културно наследство.

Нематериалното културно наследство в образованието

Различни елементи на живото наследство могат да бъдат открити в уроците по литература, история, музика, танц и занаяти, преподавани в училища и колежи. През 2020 г. Министерството на образованието, културата и научните изследвания одобри учебната програма за факултативния предмет „Открий Молдова“, насочен към гимназиални ученици¹⁹. За 10-12 класове всяка година се планират за изучаване модулите *Националното наследство на Република Молдова*, *Методика за екскурзоводи* и *Изку-*

ICH, or ICH topics are integrated within other courses: Chişinău Academy of Music, Theatre and Fine Arts, Moldova State University, “Ion Creangă” State Pedagogical University. In parallel, there are courses in ethnography and literary, musical, and choreographic folklore.

Public events.

During the past decade, a series of scientific studies and works of popularization on the ICH of the Republic of Moldova were issued. The Ministry of Culture and the district directions for culture organized a lot of festive events, intended to raise society’s awareness on the importance of its intangible legacy. In this respect, we can name the National Day of the Folk Dress (last Sunday in June) and the National Carpet Fair (in mid-December). Following the example of these events on a republican level, similar celebrations are periodically held in district centres and in some villages (e.g., the Festival “Beautiful Bessarabian Carpet” in Clîşova Nouă, Orhei district).

The problems and current necessities of this domain are discussed at the Forum of Intangible Cultural Heritage (held at the National Museum of Ethnography and Natural History), at various scientific events (like the International Conference “Romanian Cultural Heritage”, 3 editions, 2016-2018, etc.), as well as at district seminars in the field of culture.

The ICH elements inscribed on the *UNESCO Representative List*, along with folk crafts, calendrical traditions, local cuisine, etc., are frequently referred to in radio and TV programmes and in articles published on the Internet. Since 2012, “Tezaur” (Fortune) TV programme has been weekly broadcasted at the national television channel “Moldova 1”, and each programme is dedicated to one or several contemporary bearers of living heritage.

Conclusions

During the past decade, a normative and institutional framework for the implementation of the 2003 *Convention* was created. The state acquired the experience of preparing four nomination files for the *UNESCO Representative List*. Several actions for safeguarding ICH were undertaken. The official documents illustrate the desire to inventory, protect and valorise on a large scale the intangible heritage of the country. This goal however encounters many hindrances caused by economic difficulties, the insufficient number of experts in this domain, demographic crisis, the ageing of the population, etc. On the other hand, we can easily notice that

¹⁸ Списък на културни проекти на обществени организации с частично финансиране от държавния бюджет (2017): https://www.mc.gov.md/sites/default/files/lista_proiectelor_culturale_2017.pdf (04.06.2022).

¹⁹ Учебна програма за факултативния предмет „Открий Молдова“, 2020 г.: https://mecs.gov.md/sites/default/files/cnc25_sitedescopera_moldova_clasele_x-xii.pdf (26.05.2022).

ството на екскурзовода в представянето на туристически маршрути. Учениците от 10 и 11 клас изучават най-представителните музеи и паметници на архитектурата в републиката, докато тези от 12 клас разглеждат елементи от нематериалното културно наследство: традиционни годишни празници, занаяти, семейни празници, национална кухня, традиции и обичаи, специфични за северните, централните и южните райони на Молдова. Съставителите на тази учебна дисциплина си поставят за цел да запознаят учениците с представителни ценности на националното културно наследство, както и с начините за неговото валоризиране чрез практически дейности. В това отношение, те въвеждат понятия, свързани със селския туризъм, правни аспекти на опазването на културното наследство, както и методиката за организиране на екскурзии и съставяне на туристически маршрути.

В някои университети в Република Молдова се предлагат магистърски курсове, посветени изцяло на нематериалното културно наследство, или отделни теми се интегрират в други курсове. Това са университетите в Кишинев – Академия за музикално, театрално и изящно изкуство, Молдовски държавен университет, Държавен педагогически университет *Ион Крянга*. Успоредно с това се предлагат курсове по етнография, литературен, музикален и танцов фолклор, в които студентите изучават различни аспекти на традиционната култура.

Обществени събития

През последното десетилетие бяха обнародване редица научни изследвания и трудове за популяризиране на нематериалното културно наследство на Република Молдова. Министерството на културата и областните културни дирекции организираха множество празнични събития, предназначени да повишат обществената осведоменост за важността на това нематериално наследство. Можем да спомнем *Националния ден на фолклорната дреха* (последната събота през юни) и *Националното изложение на килими* (в средата на декември). По примера на тези събития на национално ниво се организират периодично подобни празненства в областните центрове и в някои села като фестивала *Красив бесарабски килим* в Клишова Ноуа, област Орхей.

Проблемите със сегашните нужди в тази област се обсъждат на Форума на нематериалното културно наследство в Националния музей по етнография и естествена история, на различни научни събития като Международната конференция *Румънско кул-*

many intangible heritage elements are present in the activity of organisations from various domains – tourist agencies and pensions, agricultural companies, charity organizations, libraries, centres of creation, music and dance bands, entertaining institutions, mass media, etc. In our opinion, an even more active and especially focused on the ICH communication is necessary. The fruitful dialogue would increase the awareness of responsibility for our heritage and would deepen the understanding of the demands of its safeguarding on behalf of all parts of our society.

For contact: andrei.prohin@gmail.com

Литература / References

Curriculum for the optional subject “Discover Moldova” (10-12 forms), Chişinău, 2020. https://mecc.gov.md/sites/default/files/cnc25_sitedescopera_moldova_clasele_x-xii.pdf (26 May 2022).

Decision on the application of the provisions of article 14 letter e) from Law No. 58/2012 on the protection of the intangible cultural heritage. Official Monitor, no. 34-38 (8078-8082), 4 of February 2022, 41-46.

Law No. 58 on the protection of the intangible cultural heritage. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=22948&lang=ro (24 May 2022). List of cultural projects of public organizations benefitting from partial financing from state budget in 2017. https://www.mc.gov.md/sites/default/files/lista_proiectelor_culturale_2017.pdf (4 June 2022).

National Inventory of Active Intangible Cultural Heritage Elements. <https://patrimoniuiaterial.md/ro/pagini/inventarul-na%C8%9Bional-al-elementelor-vii-de-patrimoniu-cultural-imaterial-0> (25 May 2022).

National Inventory of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova, 2nd edition, vol. A. Chişinău: Lumina Publishing House, 2013.

National Programme for the Informatization of the cultural domain during 2012-2020. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=20148&lang=ro (23 May 2022).

Actions Plan for the accomplishment of the National Programme for the Informatization of the cultural domain during 2012-2020. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_

турно наследство (2016-2018), както и на областни семинари на културни теми.

Елементите на нематериалното културно наследство, Включени в *Представителния списък на ЮНЕСКО*, наред с фолклорните занаяти, календарните традиции, местната кухня и пр. са честа тема в радио и телевизионни програми, както и в статии, публикувани в Интернет. Телевизионната програма *Tezaur* (Съкровище) от 2012 г. се излъчва ежеседмично по националния телевизионен канал Молдова 1. Всяко предаване е посветено на един или няколко съвременни носители на живо наследство.

Заклучение

През последното десетилетие в Република Молдова бе изработена нормативната и институционалната рамка за прилагане на Конвенцията от 2003 г. Държавата придоби опит от изготвяне на пет номинации за Представителния списък на ЮНЕСКО. Предприети бяха редица действия за опазване на нематериалното културно наследство като цяло, както и на неговите отделни елементи. Официалните документи илюстрират стремежа за широкомащабно инвентаризиране, съхранение и валоризиране на нематериалното културно наследство на страната. Постигането на тази цел обаче, се натъква на много пречки, предизвикани от икономически затруднения, недостатъчен брой експерти в тази област, от демографската криза, застаряването на населението и др. От друга страна, като анализираме обществения живот, лесно можем да забележим, че елементи на нематериалното културно наследство присъстват в дейността на организации, ангажирани в различни области – туристически агенции и пансиони, земеделски компании, благотворителни организации, библиотеки, творчески средища, музикални и танцови ансамбли, развлекателни институции, средства за масово осведомяване и пр. Нужна е по-активна комуникация между тези обществени фактори, с фокус върху нематериалното културно наследство, което ни обединява. Такъв диалог ще повиши осведомеността за нашата отговорност към това наследство, разбирането за изискванията за неговото опазване, и как различните части на обществото могат да допринесат за това.

За контакт: andrei.prohin@gmail.com

id=20148&lang=ro (23 May 2022).

National Programme in the fields of research and innovation for 2020-2023. <https://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/Program%20national%20cercetare%20inovare.pdf> (23 May 2022).

State Programme of safeguarding the custom “Men’s group Colindat”, inscribed on the UNESCO Representative list of the ICH of humanity. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96659&lang=ro (26 May 2022).

The Strategy for the Development of Culture “Culture 2020”. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588> (23 May 2022).

The Actions Plan for implementing the Strategy of Development of Culture “Culture 2020”. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588> (23 May 2022).

Опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство на Словения. Прилагане на Конвенцията на ЮНЕСКО (2003)

Safeguarding and Promotion of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia. The implementation of the UNESCO Convention (2003) in Slovenia

Нена Жидов, Словения / Nena Židov, Slovenia

Д-р Нена Жидов е музеен експерт и куратор в сферата на социалната култура в Словенския етнографски музей. Дълги години е редактор на периодичното издание на музея "Етнолог". Изследванията ѝ са насочени към традиционната и алтернативната медицина, нематериалното наследство, обичайното право и обредите.

Nena Židov, PhD is a museum adviser and curator of social culture at the Slovene Ethnographic Museum. For many years she has been editor of the museum's periodical publication Etnolog. Her research focuses mainly on folk and alternative medicine, intangible cultural heritage, common law, and customs.

Резюме

Първата част на тази статия очертава пътя на Словения от нейните начални стъпки по опазването на нематериалното културно наследство до ратифицирането на Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство през 2018 г. Някои от пречките, които Словения среща по отношение на прилагането на Конвенцията също са изложени. Втората част представя дейности на Словенския етнографски музей в ролята му на Координатор по опазване на нематериалното културно наследство, както и отговорностите за неговото популяризиране у дома и в чужбина.

Ключови думи: ЮНЕСКО, нематериално културно наследство, Словения, опазване, популяризиране

През 2004 г. Международният ден на музеите беше посветен на нематериалното културно наследство. Тогава за пръв път словенски етнолози, фолклористи и музейни работници публично обсъждаха нематериалното културно наследство и Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство (Slavec Gradišnik 2004). През същата година се сдобихме и с първия превод

Abstract

The first part of the article outlines Slovenia's path from the initial thoughts about intangible cultural heritage to the ratification of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in 2018. The problems that Slovenia had in the implementation of the Convention are briefly mentioned. The second part of the article presents the selected activities of the SEM in its role of the Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, as it is responsible for the promotion of the intangible cultural heritage of Slovenia at home and abroad.

Keywords: UNESCO, intangible cultural heritage, Slovenia, safeguarding, promotion

2004 *International Museum Day* was dedicated to intangible cultural heritage and Slovene ethnologists, folklorists and museum workers discussed publicly for the first time the intangible cultural heritage and the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (Slavec Gradišnik 2004). In the same year we acquired the first translation of the UNESCO intangible heritage vocabulary (Smrke and Slavec Gradišnik 2004). A year later, the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia published the book *Nesnovna kulturna dediščina* (Intangible Cultural Heritage) that presents the main

на речника на ЮНЕСКО, свързан с нематериалното наследство (Smrke and Slavec Gradišnik 2004). Година по-късно Институтът за опазване на културното наследство на Словения публикува книгата *Nesnovna kulturna dediščina* (Нематериално културно наследство), в която словенски етнологи представят основните аспекти на словенското нематериално културно наследство (Prešeren and Gorenc 2005), като публикацията също така имаше за цел да подтикне словенските политически дейци да ратифицират Конвенцията (Koželj 2005, 11).

Като част от подготовката за ратифицирането на Конвенцията, важна роля изигра проектът *Register nesnovne dediščine kot sestavni del enotnega registra kulturne dediščine* (Регистър на нематериалното наследство като съставна част на Обединения регистър за културно наследство), който в периода 2006–2008 г. бе поддържан от Института за словенска етнология към Центъра за проучвания към Словенската академия на науките и изкуствата. В рамките на проекта беше създаден списък на словенското нематериално културно наследство със съответната помощна литература. Също така беше приет Протокол за създаване на регистър и бяха формулирани условията за вписване и подготовка на кандидатурите (*Register nesnovne dediščine* 2008; Židov 2011, 283–284).

Словения ратифицира Конвенцията през 2008 г. (*Zakon o Ratifikaciji* 2008), а Министерството на културата беше отговорно за прилагането ѝ. През същата година беше одобрен нов Закон за опазване на културното наследство (*ZVKD-1* 2008), който за пръв път включваше нематериалното културно наследство в допълнение към материалното, а през 2016 г. законът беше леко изменен и по отношение на нематериалното наследство (*ZVKD-1D* 2016). Конвенцията беше приложена и в някои други наредби, свързани с културното наследство (*Pravilnik o registru* 2009; *Pravilnik o seznamih* 2010).

Както много други държави (Bendix, Eggert and Peselmann 2012: 11, 13–14), Словения имаше известни затруднения с прилагането на Конвенцията, както и с превода на някои от изразите в нея (Židov 2018). Във връзка с превода, най-големи затруднения създават английските изрази за нематериално наследство и опазване. Дори преди приемането, експертите предлагат като възможни преводу *neopredmetena*, *neoprijemljiva*, *neotipljiva*, *nesnovna* (Slavec Gradišnik 2004, 262) и *nematerialna* (Muršič 2005, 30–31), но ав-

units of the Slovene intangible cultural heritage (Prešeren and Gorenc 2005). The publication was also intended to encourage Slovene political decision makers to ratify the Convention (Koželj 2005, 11).

As part of the preparations for the ratification, an important role was played by the project *Register nesnovne dediščine kot sestavni del enotnega registra kulturne dediščine* (Register of Intangible Heritage as a Constituent Part of a Unified Register of Cultural Heritage). The project was maintained by the Institute of Slovenian Ethnology at the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ISE SRC SASA) from 2006 to 2008. Within the project a list of Slovene intangible cultural heritage and a protocol for establishing a register were created, the conditions for entry in the register were formulated and applications were prepared (*Register nesnovne dediščine* 2008; Židov 2011, 283–284).

Slovenia ratified the Convention in 2008 (*Zakon o Ratifikaciji* 2008) and the Ministry of Culture was responsible for its implementation. The same year, a new Cultural Heritage Protection Act (*ZVKD-1* 2008) was passed. It introduced for the first time intangible heritage in addition to tangible heritage. In 2016 it was slightly amended (the changes concerned the intangible heritage too) (*ZVKD-1D* 2016). The Convention was also implemented in some other cultural heritage regulations (*Pravilnik o registru* 2009; *Pravilnik o seznamih*: 2010).

Like many other countries (cf. Bendix, Eggert and Peselmann 2012: 11, 13–14), Slovenia experienced some problems with the implementation and with the translation of certain expressions in the Convention (Židov 2018). Most problems were caused by the English words *intangible* and *safeguarding*. Before the ratification experts suggested as possible translations *neopredmetena*, *neoprijemljiva*, *neotipljiva*, *nesnovna* (Slavec Gradišnik 2004: 262) and *nematerialna* (Muršič 2005, 30–31), but the creators of the new Cultural Heritage Protection Act decided on the rather “unfortunate term” (Muršič 2010, 7) *živa dediščina* (living heritage). The reason perhaps lay in the fact that the Convention emphasises intangible heritage that is still alive. The Slovene Ethnographic Museum (SEM) as a Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, submitted several proposals to the Ministry of Culture to use the term *nesnovno*, and in the 2016 amendments to the Cultural Heritage Protection Act (*ZVKD-1D* 2016) the term was finally approved.

In their choice of terminology, the authors of the new Cultural Heritage Protection Act failed to take into account the specific features of the safeguarding of the intangible

торите на Закона за опазване на културното наследство се спират на не толкова подходящия (Muršič 2010, 7) термин *živa dediščina* (живо наследство). Причината вероятно е в това, че Конвенцията акцентира върху нематериално наследство, което е живо сред хората. След като Словенският етнографски музей (СЕМ), в ролята си на Координатор по опазването на нематериалното културно наследство, на няколко пъти предлага на Министерството на културата да използва израза *nesnovno*, през 2016 г. терминът е включен в поправката на Закона за опазване на културното наследство (ZVKD-1D 2016).

Чрез своя избор на терминология, авторите на новия Закон не успяха да вземат предвид специфичните характеристики на опазването на нематериалното наследство, като вместо това насочиха закона към опазване на материалното. Терминът *varstvo* (защита) е използван и за двата типа наследство, макар че те изискват различни подходи. По отношение на нематериалното наследство термините *varovanje* или *ohranjanje*¹ са по-подходящи като превод на английската дума *safeguarding*. В Хърватия например, са имали същия проблем (Nikočević 2012, 10; Hrovatin 2012, 25; Zebec 2013, 323).

Законът за опазване на културното наследство е правната норма за опазването на нематериалното културно наследство, а Координаторът по опазването е институцията, която отговаря за това. Между 2009 г. и 2010 г. Институтът за словенска етнология към Центъра за проучвания на Словенската академия на науките и изкуствата изпълнява тази роля, а от 2011 г. насам, това прави Словенският етнографски музей (СЕМ). Работата на Координатора е свързана с политическите интереси, а често и с ролята на посредник. Друг важен аспект е работата на хората, представлящи и практикуващи това наследство, които занаятчици ще наричаме накратко носители.

Регистърът за нематериалното културно наследство, изготвен от Министерството на културата, е част от обединен регистър за културно наследство, който включва движимо, недвижимо и нематериално наследство. В периода от 2008 г. до края на май 2024 г. в Регистъра² са включени 118

heritage and based the act on the protection of material heritage. The expression *varstvo* (protection) was used for both types of heritage, even though they involve two different approaches. In connection with intangible heritage, the terms *varovanje* or *ohranjanje*¹ seem more suitable as a translation of the English word *safeguarding*. In Croatia, for example, they are facing the same problem (Nikočević 2012: 10; Hrovatin 2012: 25; Zebec 2013: 323).

The legal foundation for the safeguarding of the intangible cultural heritage in Slovenia is the Cultural Heritage Protection Act, and the responsible institution is the Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. The ISE SRC SASA appeared in this role in 2009 and 2010, and since 2011 it has been SEM's responsibility. The Coordinator's work is divided between political interests, the profession and the bearers, and it often takes the role of a mediator among those involved.

The Register of the Intangible Cultural Heritage is kept by the Ministry of Culture and it is part of a unified register of cultural heritage, which includes immovable, movable and intangible heritage. From 2008 till late May 2024, 118 units of intangible heritage were entered in the Register.² A proposal for entry can be submitted only if the bearers give their consent. The professional body that gives the approval of the proposals' suitability is the Coordinator's Working Group of experts in intangible heritage and members of the Ministry of Culture and the Slovenian National Commission for UNESCO. Each unit presents a photograph and relevant information about the individual bearers. For the first time in 2021 the Ministry of Culture published a call for applications for the financing of the projects by the bearers entered in the Register.

The 2008 Cultural Heritage Protection Act (following the example of a proclamation of material heritage as monuments of local and national importance) spoke about proclaiming *living masterpieces of national/local importance*, based on the already abandoned UNESCO programme Proclamation of the Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (Smeets 2006). At the Coordinator's proposal, the amended 2016 law replaced "living masterpieces" with "intangible heritage of national and local importance". By the end of May 2024, ten elements were proclaimed as intangible heritage of national importance. In the opinion of the Coordinator,

¹ При превода на речника на нематериалното културно наследство на словенски е използван терминът *ohranjanje* (Smrke and Slavec Gradišnik 2004, 270).

² <https://geohub.gov.si/ghapp/iskd/?page=RNSD>

¹ In translating the vocabulary of the intangible cultural heritage into Slovene, the term *ohranjanje* was used (Smrke and Slavec Gradišnik 2004, 270).

² <https://geohub.gov.si/ghapp/iskd/?page=RNSD>

елемента на нематериално наследство. Всеки може да подаде предложение за вписване в Регистъра, но само с позволение на носителите. Професионалният орган, който определя дали предложението е подходящо, е Работната група на Координатора, която се състои от експерти по нематериалното наследство от различни институции и членове на Министерството на културата и Словенската национална комисия към ЮНЕСКО. Към кандидатурата се добавя снимка, а такива с повече от един носител включват информация за всекиго от тях поотделно. През 2021 г. за пръв път Министерството на културата публикува призив за предложения за финансиране на проекти от страна на носителите на наследство, вписани в Регистъра.

По примера на обявяването на материалното наследство за обекти от регионално и национално значение, Законът за опазване на културното наследство от 2008 г. предлага обявяването на живи шедьоври от национално/регионално значение. Идеята е базирана на вече несъществуващата програма на ЮНЕСКО за Провъзгласяването на шедьоврите на устното и нематериалното наследство на човечеството (Smeets 2006). По предложение на Координатора, „живи шедьоври“ се замества с „нематериално наследство от национално и регионално значение“ в поправката на закона от 2016 г. Към месец май 2024 г., 10 елемента са обявени за нематериално наследство от национално значение. По мнение на Координатора този вид провъзгласяване е спорно (cf. Hafstein 2009, 93), защото е без ясни критерии и представлява допълнителен подбор на елементите, които са вече вписани в Регистъра, а самият Координатор от години се опитва да го премахне.

Словения е вписана в Списъка на ЮНЕСКО за нематериално културно наследство на човечеството³ със следните елементи: „Страстната пиеса“ от Шкофя Лока (2016 г.), Обикалянето на къщите от куренти/*kurenti* (2017 г.), Плетена дантела със совалки (2018 г.), Сухата зидария: знания и техники (2018 г., многонационална номинация), Развъждане на коне от породата Липицан (2022 г., многонационална номинация), Пчеларството в Словения – начин на живот (2022 г.), Акушерството: знания, умения и практики (2023 г., многонационална номинация).

this type of proclamation (without tangible criteria) that presents an additional selection among the already registered intangible heritage elements, is controversial (cf. Hafstein 2009, 93). The Coordinator has been trying to drop it for a number of years.

On the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity,³ Slovenia has the following elements: The Škofja Loka Passion Play (2016), Door-to-door rounds of *kurenti* (2017), Bobbin lacemaking in Slovenia (2018), The art of dry stone walling: knowledge and techniques (2018, multinational nomination), Lipizan horse breeding traditions (2022, multinational nomination), Beekeeping in Slovenia – a way of life (2022) and Midwifery: knowledge, skill and practices (2023, multinational).

The Coordinator and the Promotion of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia

One of the Coordinator's duties is the promotion of the intangible cultural heritage at home and abroad. In a variety of ways, it promotes mainly the elements and the bearers in the national Register and Slovene elements on the UNESCO lists. Some of the promotional activities between 2011 and 2024 are presented below.

The Coordinator's Website and the Symbol of the Register

In 2011 SEM began carrying out the duties of the Coordinator and established websites in Slovene (<http://www.nesnovnadediscina.si>) and (offering slightly less information) in English (<http://www.nesnovnadediscina.si/en>) to inform visitors about the Coordinator's activities and to give access to the Register and to the intangible cultural heritage events. The websites offer all the documents that legally govern the area of safeguarding the intangible cultural heritage in Slovenia and all the forms necessary for drawing up a proposal for entry in the Register. (Jerin 2014) The website is constantly updated with the latest information about the Coordinator's activities, with announcements of events, new entries in the Register and inscriptions on the UNESCO Representative List. Under the tab Publications there is information in PDF format presented by the SEM as Coordinator, and under the tab *Objave* (not available in English) there is a list of articles published by the museum's representatives.

In 2013 the Coordinator acquired a corporate image, part of which is the symbol of the Register. In agreement

³ Словения не е вписана в другите два списъка на ЮНЕСКО.

³ Slovenia has no inscriptions on the other two UNESCO lists.

Популяризирането на нематериалното културно наследство на Словения

Едно от задълженията на Координатора е да популяризира нематериалното културно наследство у дома и в чужбина. Това се прави по много начини, главно за елементите и носителите на наследството, които са вписани в Националния регистър и в списъците на ЮНЕСКО. По-долу са изброени някои от методите за популяризиране, използвани в периода 2011–2024 г.

Уебсайт и символ на Регистъра

Когато през 2011 г. СЕМ започва да изпълнява ролята на Координатор, той пуска уебсайт на словенски (<http://www.pesnovnadediscina.si>) и на английски език (с малко по-ограничена информация – <http://www.pesnovnadediscina.si/en>), с цел да информира посетителите за работата, да даде достъп до Регистъра и информация за събития, свързани с нематериалното културно наследство. Сайтовете осигуряват достъп до всички документи, които са в основата на правните норми за опазването на нематериалното културно наследство в Словения, както и всички необходими формуляри за предлагането на нов елемент за вписване в Регистъра (Jerin 2014). Сайтът постоянно се актуализира с информация за работата на Координатора, събития, свързани с нематериалното наследство, нови вписвания в Регистъра или такива в Списъка на ЮНЕСКО, както и много други. В раздел „Публикации“ могат да се намерят материали, публикувани от СЕМ в качеството му на водещ, а в раздел „Съобщения“, който не е наличен на английски, има списък със статии, публикувани от представители на музея по темата за нематериалното културно наследство.

През 2013 г. музея се сдобил с лого, включващо символа на Регистъра, което може да се използва от всички вписани носители с разрешението на музея. Носителите могат да използват символа при реклама на събития, в публикации, за продукти, уебсайтове, постери, брошури, програми, учебници, календари и др.

Изложби

Словенският етнографски музей използва изложби за популяризирането на нематериалното културно наследство. Когато през 2012 г. международната изложба *Карнавалният крал на Европа II* гостуваше в музея, ние представихме и по-малката изложба

Символ на Регистъра по време на честване на Великден с яйца, Мирен 2022 г. © Сн.: Н. Жидов.

Symbol of the Register at the event Traditional targeting of Easter eggs, Miren 2022 © Ph.: N Židov

with the Coordinator it can be used by all the listed bearers. The bearers use the symbol to mark events, in publications, on products, websites, posters, leaflets, programme sheets, textbooks, calendars, etc.

Exhibitions

The SEM as the Coordinator promotes intangible cultural heritage through exhibitions. In 2012, when the international exhibition *Carnival King of Europe II* made a guest appearance at the museum, we staged the smaller exhibition *Pustna dediščina Slovenije - Carnival Heritage of Slovenia* - to present Shrovetide customs and the entered in the Register groups (curated by Adela Pukl and Nena Židov)⁴. A year later, we organised the exhibition *Easter Heritage of Slovenia* (curated by Nena Židov). Through objects and descriptions the visitors could see the Easter heritage entered in the Register (The Škofja Loka Passion Play, Making Palm Sunday bunches in Ljubno, Easter egg games, Making Bela krajina decorated Easter eggs). At the exhibition opening, the bearers showed the game “Targeting of Easter eggs” and the technique of decorating the Bela krajina Easter eggs.

⁴ All exhibitions that have no curators in the text are organized by Anja Jerin and Nena Židov

озаглавена *Pustna dediščina Slovenije, или Карнавалното наследство на Словения*, наредена от Агела Пукл и Нена Жидов⁴. В нея бяха представени обреди с маскирани на Лазаровден, както и на групите, свързани с него, вече вписани в Регистъра. Година по-късно открихме изложбата „Великденското наследство на Словения“, подготвена от Нена Жидов, в която чрез експонати и информация, посетителите могат да видят наследството на Великден, вписано в Регистъра („Страстната пиеса“ от Шкофя Лока, Цветница в Любно, изри с Великденски яйца, декорирани на Великденски яйца от Бела Крайна – техника батик). На откриването ѝ носителите на традицията показаха игра с Великденски яйца, както и техника на декориране от Бела Крайна.

През 2014 г. организирахме изложбата „Правене на хартиени цветя по традиционни методи“, където в допълнение към предметите, съхранявани в музея, бяха показани и красиви хартиени цветя, вписани в Регистъра. Беше организиран и семинар по правене на хартиени цветя, воден от един от носителите. През 2015 г. изложбата гостува в Шкофя Лока, където добавихме някои предмети от местния музей. Същата година беше представена изложбата „Нематериалното културно наследство на Словения през снимки“ с всички елементи от Регистъра. На следващата година изложбата беше показана в Шкофя Лока по време на честванията и представянето на „Страстната пиеса“ от Шкофя Лока.

Форумът за славянски култури организира пътуващата изложба „Славянски карнавали“ през 2015 г., като в нея взеха участие дванадесет държави. Словения беше представена от карнавалните групи, вписани в Регистъра. На следващата година със съдействието на Люблянския куклен театър представихме изложбата „Шроветид има много лица. Словенското наследство на празника“ (пролетен празник с маскирани). Елементи от регистъра бяха презентирани чрез снимки, описания и кратки филми. През 2017 г. изложбата гостува и в Словенския музей и архив в Кливланд (САЩ), както и в Посолството на Словения във Вашингтон.

Когато през 2016 г. СЕМ беше домакин на изложба на дървени изделия от Музея в Рибница, организирахме и паралелна изложба „Дървените изделия на Рибница: нематериално културно наследство на

In 2014 we staged the exhibition *Traditional Making of Paper Flowers*. In addition to the objects kept by the SEM, there were handmade products from entered in the Register paper flower makers. Led by one of the bearers, a workshop of paper flower making was also organised. In 2015 the exhibition made a guest appearance in Škofja Loka and some objects from the local museum were added.

In 2014 *Intangible Cultural Heritage of Slovenia Through Photographs* exhibited all the elements in the Register. In 2015 the exhibition was shown in Škofja Loka during the Days of the Škofja Loka Passion Play.

In 2015 the Forum of Slavic Cultures organised a travelling exhibition *Slavic Carnivals*. Twelve countries took part. Slovenia was represented by the entered in the Register Shrovetide groups. A year later, in cooperation with the Ljubljana Puppet Theatre, we staged the exhibition *Shrovetide Has Many Faces: Slovenia's Shrovetide Heritage* (curated by Anja Jerin and Adela Pukl). It took place at the Ljubljana Puppet Theatre and elements from the Register were presented along with photographs and films. In 2017 the exhibition was a guest at the Slovene Museum and Archives in Cleveland and at the Slovene Embassy in Washington.

In 2016 the SEM hosted an exhibition showing wood-ware from the Ribnica Museum. The parallel exhibition *Ribnica Woodenware: Intangible Cultural Heritage of Slovenia* presented the bearers of the Register unit Ribnica woodenware and their products (Jerin 2017, 208–209). There was also a weaving workshop led by one of the bearers. With photographs and texts, we took part in the panel exhibition in Krakow that was part of the forum *Building Competencies in the Field of Intangible Cultural Heritage*.

In 2017 the Coordinator contributed to the panel intangible cultural heritage exhibition. It accompanied the 6th General Assembly of the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO that took part in Sofia. A description and photographs were used to present the Door-to-door rounds of kurenti and the Škofja Loka Passion Play. In cooperation with the Slovene Embassy the exhibition *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije v luči Unescove Konvencije = Intangible Cultural heritage of Slovenia in the Light of the UNESCO Convention* was organised and later made a guest appearance at the Bratislava University Library. It presented through descriptions, photographs and objects the units that had entered the Register by the end of 2016.

In 2018 we took part in the *Exhibition of the Handcrafts of China – Central Eastern European Countries* in Hangzhou

⁴ Всички изложби, които нямат посочени куратори в текста, са организирани от Аня Йерин и Нена Жидов.

Словения“ с представяне на носителите на традицията от района на Рибница, вписани в Регистъра, както и техни продукти (Jerin 2017, 208–209). Проведе се и семинар по тъкачество, воден от един от носителите на занаята.

През 2017 г. музеят взе участие в изложба, част от Шестото общо събрание на Регионалния център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа, което се проведе в София. Със снимки и описания бяха представени карнавалът „Курентоване“ и „Страстната пиеса“ от Шкофя Лока. В сътрудничество със словенското посолство в Словакия беше организирана изложбата *Нематериалното културно наследство на Словения като част от Конвенцията на ЮНЕСКО*, която гостува в библиотеката на Университета в Братислава с описания на елементите от Регистъра, вписани до края на 2016 г.

През 2018 г. взехме участие в „Изложба на ръчно изработените предмети“ в Китай – Централно и източноевропейски страни, в град Ханжоу, където представихме продукти от майстори, вписани в Регистъра. През същата година съвместно с Министерството на културата и Външното министерство създадохме пътуващата изложба „Нематериалното културно наследство на Словения като част от Конвенцията на ЮНЕСКО“, която представя всички елементи от Националния регистър, включени в Представителния списък на ЮНЕСКО. Оригиналната изложба беше на словенски и английски, а последвалите версии бяха адаптирани на съответните езици на страните, където изложбата бе показвана и гопълвана. До този момент тя е гостувала в Черна Гора, Албания, Полша, Германия, Босна и Херцеговина, България, Бразилия, Северна Македония и Аржентина. Словенските посолства в съответните страни също взеха участие в повечето случаи.

Отбелязахме двайсетата годишнина на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство през 2023 г. с изложбата „Нематериалното културно наследство на Словения: по случай двайсетата годишнина на Конвенцията на ЮНЕСКО“. Последва пътуваща изложба „Словения в Представителния списък на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство на човечеството“, показана в Китай и Виетнам със съдействието на словенското посолство в Пекин.

През 2019 г. Координаторът участва във фотография изложба в София, посветена на сухата зига-

, China to present products by craftsmen entered in the Register. In the same year, together with the Ministry of Culture and the Ministry of Foreign Affairs, we created the travelling panel exhibition *The Intangible Cultural Heritage of Slovenia in the Light of the UNESCO Convention*, which presented all the units entered in the national register and inscribed on the UNESCO Representative List. The original exhibition was in Slovene and English, while the following versions were linguistically adapted to the relevant place and updated with the new entries. So far, the exhibition has made guest appearances in Montenegro, Albania, Poland, Germany, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Brazil, North Macedonia and Argentina. Slovene embassies took part in most of the exhibitions.

In 2023 we marked the celebration of the 20th Anniversary of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage with the exhibition *The intangible cultural heritage of Slovenia: On the occasion of the 20th anniversary of the UNESCO Convention*. In 2024 we created the traveling exhibition *Slovenia on the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity*. In cooperation with the Slovenian Embassy in Beijing, it was on display in China and Vietnam.

In 2019 the Coordinator participated in Sofia in a photographic exhibition presenting the craftsmanship of dry walling. It was organised by the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO. During the pre-Shrovetide period from 2019 to 2024, the museum exhibitions presented the Shrovetide groups entered in the Register (curated by Adela Pukl): *Škoromatija: a Shrovetide custom in Hrušica* (Pukl 2019), *Ravne Shrovetide: a Shrovetide custom in Drežniške Ravne, Jezerca and Magozd* (Pukl and Rakušček 2020), *The Okič Shrovetide Ploughmen: ploughing for a good harvest* (Pukl 2021), *Lig Shrovetide custom* (Pukl 2022), *Shrovetide custom in Vrbica* (Pukl 2023) and *Shrovetide custom in Ponikve* (2024). Some of the groups appeared at the openings too.

In 2021 a small occasional exhibition was organised at the SEM entitled *300 Years of the Škofja Loka Passion Play*. It was the first unit to be entered in the Register in 2008 and the first element from Slovenia inscribed on the UNESCO Representative List in 2016. As part of the project *Slovenia – European Region of Gastronomy 2021*, a small exhibition *Gingerbread and Small Breads* presenting modern products made by the registered bearers and objects kept in SEM collections was staged. At the Bjelovar Town Museum in Croatia we took part in the exhibition *Decorated Easter Eggs: Easter in the European Union* with a selection

рия, организирана от Регионалния Център – ЮНЕСКО. В периода 2019–2024 г. в музея преди Великденските пости бяха организирани изложби за представяне на карнавални групи от Регистъра (с куратор Агела Пукл): „Шкороматия“: „Шроветиг в Хрушица“ (Pukl 2019), „Шроветиг в Дрежнишке Равне, Йежерка и Маожж“ (Pukl and Rakušček 2020), „Орачите от Окич: оран за добра реколта“ (Pukl 2021), „Обичаят Шроветиг“ (Pukl 2022), „Шроветиг във Врбица“ (Pukl 2023) и „Шроветиг в Поникве“ (2024). Някои от групите присъстваха на откриванията.

През 2021 г. беше организирана малка изложба в музея, озаглавена „300 години от „Страстната пие-са“ в Шкофия Лока“ – първият елемент в Регистъра от 2008 г. и първият от Словения, включен в Списъка на ЮНЕСКО през 2016 г. Като част от проекта „Словения – европейски регион на гастрономията 2021“, беше създадена изложба „Меденки и малки хлебчета“, където съпоставихме съвременни печива, направени от носители, с експонати, съхранявани в музея. В градския музей в Биеловар, Хърватия, участвахме в изложбата „Декорирани великденски яйца: Великден в Европейския съюз“ с яйца, декорирани от носители на традицията, включени в Регистъра.

Презентации на носители на живите наследства в музея

За носителите на живи наследства означава много възможността да представят нематериалното наследство в музея чрез презентации. Този тип сътрудничество стартира през 2013 г. с носители, на които бе дадена възможност да покажат играта *pandolo*. Това е игра от Любляна, Западна Словения (Zidarič 2014). Представлението протичаше до 2017 г. в предния двор на музея и близкото игрище.

През 2013 г., по случай честването на десетата годишнина от Конвенцията на ЮНЕСКО, бяха показани кулинарни специалитети от носители. Традиционни специалитети като „карниолският колбас“, сирене Bohinj *mohant*, както и печивата *prosta povitica* и *Bela Krajina povitica* (печиво подобно на баница) и *Prleška gibanica* (десерт) бяха представени в музея.

През 2015 г. се проведе Първият словенски фестивал на занаятите, където словенски майстори изнесоха уроци по съответния занаят и продаваха своите продукти. На следващата година Институтът Парнас беше гост участник на изложбата *Poprtnik or župnek?*, където беше представено приготвянето на коледния хляб в Словения като част

Изложба „Нематериалното културно наследство на Словения като част от Конвенцията на ЮНЕСКО“, Битоля, Северна Македония, 2019. © Сн.: А. Йерин

Exhibition The Intangible Cultural Heritage of Slovenia in the Light of the UNESCO Convention, Bitola, North Macedonia, 2019 © Ph.: Anja Jerin

of decorated Easter eggs made by bearers in the Register.

Presentations by bearers at the museum

It means a great deal to the bearers to be able to give presentations at the national museum. The first cooperation started in 2013 with the bearers of the game *pandolo*. They were given an opportunity to present this game from western Slovenia in Ljubljana (Zidarič 2014). The presentation took place at the museum forecourt and at the nearby playground until 2017.

In 2013, when the 10th anniversary of the Convention was celebrated, the bearers connected with culinary units (Traditional production of Carniolan sausages, Baking *poprtniki*, Baking *prosta povitica* and *Bela Krajina povitica*, Making Bohinj *mohant*, Baking *Prleška gibanica*). In 2015 Slovene craftsmen gave presentations at the 1st *Slovene Craftwork Festival*. The craftsmen led workshops and sold their products. In 2016 Zavod Parnas made a guest appearance with the exhibition *Poprtnik or župnek?*, presenting

от нематериалното културно наследство (Jerin 2017, 209). През 2018 г. музеят беше домакин на изложбата „Унгарски Великденски яйца от Прекмурие“, а част от изложителите бяха вписани в Регистъра.

Публикации, брошури и календари

В ролята си на Координатор СЕМ издава разнообразни публикации, посветени на нематериалното културно наследство. През 2012 г. бе публикуван *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini* (Наръчник за нематериалното културно наследство) с цел да информира читателите за Конвенцията на ЮНЕСКО, както и за нематериалното културно наследство на Словения и как то бива документирано и въвеждано в Регистъра (Jerin, Pukl and Židov 2012). През 2013 г. отбелязахме десетата годишнина от създаването на Конвенцията на ЮНЕСКО с интернационално професионално събрание, а документите от него бяха събрани в публикацията *Promocija nesnovne kulturne dediščine: ob deseti obletnici Unescove Konvencije* (Популяризиране на нематериалното културно наследство: Десета годишнина от Конвенцията на ЮНЕСКО (Jerin, Zidarič and Židov 2014).

През 2015 г. започнахме да издаваме и двуезични публикации, в които са представени елементи от Регистъра чрез кратки описания и снимков материал. В публикацията *Register žive kulturne dediščine Slovenije* (Регистър на нематериалното културно наследство на Словения (2008–2015) бяха представени елементи, вписани в периода от неговото

Словенски фестивал на занаятите, СЕМ, 2015. © Сн.: А. Йерин.

Slovene Craftwork Festival, SEM 2015 © Ph.: A. Jerin

the heritage of making Christmas bread in Slovenia (Jerin 2017: 209). In 2018 the SEM hosted the exhibition *Hungarian Decorated Easter Eggs from Prekmurje* with the participation of bearers entered in the Register.

Publications, leaflets and calendars

In its role as Coordinator, the SEM publishes various materials presenting the intangible cultural heritage. In 2012 *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini* (Handbook on Intangible Cultural Heritage) was published to inform readers about the UNESCO Convention, the system of safeguarding intangible cultural heritage in Slovenia, its documentation and the procedures for entering a unit in the Register (Jerin, Pukl and Židov 2012). In 2013 we marked the 10th anniversary of the UNESCO Convention with an international gathering and the presented papers were collected in the publication *Promocija nesnovne kulturne dediščine: ob deseti obletnici Unescove Konvencije - Promotion of the Intangible Cultural Heritage: The 10th anniversary of the UNESCO Convention* (Jerin, Zidarič and Židov 2014).

In 2015 we started publishing bilingual publications with short descriptions and photographs. In the publication *Register žive kulturne dediščine Slovenije – Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia (2008-2015)* all units entered in the Register from its inception in 2008 to 2015 were presented. There followed another four supplemented editions with a slightly altered title: *Register*

създаване от 2008 г. до 2015 г. Последваха четири допълнени издания с леко променено заглавие при използване на основния термин: *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije* (2008–2016), *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije* (2008–2018), *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije* (2008–2021), *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije* (2008–2023) (*Регистър на нематериалното културно наследство на Словения* (Jerin and Židov 2017, 2019, 2021, 2023)).

Целта на тези публикации бе даване на информация за елементите от Регистъра, както и мотивиране на носителите на нематериално културно наследство да кандидатстват за вписване. Двуетичните публикации също така са полезни, защото дават информация на чуждестранните експерти за словенския регистър, а освен това са и добра основа за мултинационалните номинации на ЮНЕСКО. През 2019 г. публикувахме *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije na Unescovih seznamih* (*Нематериалното културно наследство на Словения в списъците на ЮНЕСКО* (2016–2018), който съдържа презентация за четири елемента от Словения, които са част от Представителния списък на ЮНЕСКО (Jerin and Pukl 2019)).

През 2018 г. Словения беше избрана за „Европейски регион на гастрономията“ за 2021 г. По този случай публикувахме *Dobra jed se sama ponuja: prehrana kot nesnovna kulturna dediščina Slovenije* (*Добрата храна се представя сама: храната като нематериално културно наследство на Словения*). В тази публикация са представени ястия от Регистъра и начините за тяхното приготвяне (Jerin, Pukl and Židov 2021).

През 2017 г. бе издаден двуетичен вариант (словенски и английски) на брошурата *Varovanje nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji* (*Опазване на нематериалното културно наследство на Република Словения*). Целта е да се разпространи информация за начините за опазване на нематериалното културно наследство на Словения, както и да се популяризират елементите от Регистъра и от Представителния списък на ЮНЕСКО, а през 2019 г. излезе и допълнен вариант на брошурата.

Двуетичната брошура *Pustne šege v Registru nesnovne kulturne dediščine Slovenije* (*Шроветид и обичаите в Регистъра на нематериалното културно наследство на Словения*) беше публикувана през 2020 г. Чрез описания и снимков материал бяха представени обичаите от дните преди Великите посты,

nesnovne kulturne dediščine Slovenije - Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia (2008–2016), *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije - Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia* (2008–2018), *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije - Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia* (2008–2021) and *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije - Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia* (2008–2023) (Jerin and Židov 2017, 2019, 2021, 2023).

The aim of the publications is to provide information about the units in the Register and to encourage bearers to apply for registration. Bilingual publications are useful for informing foreign experts about the entries in the Slovene Register and as a foundation for the consideration of multinational UNESCO nominations. In 2019 we published *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije na Unescovih seznamih - Intangible Cultural Heritage of Slovenia on the UNESCO Lists* (2016–2018), containing a presentation of four elements from Slovenia that were newly inscribed on the UNESCO Representative List (Jerin and Pukl 2019).

In 2018 Slovenia acquired the title of the European Region of Gastronomy 2021. On this occasion we published *Dobra jed se sama ponuja: prehrana kot nesnovna kulturna dediščina Slovenije - Good Food Offers Itself: Food as intangible cultural heritage of Slovenia*. It presents the preparation of the foods and dishes entered in the Register (Jerin, Pukl and Židov 2021).

The Slovene and English version of the leaflet *Varovanje nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji - Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Slovenia* was published in 2017. It disseminates the basic information about the system of safeguarding intangible cultural heritage in Slovenia, entries in the Register and inscriptions on the UNESCO Representative List. A supplemented version of this publication appeared in 2019.

The 2020 bilingual leaflet *Pustne šege v Registru nesnovne kulturne dediščine Slovenije - Shrovetide customs in the Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia* presents with texts and photos the Shrovetide customs entered in the Register. There followed another edition with updated entries.

For 2014, 2017 and 2021 we published the calendars *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije - Intangible cultural heritage of Slovenia*. Using some old and new photographs, a selection of units in the Register were presented. The calendars were sent to all the bearers in the Register, the members of the Coordinator's Working Group and to Slovene museums.

като към края на годината се появи и ново издание с обновена информация.

През 2014, 2017 и 2021 г. бяха публикувани и календарите, озаглавени *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije* (Нематериалното културно наследство на Словения). Подбрани елементи от Регистъра бяха представени чрез кратки текстове и снимки. Копия от календарите бяха разпратени до всички носители от Регистъра, членовете на работната група на Координатора, както и до различни словенски музеи.

Филми

Музеят популяризира нематериалното културно наследство и чрез филми (Valentinčič Furlan 2014), за които отговаря кураторът по етнографските филми Надя Валентинчич Фурлан. Филмите, продуцирани от музея, както и от външни продуценти, се представят на сайта на Координатора⁵. Те се използват като част от номинациите на ЮНЕСКО, а освен това се включват и в изложби на тема нематериално културно наследство. Н. Фурлан също така е начертала насоките за създаване на филми за нематериалното културно наследство. През 2014 г. музеят организира международния симпозиум *Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom* (Документирание и представяне на нематериалното културно наследство на филм) (Valentinčič Furlan 2015)⁶, а през 2017 г. се провежда международната конференция *Vizualizacija nesnovne kulturne dediščine* (Визуализиране на нематериалното културно наследство) (Valentinčič Furlan 2018).

Учебни помагала за начални училища

През 2021 г., с помощта на учители от начални училища, бяха публикувани 96 учебни карти *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije* (Нематериално културно наследство на Словения) с участието на Адела Пукл и Аня Йерин. Целта на тези карти е да информират учениците за нематериалното културно наследство на Словения чрез снимки, обяснителни текстове, както и адаптирани изображения. Картиите представят всички елементи от Регистъра с интересни факти и въпроси към учениците. Картиите бяха раздадени във всички начални училища в

Films

The museum promotes intangible cultural heritage through representative videos (Valentinčič Furlan 2014) and its curator is Nadja Valentinčič Furlan. Films produced by the museum and by external producers are presented on the website of the Coordinator⁵. They are used as a part of UNESCO nominations and are included in the exhibitions about intangible heritage. Nadja Valentinčič Furlan has also drawn up the guidelines for the making of films about intangible cultural heritage. In 2014 the museum organised the international symposium *Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom - Documenting and Presenting Intangible Cultural Heritage on Film* (Valentinčič Furlan 2015)⁶, and in 2017 the international conference *Vizualizacija nesnovne kulturne dediščine - Visualization of the Intangible Cultural Heritage* (Valentinčič Furlan 2018).

Learning materials for primary schools

In 2021 and in cooperation with primary school teachers, a set of 96 learning cards *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije - Intangible cultural heritage of Slovenia* (by Adela Pukl and Anja Jerin) was published. All the units in the Register are aimed at pupils aged 4-5 and are presented with photographs, adapted short description, illustrations, facts and questions. The cards were sent to all the primary schools in Slovenia. Due to the great interest, they were reprinted in 2022, 2023 and 2034 with the additions of new elements in the Register.

Other

The Coordinator promotes the intangible cultural heritage in many other ways - at professional gatherings at home and abroad, at lectures and events for various public (from bearers to students), through publications and statements in the media and by publishing academic, professional and popular articles.

Conclusion

The Coordinator SEM performs a number of duties connected with the safeguarding of intangible cultural heritage. Even before the Convention and like many other museums, it has been adding more intangible content, forging links with the bearers and introducing wider con-

⁵ <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register+>

⁶ През 2018 г. бе публикувана китайска версия на документите от Националната китайска библиотека.

⁵ <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register+>

⁶ In 2018 a Chinese version of the collection of papers was published by the Chinese Memory Centre at the National Library of China.

Словения, като бяха насочени главно към децата на 4-5-годишна възраст. Поради големия интерес към тях бяха пуснати допълнителни тиражи през 2022 г., 2023 г. и 2024 г., когато бяха включени и новите вписани елементи в Регистъра.

Други

Координаторът също така популяризира нематериалното културно наследство и по други начини като участие в: професионални симпозиуми у дома и в чужбина, лекции на различни събития – пред ученици и пред носители, публикации и постове в медиите, публикуване на академични и развлекателни статии и др.

Заклучение

Словенският етнографски музей в ролята си на Координатор изпълнява функции, свързани с опазването на нематериалното културно наследство. Както много други музеи, и СЕМ беше започнал да добавя все повече съдържание, свързано с нематериалното наследство още преди излизането на Конвенцията на ЮНЕСКО, като по този начин зградеше връзки с носителите (Židov 2020). В резултат на Конвенцията на ЮНЕСКО, обхватът на „нематериалното в материалното“ стана още по-широк. Опитът, който музеят притежаваше в представянето на културното наследство беше чудесна основа за работата му като Координатор, което беше особено видно при популяризирането на събития като изложби и други съпътстващи събития. Основната цел на Координатора е популяризирането на елементи, които са вписани в Регистъра и са част от списъците на ЮНЕСКО. Материалите често се публикуват и на английски език, за да са достъпни и за чуждестранната публика. Някои от формите на популяризиране на нематериалното културно наследство, представени в тази статия, ще се превърнат в постоянна част от работата на Координатора.

За контакт: nena.zidov@etno-muzej.si

Литература / References

Bendix R. F., Eggert A. and Peselmann A. (2012) Introduction: Heritage Regimes and the State. – In: Bendix R. F., Eggert A. and Peselmann (ed) Heritage Regimes and the State. Göttingen: Uni-

Учебни карти Nesnovna kulturna dediščina Slovenije (Нематериално културно наследство на Словения), 2022. © Сн.: М. К. Грубишич.

Learning cards Nesnovna kulturna dediščina Slovenije (Intangible cultural heritage of Slovenia), 2022 © Ph.: Maja Kostric Grubišič

texts and their significance in people's life (Židov 2020). As a consequence of the UNESCO Convention, the scope of the "intangible in the tangible" became even wider. The museum's experience in presenting cultural heritage was a good foundation for presenting it in the role of the Coordinator, which is particularly notable in promotional activities such as exhibitions and accompanying events. The Coordinator mainly promotes the units and bearers entered in the Register and inscribed on the UNESCO lists. For the promotional material to be accessible to the foreign public, it is usually published in English. It seems that some of the forms of promotion of intangible cultural heritage in this article will become a permanent feature in the Coordinator's activities.

For Contact: nena.zidov@etno-muzej.si

versitätsverlag Göttingen, 11–20. Convention (2003) Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Pariz: Unesco. <<http://unesdoc.unesco.org/imag>

- es/0013/001325/132540e.pdf (2. 5. 2018).
- Hafstein V. Tr. (2009) Intangible heritage as a list: From masterpieces to representation. – In: Smith L. and Akagawa N. (ed) *Intangible Heritage*. London and New York: Routledge, 93–111.
- Hrovatin M. (2012) *Komentari*. – *Etnološka tribina*, vol. 35, no. 42, 24–29.
- Hrovatin M. (2014) Writing an “Intangible” Text: Between Politics, Science and Bearers. – *Narodna umjetnost*, vol. 51, no. 1, 29–54.
- Jerin A. (2014) Promocija nesnovne kulturne dediščine na spletni strani Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine = Promotion of the intangible cultural heritage on the website of the Coordinator for the Protection of the Intangible Cultural Heritage. – In: Jerin A., Zidarič T. and Židov N. (ed) *Promocija nesnovne kulturne dediščine: ob deseti obletnici Unescove Konvencije = Promotion of the intangible cultural heritage: the 10th anniversary of the UNESCO Convention*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum, 37–42.
- Jerin A. (2015) Poročilo o aktivnostih Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine v letu 2014. – *Etnolog*, vol. 25, 255–261.
- Jerin A. (2017) Poročilo o aktivnostih Koordinatorja žive kulturne dediščine v letu 2016. – *Etnolog*, vol 27, 207–213.
- Jerin A. and Pukl A. (2019) *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije na Unescovih seznamih = Intangible Cultural Heritage of Slovenia on the UNESCO Lists (2016–2018)*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Jerin A., Pukl A. and Židov N. (ed) (2012) *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Jerin A., Pukl A. and Židov N. (ed) (2021) *Dobra jed se sama ponuja: prehrana kot nesnovna kulturna dediščina Slovenije = Good food offers itself: food as intangible cultural heritage of Slovenia*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Jerin A., Zidarič T. and Židov N. (ed) (2014) *Promocija nesnovne kulturne dediščine: ob deseti obletnici Unescove Konvencije = Promotion of the intangible cultural heritage: the 10th anniversary of the UNESCO Convention*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Jerin A. and Židov N. (ed) (2015) *Register žive kulturne dediščine Slovenije (2008–2015) = Register of the intangible cultural heritage of Slovenia (2008–2015)*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Jerin A. and Židov N. (ed) (2017) *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije (2008–2016) = Register of the intangible cultural heritage of Slovenia (2008–2016)*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Jerin A. and Židov N. (ed) (2019) *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije (2008–2018) = Register of the intangible cultural heritage of Slovenia (2008–2018)*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Jerin A. and Židov N. (ed) (2021) *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije (2008–2016) = Register of the intangible cultural heritage of Slovenia (2008–2021)*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Jerin A. and Židov N. (ed) (2023) *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije (2008–2023) = Register of the intangible cultural heritage of Slovenia (2008–2023)*. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Koželj Z. (2005) *Nesnovna kulturna dediščina in njeno varstvo*. – In: Prešeren D. and Gorenc N. (ed) *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 8–12.
- Muršič R. (2005) *Kvadratura kroga dediščine: Toposi ideologij in sečišču starega in novega ter tujega in domačega*. In J. Hudales and N. Visočnik (ed) *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 25–39.
- Muršič R. (2010) *Kulturna dediščina: nerazrešljive dvoumnosti svetega v profanem*. – In: Župevc K. (et al.) (ed) *Kulturna dediščina preteklosti za lepšo prihodnost*. Maribor: Evropski kulturni in tehnološki center, 4–8.
- Nikočević L. (2012) *Kultura ili baština?*. – *Etnološka tribina*, vol. 42, no. 35, 7–56.
- Pravilnik o registru (2009) *Pravilnik o registru kulturne dediščine*. – *Uradni list Republike Slovenije*, vol. 19, no. 66, 9353–9356: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV9583> (3.4.2018).
- Pravilnik o seznamih (2010) *Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah*. – *Uradni list Republike Slovenije*, vol. 20, no. 102, 15735–15739: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV9575> (5. 4. 2018).
- Prešeren D. and Gorenc N. (ed) (2005) *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

- Pukl A. (2019) Razstava Škoromatija: Pustna šega v Hrušici. – *Etnolog*, vol. 29, 256–257.
- Pukl A. (2021) Izložba “Orači po sirni zagovetni v Okič: dobra rekolta s dobra oran” = Exhibition “Okič Shrovetide ploughmen: a good harvest through good ploughing”. – *Živa nasledstva = Living heritage*, vol. 5–6, 77–80.
- Pukl A. (2023) 7 pustnih likov vrbiških šem. – *Etnolog*, vol. 33, 211–217.
- Pukl A. and Rakušček B. (2020) Ravenski pust: Pustna šega v Drežniških Ravnah, Magozdu in Jezercih. – *Etnolog*, vol. 30, 185–188.
- Pukl A. and Žnidarčič D. (2022) Liški pustjé – pet pustnih oprav (mask). – *Etnolog*, vol. 31, 193–198.
- Register nesnovne dediščine (2008) Registernesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine: CRP »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«: šifra projekta V6-0276: zaključno poročilo. Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/dediscina/CRP_register_nesnovne_dediscine_2008-10-15.pdf (20. 4. 2018).
- Slavec Gradišnik I. (2004) Mednarodni dan muzejev v Slovenskem etnografskem muzeju. – *Etnolog*, vol. 14, 260–266.
- Smeets R. (ed) (2006) Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity: Proclamations 2001, 2003 and 2005. Pariz: Unesco.
- Smrke F. and Slavec Gradišnik I. (2004) Besednjak neopredmetene kulturne dediščine. – *Etnolog*, vol. 14, 267–271.
- Valentinčič Furlan N. (2014) Promocija nesnovne kulturne dediščine s karakterističnimi video prikazi = The promotion of the intangible cultural heritage through representative video presentations. – In: Jerin, A., Zidarič T. and Židov N. (ed) Promocija nesnovne kulturne dediščine: ob deseti obletnici Unescove Konvencije = Promotion of the intangible cultural heritag: the 10th anniversary of the UNESCO Convention. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum, 50–58.
- Valentinčič Furlan N. (ed) (2015) Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom = Documenting and Presenting Intangible Cultural Heritage on Film. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Valentinčič Furlan N. (ed) (2018) Vizualiziranje nesnovne kulturne dediščine = Visualising intangible cultural heritage. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum.
- Zakon o ratifikaciji (2008) Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine. – Uradni list Republike Slovenije, vol. 18, no. 1, 16–26: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5016> (5. 5. 2018).
- Zebec T. (2013) Etnolog u svijetu baštine. – In: Hameršak M., Pleše I. and Vukušić A. (ed) Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 313–333.
- Zidarič T. (2014) Pandolo: Prijateljski turnir v tradicionalni istrski igri pred Slovenskim etnografskim muzejem. – *Etnolog*, vol. 24, 275–278.
- ZVKD-1 (2008) Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). Uradni list Republike Slovenije, vol. 18, no. 16, 1121–1145: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144> (7. 5. 2018).
- ZVKD-1D (2016) Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1D). – Uradni list Republike Slovenije, vol. 26, no. 32, 4660–4662: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7072> (7. 5. 2018).
- Židov N. (2011) Od Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine do registra žive kulturne dediščine na Slovenskem. – *Etnolog*, vol. 21, 281–292.
- Židov N. (2018) Težave Slovenije pri varovanju nesnovne kulturne dediščine v luči Unescove Konvencije (2003). – *Etnolog*, vol. 28, 41–62.
- Židov N. (2020) Nesnovna kulturna dediščina in muzeji. – *Etnolog*, vol. 30, 49–67.

Подпомагане на наследството на Пътищата на коприната в Турция: местните отговори на глобалния дневен рег

Boosting Silk Roads Heritage In Türkiye: Local Responses to a Global Agenda

Зейнеп Актюре, Турция / Zeynep Aktüre, Türkiye

Д-р Зейнеп Актюре е архитект, специализиран в изследване на наследството. Преподава архитектурен дизайн, архитектурно консервиране на археологически обекти и управление на обекти на наследството в Измирския технологичен институт, катедра Архитектура. Член е на Националната турска комисия към комитета на ЮНЕСКО за материално културно наследство (от 2014), ICOMOS Турция (от 2015) и други.

Резюме

Историческият път на коприната е изключителна система за обмен сред широк спектър от културни традиции, обхващащ забележителен пейзаж. Проучванията на Пътя на коприната, водени от ЮНЕСКО, са стартирали през 1988 г. и през последното десетилетие са се развили в международни номинации и вписвания в Списъка за световното наследство под ръководството на Китай, в резултат на иницираната през 2013 г. Стратегия за развитие на инфраструктурата на Икономическия пояс на Пътя на коприната. Тази програма се развива паралелно с туристическия проект по Пътя на коприната на Световната организация по туризъм, която води началото си от 1993 г. Тази статия представя позицията на Турция спрямо този дневен рег, чрез избрани отговори на международно, национално и местно ниво.

Ключови думи: Пътят на коприната, Програма за световното наследство на ЮНЕСКО, културни маршрути, национални политики, местни инициативи

Въведение: Приносът на Турция за Международните проекти по Пътищата на коприната

Програмата Пътищата на коприната е един от най-дълго продължаващите културни проекти под егидата на ЮНЕСКО (сн. 1). Тя води началото си от „Интегрално изследване на ЮНЕСКО за

Dr. Zeynep Aktüre is an architect specialized in heritage studies. She currently teaches architectural design, architectural conservation in archaeological sites, and management of heritage sites at Izmir Institute of Technology (IZTECH) Faculty of Architecture. She is a member of the Turkish National Commission for UNESCO's Tangible Heritage Committee (2014 –) and ICOMOS Türkiye (2015 –), among others.

Abstract

The historic Silk Roads is an exceptional system of interchange among a broad range of cultural traditions over an outstanding landscape. Initiated in 1988, UNESCO-guided research on the Silk Roads has evolved in the past decade into transnational nominations and inscriptions on the World Heritage List under the leadership of China, following the launch of Silk Road Economic Belt infrastructure development strategy in 2013. These run parallel to UNWTO's Silk Road Tourism Project that was first formulated in 1993. This paper presents Türkiye's position vis a vis this global agenda, through a selection of responses at the international, national, and local level.

Keywords: Silk Roads, Türkiye, UNESCO World Heritage Programme, cultural routes, national policies, local initiatives

Introduction: Türkiye's Contributions in International Silk Roads Projects

The Silk Roads Programme is one of the most long-running cultural projects under the auspices of UNESCO (Ph. 1). The programme has its origins in the “UNESCO Integral Study of the Silk Roads: Roads of Dialogue (1988-1997)” that aimed to explore the rich history and shared legacy of the historic Silk Roads as a route for cultural interaction. Isenbike Togan, from History Department of Middle East Technical University (METU) in Ankara, participated in two expeditions

„Пътищата на коприната: Пътища на диалога (1988-1997)“, чиято цел е да изследва богатата история и споделено наследство на историческите Пътища на коприната, като средство за културен обмен. И. Тоган от Историческия факултет на Средноизточния технически университет в Анкара участва в две експедиции, организирани като част от програмата „Пустинният път“ в Китай (1990) и „Пътят на степта“ в бившите съветски републики Казахстан, Киргизстан, Таджикистан и Узбекистан (1991). По-късно тя представя доклада от своята работа по темата на Токийския симпозиум за Дигитални пътища на коприната през 2002 г., където тя е единствен представител от Турция измежду петдесет участници.

Основаният през 1995 г. в Самарканд (Узбекистан) Международен институт за централноазиатски науки, в резултат на експедициите на ЮНЕСКО по Пътищата на коприната, приема Турция за една от десетте пълноправни членки през 2008 г. Тринадесетата среща на спонсорирания от ЮНЕСКО Академичен съвет, проведена през 2010 г., бе с домакин Университетът Акдениз в Анталия, с финансовата подкрепа на Министерството на културата и туризма на Турция, Националното радио и телевизия, както и с подкрепата на Турската национална комисия към ЮНЕСКО и учени от Университета Билкент в Анкара, които допринесоха за почти половината от докладите (Bilkent news 2010). Това показва активната академична роля на Турция в Програмата на ЮНЕСКО за Пътищата на коприната още от самото ѝ създаване, макар че Турция не е движещата сила на международно ниво.

Паралелен проект за туризма по Пътищата на коприната беше замислен на Генералната асамблея на Световната организация по туризъм, проведена през 1993 г. в Индонезия. Последваха срещи в Самарканд (1994), Хиѳа (1999), Бухара (2002), Астана (2009) и Шираз (2010). Резултатът от тези срещи беше приемането на Декларацията за Пътя на коприната, която очертава концепцията за туризъм, създаващ висококачествена марка, базирана на естествените и културните ценности на Пътищата на коприната, чрез участие на заинтересовани страни от всички нива. На проведения през 1996 г. „Форум за Пътищата на коприната“ в Сиан, Световната организация по туризъм за пръв път имаше възможността

organized under the programme: the “Dessert Route” in China (1990) and the “Steppe Route” in the former USSR Republics of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan (1991). She later presented a report of recent work on the topic at the 2002 *Tokyo Symposium for Digital Silk Roads* where she was the only representative from Türkiye among some fifty participants.

Established in 1995 in Samarkand as a direct outcome of UNESCO's Silk Roads Expeditions, the International Institute for Central Asian Studies (IICAS) had Türkiye among its ten full members by 2008. In 2010, the 13th meeting of the UNESCO-sponsored IICAS's Academic Council was hosted by Akdeniz (Mediterranean) University in Antalya under the sponsorship of Türkiye's Ministry of Culture and Tourism (MCT) and National Radio and Television (TRT), with support from the Turkish National Commission for UNESCO (TNCU) and scholars from Bilkent University of Ankara authoring nearly half of the papers (Bilkent News 2010). These exemplify active academic participation from Türkiye in UNESCO's Silk Roads Programme right from its initiation, though not in a leading role at the international level.

A parallel Silk Road tourism project was formulated at the 1993 General Assembly of UNWTO in Indonesia. This was followed by meetings in Samarkand (1994), Khiva (1999), Bukhara (2002), Astana (2009), and Shiraz (2010). All meetings concluded in the adoption of a Silk Road Declaration outlining the tourism concept as the establishment of a high-quality brand based on the natural and cultural assets of the Silk Roads through participation and cooperation of stakeholders at all levels. The 1996 “Silk Road Forum” in Xi'an provided UNWTO a first opportunity to link Silk Roads countries with established international tour operators interested in the region and in the promotion of Silk Road tourism products (UNWTO 1997). Related activities include the First International Forum-Festival “Gastronomic Routes of the Silk Road” in 2017 at the International Centre of Wine and Gastronomy in Astrakhan at a crossroads of the Silk Roads in Russia. A more recent organization was the 3rd Maritime Silk Road International Tea Culture Forum in China's Fujian Province in July 2022, followed in November 2022 by the inscription onto the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage for Humanity of the ‘Traditional tea processing techniques and associated social practices in China’ alongside the ‘Culture of Çay (tea), a symbol of identity, hospitality and social interaction’ in Türkiye and Azerbaijan as two instances of Silk Roads tea culture phenomenon.

да свърже всички страни по Пътя на коприната със световни туроператори, заинтересовани от района и от популяризирането на туристически продукти от региона (1997). Една от дейностите в тази насока е Първият международен форум-фестивал „Гастрономическите маршрути по Пътя на коприната“ в международния център за вино и гастрономия, проведен през 2017 г. в Астрахан, на пресечната точка на Пътищата на коприната в Русия. Една по-скорошна инициатива бе Третият международен форум на Чаената култура по Пътя на коприната, проведен през юли 2022 г. в китайската провинция Фуудзиен. В резултат, през ноември същата година „Традиционните техники за обработка на чай и свързани социални практики в Китай“ бяха вписани в Представителния списък на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство на човечеството, а също се случи и с „Култура на Чау (чай), символ на идентичност, гостоприемство и социално взаимодействие“ в Турция и Азербайджан, които са два примера за културния феномен на чаените традиции от Пътищата на коприната.

С присъствието на официално номиниран представител в работната група на Световната организация по туризъм, Турция е един от тридесет и четирите члена на държавите по Пътя на коприната от Африка, Азия и Океания, Централна Азия и Европа, които насърчават транснационалния туризъм чрез маршрути заедно с членките на организацията. Неучастието на Турция в международните събития е важно, защото нейните регионални традиции са считани от мнозина за част от кулинарните специалитети на Пътищата на коприната, а чаят е сред най-известните ѝ продукти. Това потвърждава експертното мнение, че макар Турция да е страна по проектите, формулирани в рамките на Програмата на Световната организация по туризъм за Пътя на коприната, предприетите действия по реализацията са ограничени (Yenipinar & Zagar 2017, 1471). Важен в това отношение би бил Пакетът за съвместна обиколка на модерния път на коприната на Тюркския съвет, инициран през 2014 г. на срещата на върха на Съвета в туристическия център на Турция Бодрум (Организация на тюркските държави, 2018). Работната хипотеза, която би изисквала допълнително проучване е, че Турция е по-активна, у дома и в чужбина, в международни културни

With an officially nominated UNWTO Silk Road Task Force representative, Türkiye is among the thirty-four Silk Road Member States from Africa, Asia & the Pacific, Central Asia and Europe that promote transnational tourism through Silk Road routes alongside UNWTO Affiliate Members. Türkiye's absence from the above-mentioned international events is significant since its various regional traditions are widely considered among culinary specialities of the Silk Roads, and tea is among Türkiye's brand products. This would confirm the expert opinion that although Türkiye is signatory to the projects formulated in the framework of UNWTO's Silk Road Programme, actions taken for their realization have been limited (Yenipinar & Zagar 2017, 1471). Notable in this respect would be The Turkic Council's Modern Silk Road Joint Tour Package that was initiated in 2014 at the Council's summit in Türkiye's tourism hub Bodrum (Organization of Turkic States 2018). As a workable hypothesis that would require further inquiry, Türkiye seems more active in the country and abroad in the joint Silk Roads international cultural activities with the Central Asian Turkic States than with the North, East, South Asian as well as the European countries. Support for the proposal may be found in two international symposia organized by Turkish Hearths Headquarters under the auspices of Türkiye's Presidency on "Silk Road Turkic World Common Cultural Heritage" (2013) with support from TNCU, and on the "Rise of the International Silk Road and the Turkic World" (2016).

Yet, a very significant exception to this claim would be China, which is the most hosted country in Türkiye for Silk-Roads related cultural events. These intensified in the "Year of Chinese Culture in Türkiye (2012)" which was inaugurated by the two countries' Ministers of Culture at the opening of "Colors from Silk Road—Exhibition of Works of Chinese Modern Artists" in Ankara (Ph. 2). Another outstanding event in 2012 was "The Colors of Dunhuang: The Door Opening to the Silk Road" exhibition in Istanbul which was promoted as the first exhibition out of China of the art of the "Mogao Caves" UNESCO World Heritage Site (WHS) in Dunhuang. A later event was Zhejiang Culture Festival (2015) in Izmir, which is the third populous city in Türkiye that is highlighted in Silk Roads maps as a harbour in Western Anatolia with a good land and railroad connection. Silk fabric exhibition and performances took place under the title "Silk Road—A Cultural Heritage of 2000 Years Between Eastern and Western Asia" (Ph. 3). China was also the partner state in the 88th Izmir International Trade Fair in 2019 (Ph. 4).

дейности по отношение на Пътищата на коприната заедно с централноазиатските тюркски държави, отколкото с тези от Северна, Източна и Южна Азия и от Европа. Подкрепата за предложението може да се намери в два международни симпозиума, организирани от централата на „Турски сърца“ (НПО) под егидата на турското председателство на тема „Общото културно наследство на тюркския свят по пътя на коприната“ (2013) с подкрепата на Турската комисия към ЮНЕСКО и относно „Възходът на международния път на коприната и тюркския свят“ (2016).

Разбира се, едно съществено изключение от това твърдение е Китай, която е най-често гостувалата страна в Турция по въпроси, свързани с културни събития, посветени на Пътя на коприната. Тези посещения зачестиха в „Годината на китайската култура в Турция“ (2012), която беше тържествено открита от министрите на културата на двете страни и включи „Цветове от Пътя на коприната – изложба на творбите на съвременни китайски артисти“ в Анкара (сн. 2). Друго изключително събитие от същата година беше изложбата „Цветовете на Дунхуан: Врата отваряща се към Пътя на коприната“ в Истанбул, която беше представена като първата изложба на изкуство от „Пещерите Могао“ (обект на културното наследство на ЮНЕСКО в Дунхуан), която се провежда извън Китай. Друго по-късно събитие беше Културният фестивал Джъдзян (2015) в Измир, който е третият най-населен град в Турция и е представен на картите на Пътя на коприната като пристанище в Източна Анатолия с добра сухопътна железопътна връзка. На същото място се проведе и изложба на копринени тъкани и представления под заглавие „Пътят на коприната – културно наследство от 2000 години между Източна и Западна Азия“ (сн. 3). Китай беше също така страната партньор на 88-ия Международен търговски панаир в Измир през 2019 г. (сн. 4).

Фокусът на Китай вероятно се дължи на неговата роля в наскорошното съживяване на Пътя на коприната. Споменатият по-горе Форум за Пътя на коприната през 1996 г. в Сиан беше организиран в резултат на поканата от китайското правителство към Световната организация по туризъм и в сътрудничество с Китайската национална администрация по туризъм. Най-амбициозната инициатива на Китай все пак си остава глобал-

This focus on China is arguably due to its key role in the recent revival of the Silk Roads. The above-mentioned 1996 Xi'an "Silk Road Forum" was organized in response to the Chinese government's invitation to UN-WTO and in collaboration with China's National Tourism Administration (CNTA). Yet China's most ambitious initiative is the "Silk Road Economic Belt" global infrastructure development strategy that was announced in 2013, and later known as "One Belt One Road" or "Belt and Road Initiative (BRI)". The initiative claims a greater leadership role for China in global affairs through investments in engaged countries that include Türkiye. It accords with the revival of UNESCO's Silk Roads initiative in 2010 for "Dialogue-Diversity-Development" within the Management of Social Transformations (MOST) Programme framework, and it is in line with the International Decade for the Rapprochement of Cultures (2013-2022) whose proclamation was co-sponsored by Türkiye in continuation of the co-sponsoring with Spain of the UN Alliance of Civilizations in 2005, as well as the objectives of the 2030 Agenda for Sustainable Development.

Türkiye appears more active in Silk Roads cultural diplomacy than in the above-mentioned academic and tourism programmes. As a supporting example, experts from Türkiye were among those from other sixteen countries in both Great Silk Road International Cultural Forums that were organized in collaboration with UNESCO in Almaty in 2013 and Moscow in 2015. The first forum focused on the potential contribution of the common heritage of the Silk Roads to international intellectual dialogue and humanitarian cooperation within the framework of the International Decade for the Rapprochement of Cultures in the context of globalization. A creation of a UNESCO Silk Road Online Platform was decided for collecting and sharing precise and update interdisciplinary knowledge on cultural interactions, languages, nomadic and urban cultures, tangible and intangible heritage of the Silk Roads. An international network of focal points was established to ensure full participation of various project partners in the involved Member States. Currently all collected material, including information on the focal points network, "Youth Eyes on the Silk Road" photo contest, and Silk Roads Youth Research Grant initiatives is available through the UNESCO Silk Roads Programme webpage.

The Online Platform held its first two meetings at the two ends of the Silk Roads, in Xi'an (2015) and Valencia (2016). Observations shared in this paper build on the presentations on behalf of TNCU in collaboration with

ната стратегия за развитие на инфраструктурата „Икономически пояс на Пътя на коприната“, която беше обявена през 2013 г. и по-късно позната като „Един пояс, един път“ и „Инициативата път и пояс“. Тя дава на Китай по-сериозна лидерска роля в глобалните дела чрез инвестиции в ангажирани държави, включително Турция. Тя е в съответствие с възраждането на инициативата на ЮНЕСКО за Пътищата на коприната през 2010 г. за „Диалог-Разнообразие-Развитие“ в рамките на Програмната рамка за управление на социалните трансформации. Освен това, е в унисон с Международното десетилетие за сближаване на културите (2013–2022), чието откриване беше спонсорирано и от Турция в продължение на общото спонсориране с Испания на Алианса на цивилизациите на ООН през 2005 г. и целите на Програмата до 2030 г. за устойчиво развитие.

От казаното дотук изглежда, че Турция е по-активна в културната дипломация на Пътя на коприната, отколкото в академичните и туристическите програми. Експерти от Турция бяха сред колеги от шестнадесет държави на двата Международни културни форума „Великият път на коприната“, които бяха организирани в Алмати през 2013 г. и в Москва през 2015 г. Фокусът на първия форум беше върху приноса на общото наследство на Пътя на коприната към международния интелектуален диалог и хуманитарно сътрудничество в рамките на Международното десетилетие за сближаване на културите в контекста на глобализацията. На него беше решено създаването на онлайн платформа за Пътя на коприната на ЮНЕСКО с цел събиране и споделяне на най-новите знания в областите на културни взаимодействия, езици, номадски и градски култури, материално и нематериално наследство. Създадена бе международна мрежа от фокусни точки, за да се подсигури пълното участие на различните партньори по проектите сред страните членки. Цялата събрана информация, включително такава по отношение на фокусните точки, фотоконкурса „Младежките очи на Пътя на коприната“, както и инициативата за Грант за младежки изследвания на Пътищата на коприната, е достъпна на уебстраницата на Програмата на ЮНЕСКО.

Първите две срещи на онлайн платформата бяха проведени в двата края на Пътя на коприната – Сиан (2015) и Валенсия (2016). Наблюденията

Сн.1: Уебстраница на Програмата на ЮНЕСКО за Пътищата на коприната <https://en.unesco.org/silkroad/>

Ph.1: UNESCO's Silk Roads Programme webpage: <https://en.unesco.org/silkroad/>

Сн.2: Откриване на „Цветове от Пътя на коприната — изложба на произведения на китайски съвременни художници“ в Анкара с участието на Министъра на културата и туризма на Турция (Ertuğrul Günay 4th L), китайския заместник-министър на културата (Yang Zhijin 4th R), и китайския посланик в Турция (Gong Xiaosheng, 3rd L): <http://www.silkroutes.net/2012ChinaTürkiyeYear2013.htm>

Ph.2: Opening of “Colors from Silk Road – Exhibition of Works of Chinese Modern Artists” in Ankara with the participation of Türkiye's Minister of Culture and Tourism (Ertuğrul Günay 4th L), Chinese Vice Minister of Culture (Yang Zhijin 4th R) and Chinese Ambassador to Türkiye (Gong Xiaosheng, 3rd L). ©AA <https://www.anadoluiimages.com/p/turkiyede-cin-ruzgari-esecek/1091899>.

Сн.3: Културен фестивал Zhejiang (2015 г.) в Измир, Турция с представления и изложба на копринени тъкани © Сн.: З. Акюре, 2012 г.

Ph.3: Zhejiang Culture Festival (2015) in Izmir, Türkiye with performances and a silk fabric exhibition. ©Z. Aktüre.

В тази статия са базирани на тези две срещи от името на Турската национална комисия към ЮНЕСКО в сътрудничество с Еврим Гючер Юзюнер (член на комитета за нематериално наследство) и Ирем Алпаслан (по това време заместник-секретар и местен гуру по програмата на ЮНЕСКО за Пътя на коприната). Текстът представя инициативи, ориентирани към културното наследство, проекти и събития на международно, национално и местно ниво, със специфичен фокус върху Програмата на ЮНЕСКО за световно наследство и културни маршрути.

Потенциални номинации за Пътищата на коприната като световно наследство с участието на Турция

В рамките на инициативата „Един пояс, един път“, думата „пояс“ се отнася до предложените сухопътни и железопътни линии, свързващи Централна Азия със Запада по протежение на историческите търговски маршрути, а думата „път“ се отнася до морските връзки между Югоизточна Азия и Южна Азия и Близкия Изток и Африка. По този начин плановете за инвестиции в мо-

Evrım Güzer Çüner (Intangible Heritage Committee member) and İrem Alpaslan (then Vice Secretary General and local Focal Point for the UNESCO Silk Roads Programme). The paper presents cultural-heritage-oriented initiatives, projects and events at international, national and local level among responses from Türkiye to the recent revival of the Silk Roads as a global cultural and economic project, with specific emphasis on UNESCO's World Heritage Programme and cultural routes.

Potential Silk Roads World Heritage Nominations Involving Türkiye

In the BRI framework, “belt” refers to proposed overland vehicular and railroads linking Central Asia to the West along the historic trade routes while “road” refers to a maritime network connecting Southeast Asia to South Asia, the Middle East and Africa. Planned modern infrastructure investments build on the legacy of the historic land and maritime Silk Roads. International vis-

Сн.4: Официално откриване на 88-ия Международен търговски панаир в Измир (2019 г.), на който Китай беше страна партньор от: <http://cnamico.com/en/?ac=art&bid=44&id=476>.

Ph.4: Official opening of the 88th Izmir International Trade Fair (2019) that had China as a partner country: <http://cnamico.com/en/?ac=art&bid=44&id=476>.

герна инфраструктура нагзраждат завещаното от историческите сухоземни и морски пътища на коприната. Популярността им се покачи след вписването в Списъка за световно наследство на ЮНЕСКО на „Пътищата на коприната: мрежата от маршрути на коридора Чанган–Тюаншан“ от страна на Китай, Казахстан и Киргизстан през 2014 г., в категория „културни маршрути“. Маркар че официално кандидатурата е финализирана и подадена от Киргизстан, може да се смята, че това вписване служи на китайската кауза по отношение на инициативата „Един пояс, един път“. Като подготвителни стъпки бяха проведени серия от регионални семинари в Алмати (2005), Турфан (2006), Самарканд (2006), Душанбе (2007), Сиан

Сн.6: „Коридор 51: Солтание до Черно море“ – сегмент, предложен в тематичното проучване на ICOMOS Silk Roads (Williams 2013: 133)

Ph.6: “Corridor 51: Soltaniyeh to the Black Sea” segment proposed in the ICOMOS Silk Roads Thematic Study (Williams 2013: 133)

Сн.5: „Коридор 35: Горен Ефрат до Средиземно море – Ракка до Антиохия“ сегмент, предложен в тематичното изследване на ICOMOS, Silk Roads (Williams 2013, 118).

Ph.5: “Corridor 35: Upper Euphrates to the Mediterranean – Raqqa to Antioch” segment proposed in the ICOMOS Silk Roads Thematic Study (Williams 2013, 118).

ibility of all these have increased since the inscription of “The Silk Roads: The Routes Network of Chang’an-Tianshan Corridor” transnational serial property by China, Kazakhstan, and the Kyrgyz Republic on the UNESCO World Heritage List (WHL) in 2014 under the category of “cultural routes”. Although the application was finalized and officially submitted by Kyrgyzstan, this inscription may be considered as a cultural action serving China’s BRI agenda. The preparatory activities were a series of subregional workshops that were held in Almaty (2005), Turfan (2006), Samarkand (2006), Dushanbe (2007), Xi’an (2008) and again Almaty (2009). Hence, the initiative to inscribe the Silk Roads on the WHL was initially centred in Central Asia. Yet it was Prof. Henry Cleere from the Institute of Archaeology in the University Col-

Сн.7: Карта на Общество „Културни маршрути на културните трекинг маршрути в Турция“ (<https://cultureroutesinturkey.com/all-routes/>)

Ph.7: Culture Routes Society’s map of Cultural Trekking Routes in Türkiye: <https://cultureroutesinturkey.com/all-routes/>.

Сн.8: Каналъ чарши в историческия полуостров на Истанбул (2011, Бурак Акбулут ©АА <https://www.anadoluiimages.com/Search?sid=120904990>).

Ph.8: The Grand Bazaar in the Historic Peninsula of Istanbul (2011, Burak Akbulut. ©АА <https://www.anadoluiimages.com/Search?sid=120904990>).

(2008) и отново Алмати (2009). Това показва, че инициативата за вписването на Пътищата на коприната в списъка на ЮНЕСКО бе първоначално концентрирана в Централна Азия, но проф. Х. Клиър от Института по археология на Лондонския университетски колеж беше човекът, който събра заключенията от тези семинари в един концептуален документ през 2006 г. От академична гледна точка проектът е глобален и всеобхващащ още от самото си създаване като Програма на ЮНЕСКО за Пътищата на коприната.

На първата си среща в Сиан (2009) Координационният комитет за серийната номинация определи необходимостта от тематично проучване, което беше възложено на Международния съвет за паметниците на културата през 2010 и завършено през 2014 г. Това проучване беше подкрепено с данни за Пътя на коприната, които се свързват с други съществуващи източници, както и библиографско проучване на публикации по темата, предоставени от Афганистан, Китай, Индия, Иран, Казахстан, Киргизстан и Узбекистан. Данни за Турция никога не са систематично включвани в този набор от данни, а препратките към нея в проучването също са доста ограничени. Според една таблица, Турция е третата най-населена държава със своите 154 кервансараи и места за спиране, след Иран и Индия, съответно с 175 и 162, като тук са отбелязани и „Селджукските кервансараи по пътя от Денизли до Дозубаязъм“, които попадат в предварителния турския спи-

Сн.9: Кула Галата в едноименния квартал в европейската част на Истанбул (©Halit Bilen, от IST Dergi № 4 [ноември 2020]).

Ph.9: Galata Tower in the eponymous district in the European side of Istanbul. ©H. Bilen, from IST Dergi no. 4 (November 2020).

Сн.10: Обекти на ЮНЕСКО за световно наследство в Турция (базова карта от whc.unesco.org)

Ph.10: UNESCO World Heritage properties in Türkiye – base map from whc.unesco.org.

lege London who drafted the workshop outcomes in the form of a (later refined) concept paper in 2006. So academically, the project was global and inclusive right from its initiation as was UNESCO's Silk Roads Programme.

At its First Meeting in Xi'an (2009), the Coordinating Committee for the Silk Roads Serial Nomination defined the need for a Thematic Study, which was commissioned to ICOMOS in 2010 and completed in 2014. This Thematic Study was supported by a Silk Roads data set that provides a link to various existing data sources and a bibliographic survey of published resources on the Silk Roads provided by Afghanistan, China, India, Iran, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan, and are to be extended to other Silk Roads countries. Data on Türkiye has never been systematically included in this set. References to Türkiye are also limited in the Thematic Study. A table shows the country as the third populous with 154 caravanserais and halting places after Iran and

сък за културното наследство. Споменават се също така мозайките от „Св. София“ в Истанбул, изпълнени в стила на римските майстори от периода на Юстиниан Първи, чрез включването на персийски текстил и гипсови орнаменти. Това е добър пример за движението на технологии и изобретения по Пътя на коприната (Williams 2014, 37, 39, 52, 71, 95).

Тематичното проучване предлага номинационен модел, базиран на пътни „сегменти“ между основните „възли“ (т.е. големи градове) по Пътищата на коприната, като ги разширява с 30 км в двете посоки, за да представляват „коридори“ на движение и въздействие между възлите. Предложената стратегия е подробно проучване на един или повече такива коридори от съседните страни за тяхното номиниране по конкретна тема, като същевременно демонстрира специфичното разнообразие в номинирания сегмент на характеристиките, общи за всички пътища на коприната. Само два от предложените коридора за изследване и номинация включват Турция: първият е 1051-километровият „Солтание до Черно море“ (Коридор 51, сн. 5), а другият е 280-километровия „Горен Ефрат до Средиземно море – Ракка до Антиох“ (Коридор 35, сн. 6), съответно съвместно с Иран и Сирия. Когато бе замислен през 2014 г., вторият коридор имаше страхотен потенциал да се превърне в средство за мирен диалог между двете страни, което съвпаднаше и с мисията на ЮНЕСКО да допринесе за мира чрез международно сътрудничество в условията на спорадично напрежение и гранични проблеми в басейна на Тигър и Ефрат. Днес Турция продължава да приютява най-големия брой сирийски бежанци сред отзовалите се държави. Голяма част от тях са от самия град Ракка, в резултат на една печално известна военна операция през 2017 г., след която градът остана почти необитаем, а цивилните жертви бяха рекорден брой. Тези фактори дават представа за видовете трудности, които се срещат при транснационалните номинации на Пътищата на коприната, в партньорство с Турция, като същевременно подчертават потенциалния им принос за така необходимото изграждане на мир в региона.

Въпреки че напрежението на дипломатическо ниво между Гърция и Турция изглежда постоянно, активни в момента международни културни маршрути между двете страни подсказват, че

India, respectively with 175 and 162, referencing also the “Seljuk Caravanserais on the Route from Denizli to Doğubeyazıt” on Türkiye’s Tentative List of World Heritage (TLWH). The mosaics of Hagia Sophia in Istanbul are mentioned as a heritage from the period of Justinian and as the artistic work of Roman craftsmen through the incorporation of Persian textile and stucco ornament. This is given as an example for the travel of technologies and inventions among the “movements of ideas” along the Silk Roads (Williams 2014, 37, 39, 52, 71, 95).

The Thematic Study proposes a nomination model based on road “segments” between major “nodes” (i.e. large cities) along the Silk Roads, broadening these out by 30 km on both sides to represent “corridors” of movement and impact between the nodes. The proposed nomination strategy is a detailed study of one or

Сн.11: Силует на историческия полуостров Истанбул (2004 CC Wikimekia).

Ph.11: Silhouette of the Historic Peninsula of Istanbul (2004 CC Wikimekia).

Сн.12: „Голямата джамия и болница в Дивриги“ – обект на световното наследство в Сувас: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/divrigiulucamiivedarussifasi>.

Ph.12: “Great Mosque and Hospital of Divriği” World Heritage property in Sivas: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/divrigiulucamiivedarussifasi>.

работната среда е добра за евентуални бъдещи номинации за Пътищата на коприната на Турция с нейните съседки, в това число и България. „Султанската пътека“ е маршрут за колоездене и трекинг, който следва стъпките на османския султан Сюлейман I от Истанбул до Виена. Почти паралелен е римският път „Via Comitis“ до Йерусалим, управляван от офис в Харлем, Нидерландия, който издава карта, на която се слагат печати на няколко места по маршрута, за да се получи свидетелство за поклонник. Пътеката „Via Egnatia“, главна заслуга за популяризирането на която има фондацията „Via Egnatia“ (сн. 7), свързва Истанбул с Дурас (древния Дирахий) в Албания, минавайки през Северна Гърция и Северна Македония. Турция работи в партньорство с Албания, Гърция, Италия и Северна Македония във финансирането от Европейския съюз проект „Via Eurasia“ за управлението на маршрута от „Via Francigena“ (от Англия до Рим) до средиземноморска Турция през Ликийския път като европейски културен път.

Такива транснационални номинации на Балканите биха имали голяма полза от инициативата за развитие на туризма по Пътя на коприната, която се изпълнява в рамките на Програмата за Пътя на коприната, в сътрудничество с Генерална дирекция за вътрешен пазар, промишленост, предприемачество и МСП (DG GROW) на Европейската комисия. С финансиране от програмата на Европейската комисия беше проведено проучване

Сн.13: Обект на световно наследство „Град Сафранболу“: ([https://www.kulturportali.gov.tr/contents/images/Karabük-Safranbolu-%20Gülcan%20Acar%20\(2\)\(1\).jpg?format=jpg&quality=50&ширина=1200](https://www.kulturportali.gov.tr/contents/images/Karabük-Safranbolu-%20Gülcan%20Acar%20(2)(1).jpg?format=jpg&quality=50&ширина=1200)).

Ph.13: “City of Safranbolu” World Heritage property: [https://www.kulturportali.gov.tr/contents/images/Karabük-Safranbolu-%20Gülcan%20Acar%20\(2\)\(1\).jpg?format=jpg&quality=50&width=1200](https://www.kulturportali.gov.tr/contents/images/Karabük-Safranbolu-%20Gülcan%20Acar%20(2)(1).jpg?format=jpg&quality=50&width=1200).

more corridors by neighbouring States Parties for their nomination under a specific theme, while demonstrating the specific variety in the nominated segment of the attributes that are common to all Silk Roads. Only two among the corridors proposed in the Thematic Study involve Türkiye: the 1,051-km-long “Soltaniyeh to the Black Sea” (Corridor 51, Ph. 5) and the 280-km-long “Upper Euphrates to the Mediterranean – Raqqa to Antioch” (Corridor 35, Ph. 6) to be studied and nominated respectively with Iran and Syria. When initially conceived in 2014, the second corridor had great potential as a medium for peaceful dialogue between the two countries in line with UNESCO’s mission to contribute to peace building through international cooperation in the face of occasionally raging tension on border security and water policy in the Euphrates-Tigris basin. As of today, Türkiye continues to have the largest population of Syrian refugees among hosting countries, and an important group among these are from Raqqa itself, following an infamous military operation in 2017 that left the city largely inhabitable with a record number of civilian casualties. These give an idea about the types of difficulties that may be encountered in transnational Silk Roads serial nominations partnered by Türkiye,

Сн.14: Бурдур Сусуз Хан : https://www.kulturportali.gov.tr/repoKulturPortali/large/SehirRehberi/GezilecekYer/20180928151938108_1%20logolu.jpg?format=jpg&quality=50.

Ph.14: Burdur Susuz Han: https://www.kulturportali.gov.tr/repoKulturPortali/large/SehirRehberi/GezilecekYer/20180928151938108_1%20logolu.jpg?format=jpg&quality=50.

на марката „Западните пътища на коприната“, което включи изчерпателно онлайн изследване и бяха представени резултатите на седем фокусни групи. Други дейности включваха два семинара в Гърция и България през 2017 г. и сформирането на работна група, която има за цел да насърчи заинтересовани лица в туризма да се включват в международни инициативи, свързани с общото наследство в региона. „Западните пътища на коприната“ се споменават и в проекта SILKNOW сред победителите в наградите за европейско наследство „Europa Nostra“ за 2022 г., като мрежа от производствени и пазарни центрове, свързващи страни от целия европейски континент. Финансиран от програмата на ЕС за изследвания и иновации „Хоризонт 2020“, мултидисциплинарният проект създаде „Виртуален стан“. Той моделира дигитално техники за тъкане на коприна за подобряване на разбирането, опазването и разпространението на европейското копринено наследство за различни потребители, включително творчески индустрии, образование, медии, музеи и туризъм, под мотото „Европейската история е изтъкана в коприна“. В момента наследството на коприната в Турция не е обхванато.

Това е в несъответствие с концепцията на програмата за Западните пътища на коприната на Световната организация по туризъм. Според нея Истанбул е както крайна точка на класическия Път на коприната, който започва от Китай, така и част от Западните пътища на коприната.

Сн.15: Аксарай Султанхан Кервансарай: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar>.

Ph.15: Aksaray Sultanhan Caravanserai: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihintaniklarihanlar>.

while highlighting their potential contribution to much needed peace building in the region.

Despite similarly never-ending tension between Greece and Türkiye at the diplomatic level, currently active international cultural routes connecting the two countries suggest an easier working environment for possible future transnational Silk Roads nominations with Türkiye's European neighbours, also including Bulgaria. "Sultans Trail" is for hiking and cycling following in the steps of Ottoman Sultan Suleiman I from Istanbul to Vienna, and it is almost parallel to the Roman Via Comitis to Jerusalem, which is administered from an office in Haarlem, Netherlands that issues a card to be stamped at several places on the way to get a pilgrim certificate (Sultans Trail n.d.). "Via Egnatia" hiking trail connects Istanbul to Durrös (ancient Dyrrachium) in Albania, through Northern Greece and Northern Macedonia, for whose vitalization The Via Egnatia Foundation is cited as the main actor (Ph. 7). Türkiye currently partners with Albania, Greece, Italy, and North Macedonia in the EU-funded Via Eurasia project to manage the route from Via Francigena (from England to Rome) to Mediterranean Türkiye through the Lycian Way as a European Cultural Route.

Such transnational nominations in the Balkans would benefit greatly from the Western Silk Road Tourism Development initiative that is being implemented under UNWTO's Silk Road Programme in cooperation with the Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs (DG GROW) of the European Commission (EC). With funding from EC COSME Programme (2014-2020), the cooperation conducted a "Western Silk Road Brand Study" that involved a com-

Това се дължи на факта, че тяхното географско разширяване се описва като потенциално обхващащо „област, състояща се от държави-членки на ЕС, страни от разширяването на ЕС и източни съседни страни, простираща се от Атлантика на запад до Каспийско море на изток“ (СОТ 2017). Тези дефиниции разкриват ключовата роля, която играе Турция за пътищата, които преминават през нея за осигуряването на физическа и концептуална връзка между източните/древни и западните/модерни пътища на коприната. Това е една от причините Турция да е включена заедно с Армения, България, Гърция, Италия и Испания като страни, които имат „неразказани истории от „Западните пътища на коприната“, в публикацията на СОТ „Пътна карта на Западните пътища на коприната“ (2018), както и допълнение за Викингите и Руската Федерация. Разделът за Гърция подчертава важните връзки на Пътищата на коприната и центровете за коприна Александруполис, Еврос и Суфи в Източна Македония и Тракия за създаването на потенциален транснационален туристически проект със съседните България и Турция.

Разделът за Турция представя избрани градски възли, започвайки с Истанбул, като подчертава неговата централна роля в разширяването на бубарството в цяла Европа, тъй като „коприната буба направи известното си пътуване от Китай до Европа през Истанбул“ през VI в., когато византийският император Юстиниан поръча (ре)конструкция на „Св. София“. Градът се слави като център на производството и търговията с коприна в Източното Средиземноморие, включително и с императорски одежди. Два обекта на културното наследство са представени в този контекст: Капалъ чарши на историческия полуостров, чието начало се свързва с Мехмед II (сн. 8), през XV в.; и квартал Галата, чието име идва от населяващите го през византийския период генуезки търговци (сн. 9). Докато Капалъ чарши е извън границите на собствеността на „Историческите райони на Истанбул“, кулата Галата е вписана в Предварителния списък на световното наследство на Турция от 2020 г. като компонент в „Търговски пунктове и укрепления по генуезките търговски пътища от Средиземно море до Черно море“. Това може да се развие в „западен/модерен“ аналог на „източните/класически“ морски пътища

Сн.16: Аксарай Алай Хан преди и след реставрацията през 2009 г. (Вдясно: ©Мустафа Камбаз, 2011 от <https://www.mustafacambaz.com>).

Ph.16: Aksaray Alay Han before and after the 2009 restoration. ©M. Cambaz, 2011: <https://www.mustafacambaz.com>.

prehensive online survey and outcomes of seven focus groups. Other related actions included two workshops in Greece and Bulgaria in 2017, and formation of a Western Silk Road Working Group aiming to engage Western Silk Road tourism stakeholders in taking part in a transnational tourism initiative around shared Western Silk Road heritage. The Western Silk Road is also referenced in the SILKNOW project, among the winners of 2022 European Heritage “Europa Nostra” Awards as a network of production and market centres connecting countries across the European continent (SILKNOW 2018-2021). Funded by EU’s Horizon 2020 Research and Innovation Programme, the multi-disciplinary project produced a “Virtual Loom” that digitally models silk weaving techniques for improving the understanding, preservation, conservation and dissemination of European silk heritage for diverse users including creative industries, education, media, museums, and tourism, under the motto “European history is woven in silk”. *Currently silk heritage in Türkiye is not covered. This is inconsistent with the “Western Silk Road” concept in the UNWTO programme which considers Istanbul both as the end point of the historic “Classic Silk Road” starting from China, and also as part of the “Western Silk Road” since its geographical expansion is described as potentially covering “an area comprised of EU Member States, EU Enlargement countries and Eastern neighbourhood countries stretching from the Atlantic in the West to the Caspian Sea in the East.” (UNWTO 2017) These definitions reveal the key function of those passing through Türkiye in providing the physical and conceptual link between the Eastern/Ancient and Western/Modern Silk Roads. This should be*

ща на коприната чрез допълнителни разширения.

Други градски центрове от Турция също са включени в „Пътната карта на западните пътища на коприната“ на Световната организация по туризъм. Някои от тях са Аксарай (споменавайки неговите кервансарай като резултат от местоположението му на основен кръстопът между изток–запад и север–юг), Бурса (като основен османски център за производство на коприна в стратегически търговски възел, както е отразено в неговите все още функциониращи търговски

among the reasons for Türkiye's inclusion among Armenia, Bulgaria, Greece, Italy and Spain as countries with “Untold Western Silk Road stories” in the UNWTO publication Western Silk Road Roadmap (2018) with further extensions to the Vikings and the Russian Federation. The section on Greece highlights significant Silk Roads links and silk centres of Alexandroupoli, Evros and Soufli in Eastern Macedonia and Thrace as creating a potential transnational tourism project with neighbouring Bulgaria and Türkiye.

The section on Türkiye presents selected urban nodes

ханове), Коня (като столица на селджукските турци, където се е помещавала и суфийската школа на въртящите се дервиши на Мевлана Джелаледдин-и Руми) и Невшехир (заради своята християнска религиозна и светска архитектура, издълбана в невероятно земно образувание в допълнение към кервансарай). Всички тези центрове вече са вписани в главния или предварителен списък на наследството на Турция, но най-вече въз основа на тяхната монументална архитектура, без да се споменава местоположението им по Пътищата на коприната в по-ранните вписвания (сн. 10).

Вписвания от Пътя на коприната от Турция в Списъка на световното наследство на ЮНЕСКО

„Национален парк Гьореме и скалните обекти на Кападокия“, „Голямата джамия и болница в Дивриги“ и „Историческите части на Истанбул“

Сн.17: Мост Kırkkale Çeşnigir преди (Jane Laroche, 1948; IFEA CC BY-NC-ND 4.0 <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/8212>) и след реставрация (<https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/5099/cesnigir-koprusu>) след частично потопяване във водите на язовир Капулукая в Къръккале.

Ph.17: Kırkkale Çeşnigir Bridge before. Jane Laroche, 1948; IFEA CC BY-NC-ND 4.0: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/8212>) and after restoration: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/5099/cesnigir-koprusu> – following partial immersion in the waters of Kapulukaya Dam in Kırkkale.

starting with Istanbul, emphasizing its centrality in the expansion of sericulture throughout Europe since “silkworm made its famous journey from China to Europe via Istanbul” in the sixth century when the Byzantine Emperor Justinian commissioned (re)construction of the Hagia Sophia. The city is celebrated as the centre of Eastern Mediterranean silk production and trade, including imperial garments. Two cultural heritage sites are highlighted in this context: the Grand Bazaar in the Historic Peninsula, whose fifteenth-century beginnings are at-

са сред първите обекти от Турция от Списъка на световното наследство на ЮНЕСКО през 1985 г. Това се случва три години след като тя става страна членка на Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство от 1972 г., през 1982 г. В документ описващ невероятната културна стойност на Истанбул (2011), се подчертава несравнимия мусулет, като продукт на творческия гений на византийски и османски архитекти в уникално интегриране на архитекте-

tributed to Mehmet II (Ph. 8), and the Galata district, whose name refers to the resident Genoese merchants in the Byzantine period (Ph. 9). While the Grand Bazaar is outside property boundaries of the “Historic Areas of Istanbul” WHS, Galata Tower is inscribed on Türkiye’s TLWH since 2020 as a component in the serial property “Trading Posts and Fortifications on Genoese Trade Routes from the Mediterranean to the Black Sea”. This serial property may develop into a “Western/Modern” counterpart of the “Eastern/Classical” Sea Silk Routes

Сн.18: „Пътят на коприната – път на културата“ – карта на керванските пътища, кервансарайте и мостовете в Средновековна Анагола. ©ÇEKÜL, 2012.

Ph. 18: “Silk Road – Culture Road” map of caravan routes, caravanserais, and bridges in Medieval Anatolia. ©ÇEKÜL, 2012.

ктурни шедьоври, които отразяват срещата на Европа и Азия в продължение на много векове (сн. 11). Въпреки широкото признание на Истанбул като краен възел на източните/класическите пътища на коприната и като основен център за производство и търговия с коприна, тези неща не се споменават в досието за номинация.

Същото важи и за други два обекта от същата година. „Голямата джамия и болница в Дивриги“ в Сивас е вписана като изключителен пример за селджукска джамийна архитектура в Анатолия (сн. 12). Известни архитектурни историци като Кубан (Kuban 1999, 2021) и Пекер (Peker 2007) са проследили централноазиатски, ирански, кавказки и североизточно анадолски елементи и фигури сред тези на комплекса, които може да са били представени като резултат от културен обмен. Въпреки

through further extensions.

Other urban centres from Türkiye that are listed in UNWTO’s Western Silk Road Roadmap are Aksaray (mentioning its caravanserais as an outcome of its location at a major junction of east-west and north-south branches), Bursa (as a top Ottoman silk production centre at a strategic trade node, as reflected in its still functioning trading inns), Konya (as the capital of Seljuk Turks which also housed Mevlana Celaleddin-i Rumi’s Sufi school of whirling dervishes) and Nevşehir (for its Christian religious and civil architecture carved into an exceptional land formation in addition to a caravanserai). These centres are already inscribed on Türkiye’s main or tentative WHL because of the significance of their monumental architecture location. Their locations are not mentioned on the Silk Roads in the earlier inscriptions (Ph. 10).

Silk Roads Inscriptions from Türkiye on the UNESCO World Heritage List

Together with “Çüreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia” in the above-mentioned Nevşehir

това Пътищата на коприната изобщо не се споменават в изявлението за вписване, въпреки че Сивас е важен провинциален център, където основен клон изток–запад се пресича със север–юг.

Град Сафранболу е вписан през 1994 г., като важна керванна станция по главния път изток–запад от XIII до началото на XX в., но без да се назовава споменатият маршрут като част от Пътищата на коприната (сн. 13). Това е важно, защото номинацията съвпада с подписан протокол през 1993 г. между Министерството на културата и туризма на Турция и Главна дирекция на фондациите, като част от проекта на Министерството за Пътя на коприната, чиято цел е да разнообрази туристическите продукти. Дирекцията е отговорна за поддръжката и стопанисването на историческите сгради и имоти, принадлежащи на институции от периода на Османската империя, които са изгубили своите основатели и попечители. Сред тези имоти има мостове, кервансарай и ханове, като те са били изградени и управлявани от специално създадени за това организации (Akar 2021; Sürmen & Abdioğlu 2020).

Вероятно във връзка с проекта за туризма по Пътя на коприната на Световната организация по туризъм, на своето събрание от същата година Министерството на културата и туризма стартира проект за съживяване на историческия Път на коприната чрез преустройството на някои ханове и кервансарай за туристическо ползване. Приоритет беше даден на 11 сгради на вече активни туристически маршрути в съседните провинции Анталия, Бурдур (сн. 14) и Денизли в Югозападна, Аксарай (сн. 15) и Невшехир в Централна и Малатия в Източна Анатолия. Това разпределение показва, че вместо да се фокусира върху конкретен сегмент, за да го съживи като туристически маршрут, стратегията е била да се диверсифицират туристическите продукти, предлагани от няколко съществуващи регионални маршрута чрез добавяне на извънградски междинни спирки с туристическа инфраструктура.

Финансовият модел на протокола от 1993 г. е на базата на „възстановяване–експлоатация–прехвърляне“ (Akar 2011, 20–21), което е заимствано от популярния модел „изграждане–експлоатация–прехвърляне“ от публично–частното партньорство. Протоколът е изграден върху приоритизиране на туризма сред инвестиционните

hir and “Great Mosque and Hospital of Divriği” in Sivas, “Historic Areas of Istanbul” was among the first group of properties inscribed from Türkiye on the WHL in 1985, three years after its becoming a State Party to the 1972 Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage in 1982. The four-component serial property’s retrospective Statement of OUV (2011) emphasizes Istanbul’s incomparable skyline as the product of Byzantine and Ottoman architects’ creative genius in uniquely integrating architectural masterpieces that reflect the meeting of Europe and Asia over many centuries (Ph. 11). Despite Istanbul’s wide recognition as the ending node of the Eastern/Classical Silk Roads and as a major centre of silk production and trade, there is no mention of silk and the Silk Roads in the nomination dossier and in connection with the property’s OUV. The same applies to the other two inscriptions of the same year. The “Great Mosque and Hospital of Divriği” in Sivas is inscribed as an exceptional example of Seljuk mosque architecture in Anatolia (Ph. 12). Renowned architectural historians such as Kuban (1999, 2021) and Peker (2007) have traced Central Asian, Iranian, Caucasian and North-Eastern Anatolian elements and Phures among the attributes of the complex which might have been presented as an outcome of cultural exchange along the Silk Roads. There is no mention of the Silk Roads in the property’s retrospective Statement of OUV (2013) although Sivas is an important provincial centre where a major north-central east-west branch crosses with a north-south one.

Similarly, the “City of Safranbolu” was inscribed on the WHL in 1994 as an important caravan station on the main east-west route from the thirteenth to the early twentieth century, but without naming the mentioned route as part of the Silk Roads (Ph. 13). This is noteworthy because the property’s nomination coincides with a protocol that was signed in 1993 between MCT and the Directorate General of Foundations (DGF) in the framework of MCT’s Silk Road Project targeting tourism product diversification. The Directorate is responsible for the maintenance and management of historic buildings and landed property belonging to those foundations that were established under the Ottoman Empire but have lost their founders and trustees. Among these properties are bridges, caravanserais and khans along the Silk Roads since they were constructed and managed by foundations specifically established for this purpose (e.g. Akar 2021; Sürmen & Abdioğlu 2020).

Possibly informed by UNTWO’s formulation of a

сектори. Това дава възможност за сертифициране на туристически инвестиции от страна на министерството и за потенциални инвеститори да се възползват от концесионни субсидии, предоставени приоритетно за туризма, включващи реставрация на антики. Операционният туристически лиценз, който се получава след преустройството на обекти, също се издава от Министерството. По този начин се обръща внимание едновременно на туристически и културни цели чрез привличането на частни инвеститори. За съжаление, изпълнението се забави във фазата на наддаване и при завършването на реставрациите, а някои извънградски примери не успяха да привлекат посетители. Освен това, завършените реставрации са критикувани от експерти по консервация, защото не винаги са следвани международно договорените принципи, определени от документи като Венецианската харта от 1964 г. (сн. 16). Подобни критики са отправяни и към реставрациите на някои исторически мостове под егидата на Министерството на транспорта и инфраструктурата и Главната дирекция за магистралите (сн. 17). Този проблем е наличен и при възстановяването на религиозни комплекси за съвременни цели, по примера на тези от Коридорите по пътя на коприната от Централна Азия.

Мостовете са втория тип наследство от Пътя на коприната, освен хановете, както е известно от Пътната карта – Пътища на коприната, която беше публикувана през 2012 г. от Фондацията за опазване и популяризиране на околната среда и културното наследство (сн. 18). Сред автентично запазените примери, добре свързаният с тази статия би бил мостът над Ахурян/Арпачай, който формира границата между Армения и Турция, разделяйки района на селище Ани от гробището му на арменска територия (сн. 19). „Археологическият обект на Ани“ беше вписан през 2016 г., но без разширяване на границите на собственост към Армения за съвместна номинация поради преустановяването на дипломатическите отношения между двете страни от началото на конфликта в Нагорни Карабах между Армения и Азербайджан през 1993 г. Номинацията беше безценна в този контекст, тъй като позволи индиректен контакт между двете страни на сесии на Комитета за световно наследство. Освен това, изпълнителите поеха инициативата

Silk Road tourism project in its General Assembly of the same year, MCT's project aimed to revive the historic Silk Road by re-functioning some khans and caravanserais for tourism use. Priority was given to eleven buildings along already active touristic routes in the neighbouring provinces of Antalya, Burdur (Ph. 14) and Denizli in southwestern, Aksaray (Ph. 15) and Nevşehir in Central, and Malatya in Eastern Anatolia. This distribution reveals that instead of focusing on a particular segment to revive it as a tourism route, the strategy was to diversify tourism products offered by several existing regional routes through annexation of extra-urban stopovers with tourism infrastructure.

The finance model in the 1993 protocol was “restore-operate-transfer” (Akar 2011, 20-21) and was adopted from the popular “build-operate-transfer” (BOT) of public-private partnership. The protocol was built on the primacy of tourism among investment sectors and enabled tourism investment certification by MCT for potential investors to benefit from concessionary subsidies provided for priority tourism investments involving restoration of antiquities. The tourism operation license to be obtained upon completion of refunctioning interventions was to be obtained also from MCT. In this way, the project was addressing both tourism and culture oriented objectives of MCT as a top-down initiative that allowed the involvement of private investors. Unfortunately, implementation delayed at the bidding phase and in the completion of restorations, and some extra-urban examples failed to attract visitors. Additionally, completed restorations have been criticized by conservation experts for massive completions that did not always follow the internationally agreed principles set by documents such as the 1964 Venice Charter (Ph. 16). Similar criticism is voiced for some historic bridge restorations under the auspices of the Ministry of Transport and Infrastructure's General Directorate of Highways (Ph. 17). This is a common dilemma also in the revivification of religious complexes for contemporary use, as exemplified along the Silk Roads corridors in Central Asia.

Bridges form the second type of Silk Road heritage alongside khans/inns shown on the “Silk Road – Culture Road” map that was published in 2012 by the Foundation for the Protection and Promotion of the Environment and Cultural Heritage (ÇEKÜL) (Ph. 18). Among authentically preserved examples, the most meaningful in the framework of this paper would be the Silk Road Bridge over Akhurian/Arpazay which forms the

Сн. 19: Мостът на Пътя на коприната над Арпачай между Армения и Турция, в „Археологически обект на Ани“, част от световното наследство (Обществено достояние).

Ph. 19: Bridge over Arpaçay between Armenia and Türkiye, in “Archaeological Site of Ani” World Heritage property (Public Domain).

да получат експертиза и строителни материали от Армения за текущи реставрационни работи на някои религиозни паметници, за да запазят обекта като автентичен средновековен пейзаж. (сн. 20). Номинирането на този сегмент от Пътищата на коприната като преходна собственост с Армения и Грузия, и двете от които имат средновековно религиозно наследство, представляващо традиции, различни от тези в Ани, вписани в списъка за световно наследство, но свързани с тях, би изисквало и подкрепило подобряването на отношенията на Турция с двете държави.

Разположението на Ани, като важна Врата на Пътя на коприната към Анатолия от изток е подчертано в дописето за номинацията в контекста на неговото развитие. В западния край на Турция, Одрин по подобен начин бележи преминаването в Европа с няколко кервансараи, включително и един грандиозен, построен от тогавашния секретар на местната хазна Екмекчи Ахмет Паша през 1609 г. Днес комплексът е собственост на Генерална дирекция на фондациите, а един от оборите за камили е преустроен през 2019 г. в театрална зала с 220 места и предаден на Главната дирекция на театрите, като инициатива на местния управник (сн. 21). Медийното отразяване похвали използването на такова историческо място по Пътя на коприната за съвременни културни цели, като също така подчерта ключовото разположение на Одрин – главен възел по Пътя на коприната. В контраст на това, в номинацията на

Сн. 20: Църква Surp Amenap'rkitch в Ани преди и по време на реставрация с помощта на строителни материали и изработка от Армения, 2006 и 2017. © Явуз Йозкая.

Ph. 20: Surp Amenap'rkitch Church in Ani before and during restoration with building material and workmanship support from Armenia 2006 and 2017. ©Y. Özкая.

border between Armenia and Türkiye, separating the settlement area of Ani from its cemetery on Armenian territory (Ph. 19). The “Archaeological Site of Ani” was inscribed on the WHL in 2016 but without extending property boundaries to Armenia for a joint nomination due to the suspension of diplomatic relations between the two countries since the start of the Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan in 1993. The nomination was invaluable in this context as it enabled indirect contact between the two countries at the World Heritage Committee Sessions. Additionally, contractors have taken the initiative to obtain expertise and construction materials from Armenia for ongoing restoration works at some religious monuments to preserve the site as an authentic Medieval landscape (Ph. 20). Nominating this segment of the Silk Roads as a transnational serial property with Armenia and Georgia, both of which have medieval religious heritage representing traditions different from but affiliated with that at Ani inscribed on the WHL, would require and support improvement of Türkiye’s relations with both countries.

In the nomination dossier Ani’s location at an important east gate of the Silk Roads into Anatolia is highlighted as the context enabling its development. At the western end of Türkiye, Edirne similarly marks the crossing to Europe with several caravanserais, including a monumental one built by the head of provincial treasury Ekmekzade Ahmet Paşa in 1609. Now under the ownership of the DGF, a camel barn of the complex was converted in 2019 into a 220-seat theatre hall and assigned to the General Directorate of State Theatres

гжамията Селимие и придружаващия я комплекс, които са шедевър на гениалния архитект Синан, изобщо не се споменава Пътят на коприната, а включването в списъка за Световно културно наследство бе направено през 2011 г. В защитената зона около обекта се намира и кервансарай Рюстем Паша, който също е построен от Синан през 1561 г. за Великия везир на султан Сюлейман I, а днес се използва като хотел. Това показва, че наследството от Пътя на коприната присъства в обектите от Турция, вписани в Списъка за световно наследство още от най-първите вписвания през 1985 г., но това не е представено в досиетата за номинациите чак до 2010 г.

Липсата на позоваване на Пътищата на коприната в досието на „Град Сафранболу“ е особено важно, поради съвпадането на номинацията със стартирането на проекта Пътят на коприната на Министерството на културата и туризма през 1993 г., тъй като номинационните досиета на Турция се изготвят от същото министерство. Освен че разкрива координационен проблем между различните отдели и политики на Министерството, това показва и потенциално нежелание да се рекламира турското наследство от Пътя на коприната, освен чрез използването на исторически сгради за туристически цели. Като пример за това, „Селджукски кервансарай по пътя от Денизли до Догубаязит“ бяха включени в предварителния списък на Турция за световното наследство от 2020 г., но отново без препратка. Общата номинация включва само 3 от 11 монумента от проекта Пътища на коприната на Министерството на културата и туризма от 1993 г. Това показва липса на координация между проектите на Министерството, свързани с туризма и културно ориентираните вписвания на кервансарайите в списъците за наследство.

Въпреки въздържането от изрично реферирание обаче, новите записи на Турция през 2000 г. като цяло разкриват интерес към потенциала за номиниране на наследството на Пътищата на коприната на страната в Списъка за световно наследство. Същевременно това е повратна точка в номинационната политика на Турция с 11 вписвания в предварителния списък за световно наследство след „Пещерата Караин“ в Анталия през 1994 г. Към 2022 г. Турция има най-дългият списък с 84 обекта. Сред вписаните през 2000

Сн. 21: Кервансарай Екмекчизаде Ахмет паша в Огрин и неговата театрална зала (Джихан Демурджу, 2020 г. и Гьокхан Зобар, 2022 ©AA <https://www.anadoluiimages.com/p/kovid-19a-ragmen-vakif-eserlerinin-restorasyonu-devam-ediyor/19794524>; <https://www.anadoluiimages.com/p/edirne-devlet-tiyatrosu-yeni-sezona-yine-kapali-gise-basladi/25450120>)

Ph. 21: Ekmekçizade Ahmet Paşa caravanserai in Edirne and its theatre hall, Cihan Demirci, 2020 and Gökhan Zobar, 2022. ©AA <https://www.anadoluiimages.com/p/kovid-19a-ragmen-vakif-eserlerinin-restorasyonu-devam-ediyor/19794524>

Сн. 22: Дворецът Исхак паша в Догубаязит, близо до граничната врата на Турция Гюрбулак с Иран: https://www.kulturportali.gov.tr/contents/images/20190729163610034_ishakpasa%201.jpg. ©AA <https://www.anadoluiimages.com/p/mass-in-memory-of-mary-at-sumela-monestry/25102550>.

Ph. 22: Sümele Monastery in Trabzon during Orthodox Christian Assumption ritual, left: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/arama/Sümele>. ©AA <https://www.anadoluiimages.com/p/mass-in-memory-of-mary-at-sumela-monestry/25102550>.

with the initiative of the local governor (Ph. 21). Media coverage commends such use of a historic place along the Silk Roads for contemporary cultural events and notes Edirne's importance as a Silk Roads node. However, there is not a single mention of the Silk Roads in the nomination dossier of "Selimiye Mosque and its Social Complex", a masterpiece of Architect Sinan's creative genius in Edirne, which was inscribed on the WHL in 2011. In the property's buffer zone is Rüstem Pasha Caravan-

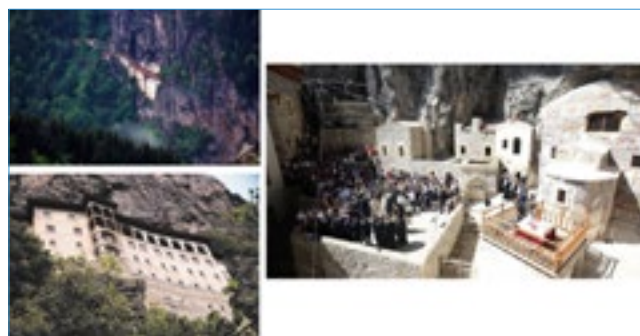
г., „Дворецът на Исхак паша“ близо до Догубаязът, който е най-близкият градски център до границата на Турция Гюрбулак с Иран, излиза на преден план поради споменаването на местоположението му по Пътя на коприната в началото на текста за номинацията, който се състои от един параграф (сн. 22). Обосновката за вписването отразява културното влияние на това място с неговата смесица от анадолски, ирански и северномесопотамски архитектурни традиции в моделирано на османската дворцова архитектура. Това е илюстрирано в столиците Бурса, Огрин и Истанбул с посткласически отражения на западни въздействия. Други възли по пътя, които бяха добавени към списъка на Турция, но без да се споменава Пътят на коприната, включват „Коня – столица на селджукската цивилизация“ в Централен Анадол, „Алания“ в провинция Анталия на юг и „Харан и Шанлъурфа“ и „Културен пейзаж на Мардин“ в Югоизточна Анатолия.

Местен интерес към наследството на Пътищата на коприната в Турция

В групата обекти вписани през 2000 г. фигурират и християнски религиозни паметници като: „Алахански манастир“ и „Църквата Св. Павел, Клагенецът на Св. Павел и околните исторически квартали“ в Мерсин, „Св. Николай“ в Анталия на юг и „Манастирът Сумела (Манастирът на Дева Мария)“ в Трабзон в Северна Анатолия (сн.23). Това може да се обясни с факта, че 2000 г. беше Годината на толерантността и с „Проект за туризъм на вярата 2000“ на Министерството на културата и туризма, се използва потенциалът, предлаган от активите на религиозното културно наследство в Турция. Този проект по-късно се разви в дефиниране на „Коридор за туризъм на вярата“ в туристическата стратегия на Турция за 2023 г. Коридорът започва от Тарс в Мерсин, родното място на Св. Павел, и включва Хатай (Антиохия в споменатите по-рано „Пътищата на коприната: Горен Ефрат до Средиземноморието – Рака до Антиохия“), Газивантеп, Шанлъурфа и Мардин (Kervankiran и Eryilmaz 2017, 281). Маршрутът се припокрива с Южния път на коприната, който минава през Анатолия, а съживяването му чрез номинациите и инвестициите е в дневния ред на общинските управы, в допълнение към различни централни правителствени звена, особено като

serai also built by Sinan in 1561 for Sultan Suleiman I's Grand Vizier. It is currently used as a hotel. Therefore, Silk Roads heritage has been among the property from Türkiye on WHL since the very first inscriptions in 1985 but this was not highlighted in the nomination dossiers well into the 2010s.

Lack of reference to the Silk Roads in the “City of Safranbolu” dossier is especially significant due to the nomination's synchronicity with the launch of MCT's Silk Road Project in 1993. Türkiye's WHL nomination dossiers are prepared by the same Ministry and in addition to possible coordination problems among different MCT offices and policies, this may point to reluctance in promoting Türkiye's Silk Roads heritage beyond using historic accommodation buildings for tourism. As a supporting example, “Seljuk Caravanserais on the Route

Сн.23: Манастир Сумела в Трабзон по време на православен християнски ритуал за Задушница (вляво: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/arama/Sumela>; вдясно: Хакан Бурак Алмуноз, 2022 ©AA <https://www.anadoluiimages.com/p/mass-in-memory-of-mary-at-sumela-monestry/25102550>)

Ph.23: Sümela Monastery in Trabzon during Orthodox Christian Assumption ritual, left: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/arama/Sumela>; right: Hakan Burak Altunöz, 2022. ©AA <https://www.anadoluiimages.com/p/mass-in-memory-of-mary-at-sumela-monestry/25102550>.

from Denizli to Doğubeyazıt” was inscribed on Türkiye's TLWH in 2000 but again without any reference to the Silk Roads. The serial property includes only three of the eleven monuments in MCT's Silk Road Project of 1993, and the others are on branches forking from the Denizli-Doğubeyazıt route. This may point to a lack of coordination between MCT's tourism-oriented Silk Road Project and culture-oriented TLWH caravanse-rais inscription.

Despite this refrain from explicit reference, inscriptions on Türkiye's TLWH in the year 2000 reveal the interest in the WHL nomination potential of the country's Silk Roads heritage, while marking a turning point in

се започне от 2010 г.

Първото вписване, което директно споменава наследството на Пътя на коприната в Турция е „Бурса и Джумалъкъзък: раждането на Османската империя“, което беше номинирано през 2013 г. (сн. 24). „Пътищата на коприната: мрежата от маршрути на коридора Шанган-Тюаншан“ също беше номиниран в същата година, паралелно със старта на инициативата „Един пояс – един път“. И двата обекта бяха вписани през 2014 г., когато Международният съвет за паметниците на културата публикува своето изследване за Пътищата на коприната. Може да се приеме, че това показва по-добрата интеграция на Турция в глобалния дневен ред на Пътищата на коприната в рамките на Програмата за световно наследство на ЮНЕСКО през 2010 г. Изготвено под егидата на община Бурса, въз основа на протокол за плана за управление, подписан с Министерството, номинационното досие подчертава, че най-ранната османска столица е основен възел по Пътищата на коприната. Сравнителният анализ за демонстриране на изключителната стойност на елемента включва други градове на Пътя на коприната като Самарканд (Узбекистан) и Тебриз (Иран), както и Сараево, където се продава коприна, произведена в Бурса. Ипек (Коприна), Коза (Пашкул) и Емирските ханове, както и няколко завода за тъкане на коприна са сред елементите, демонстриращи атрибути от изключителна универсална стойност. Планът за управление включва цели и действия, насочени към Пътищата на коприната, включително проекти за възстановяване на Стария копринен хан и Исторически път на коприната Кизиклар. Асоциацията на търговците на коприна Коза Хан и Клубът на копринените лъвове са сред неправителствените организации, които оказват подкрепа за изпълнението на тези проекти.

През 2015 г. „Крепостта Диарбекир и културният пейзаж на градините Хевсел“ бяха вписани в Списъка за световно наследство, въз основа на номинация, подготвена под егидата на местната община (сн. 25). И в този случай местоположението на Диарбекир на Пътя на коприната от XV в. (и по-ранният Кралски път) е подчертано, както в досието за номинация, така и в плана за управление, по отношение на транспорта на коприната до пазара в Алепо и италианските пътуващи търговци, посещаващи палестинските свету

Туркие's nomination policy with eleven inscriptions on the TLWH after “Karain Cave” in Antalya in 1994. As of 2022, Türkiye has the longest TLWH with 84 properties. Among those inscribed in 2000, “Ishak Pasha Palace” near Doğubeyazıt, which is the closest town centre to Türkiye’s Gürbulak border gate with Iran, comes to the fore due to the mention of its location on the Silk Route at the start of the one-paragraph nomination text (Ph. 22). Justification for the inscription reflects cultural influence of this location in its mixture of Anatolian, Iranian and Northern Mesopotamian architectural traditions in a layout modelled on Ottoman palace architecture in the capital cities of Bursa, Edirne, and Istanbul with post-classical reflections of western influences. Other Silk Roads nodes that were added to Türkiye’s TLWH in 2000 without referencing the Silk Roads include “Konya – A Capital of Seljuk Civilization” in Central, “Alanya” in Antalya province in South, and “Harran and Şanlıurfa” and “Mardin Cultural Landscape” in Southeast Anatolia.

Local Interest in Silk Roads Heritage of Türkiye

Inclusion of Christian religious monuments in the group inscribed in 2000—namely, “Alahan Monastery” and “St. Paul Church, St. Paul’s Well and Surrounding Historic Quarters” in Mersin, “St. Nicholas Church” in Antalya in the South, and “Sümela Monastery (The Monastery of Virgin Mary)” in Trabzon in North Anatolia (Ph. 23)—may be explained by the significance of the year 2000 as the Year of Tolerance and MCT’s “Faith Tourism 2000 Project” that is related to the potential offered by religious cultural heritage assets in Türkiye. The project later evolved into defining a “Faith Tourism Corridor” in Türkiye’s 2023 Tourism Strategy. The corridor starts from Tarsus in Mersin, the birthplace of St. Paul, and includes Hatay (Antioch in the earlier-mentioned “The Silk Roads: Upper Euphrates to the Mediterranean – Raqqa to Antioch”), Gaziantep, Şanlıurfa, and Mardin (Kervankıran & Eryılmaz 2017, 281). The route overlaps with the southern Silk Road passing through Anatolia, and its revival through Silk Roads nominations and investments has been on the agenda of municipal governments (in addition to various central government units) from the 2010s.

The first inscription directly referencing Silk Roads heritage in Türkiye was “Bursa and Cumalıkızık: the Birth of the Ottoman Empire” which was nominated in 2013 (Ph. 24). “The Silk Roads: The Routes Network of Chang’an-Tianshan Corridor” was also nominated that year, parallel to the launch of BRI. Both serial properties

места. Материални доказателства са намерени в сградите на много ханове. Досието включва също разказ за разпространение на отглеждането на копринени буби и тъкането на коприна от Китай сред активите на нематериалното наследство и регистриран износ на Диарбекир за Истанбул и Европа от XVIII в., благодарение на подходящия климат и производителността на черничевите градини в градините Хевсел. Турската номинация за 2019 г. „Историческият град на гилдията Мудурну: свидетелства за Акхизма“, която също беше подготвена с подкрепата на местната община, но по-късно оттеглена, също изрично се позовава на местоположението на града по Пътищата на коприната и културните резултати от това местоположение.

Общинските управи са се заели да основават модерни културни институции, свързани с наследството на Пътя на коприната, обикновено с финансовата подкрепа на частния сектор и местни агенции за развитие. Пример за това е първият в Турция Музей на коприната, който отвори врати през 2011 г. като част от Музей на текстилната индустрия Меринос, помещаващ се в градски парк, на мястото на старата Текстилна Фабрика на Бурса (сн. 26). По-ранен пример за лидерството на Бурса в производството на коприна е Музеят на бубарството, който отвори врати през 2010 г. в традиционна сграда, в която първоначално се помещавало училище за бубарство, открито през 1888 г. (сн. 27). Центърът за производство на коприна и дизайн Умурбей, част от „Проекта за

Сн.24: Историческият търговски район в Бурса WHS, който включва и пазару за коприна: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/706/bursa-hanlar-bolgesi>.

Ph.24: The historic commercial district in Bursa WHS which includes also silk markets: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/706/bursa-hanlar-bolgesi>.

were inscribed in 2014 when ICOMOS published its Silk Roads Thematic Study. This may be taken to indicate Türkiye's better integration into the global Silk Roads agenda in the framework of UNESCO's World Heritage Programme in the 2010s. Prepared under the auspices of Bursa Metropolitan Municipality and based on a protocol signed with MCT for the management plan, the nomination dossier underlines the earliest Ottoman capital's being a major node on the Silks Roads. The comparative analysis for demonstrating the serial property's OUV includes other Silk Road cities of Samarkand (Uzbekistan) and Tabriz (Iran), as well as Sarajevo where silk produced in Bursa was sold. İpek (Silk), Koza (Cocoon), Emir Khans and several silk-weaving plants are among the elements demonstrating attributes of OUV. The management plan includes Silk-Roads-centred objectives and actions, including Old Silk Khan's restoration and Historical Kızıklar Silk Road projects. Koza Khan Silk Merchants Association and Silk Lions Club are noted among the NGOs providing support for the implementation of these projects.

A year later, in 2015, "Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape" was inscribed on the WHL, based on a nomination dossier prepared under the auspices of the metropolitan municipality (Ph. 25). Diyarbakır's location on the fifteenth-century Silk Road

възстановяване на коприната в Бурса“ на община Бурса разкрива общинската визия в този вид инициативи като икономическо развитие чрез висококачествени продукти, брандирани чрез места и събития. Това се отклонява от туристически-ориентираното възраждане на селджукските кервансарай на Министерството.

Тези инфраструктурни инвестиции са съпътствани от събития като краткотрайния „Международен филмов фестивал за Пътищата на коприната в Бурса“, който беше организиран от община Бурса между 2006–2009 г., и „Международен фестивал на културата, изкуството и туризма по Пътя на коприната Мудурну“, който продължава от 2001 г. под егидата на община Мудурну. Други турски градове, които за момента не са вписани в списъците, също се опитват да подчертаят връзката си с Пътя на коприната чрез нематериалното културно наследство. Пример за това е кандидатстването на Малатия в мрежата на творческите градове на ЮНЕСКО през 2021 г. с неговата веганска кухня, представяйки я като резултат от местоположението на града и смесване на култури, довело до кулинарно богатство. Това показва конкуренцията между различните турски градове по Пътя на коприната с цел да промотират своите културни продукти, свързани с него.

През последните пет години има конкуренция за вписване в предварителния списък на Турция, на база на наследството от Пътя на коприната, с надеждата това да доведе до бъдеща номинация за Списък за световно наследство. „Историческият град Харпут“ е вписан през 2018 г. от провинция Елазъг в Източна Анатолия въз основа на номинационен лист, в който се споменават знаменитите копринени тъкани като елементи, демонстриращи изключителна стойност (сн. 28). Историческите градове Бейпазари и Кемалие са други подобни вписвания, съответно през 2020 г. и 2021 г., от Централна и Източна Анатолия. Министерството на културата и туризма представя експертна подкрепа на искащите страни по време на тези подготовки, финализира списъка с номинации за предварителния списък и номинира елементи за Списък за световно наследство всяка година. Възможностите за междуобщинско сътрудничество се предоставят от платформи като Глобален форум на кметовете по Пътя на коприната, който има 2 срещи в Турция (Гази-

Сн.25: „Крепостта Диарбекюр и културният пейзаж на градините Хевсел“ по време на вписването в списъка на ЮНЕСКО за световно наследство. ©Н. Солюкая, изображение и разрешение са поискани от soyukaya@gmail.com.

Ph.25: “Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape” at the time of inscription on the UNESCO World Heritage List. ©N. Soyukaya, image and permission requested from soyukaya@gmail.com.

Сн.26: Секция за коприна в Музея на текстилната промишленост Меринос в Бурса, 2016. ©З. Акмюре.

Ph.26: Silk section of Merinos Textile Industry Museum in Bursa. 2016 ©Z. Aktüre.

(and the earlier King's Road) is highlighted both in the nomination dossier and the management plan in reference to silk transport to the Aleppo market and Italian itinerant merchants visiting Palestinian holy places. Material traces of this importance are found in numerous khan/inn buildings. The dossier also includes a narrative on the spread of silkworm-breeding and silk weaving from China among intangible heritage assets. It records exports of Diyarbakır to Istanbul and Europe since the eighteenth century. All this is due to the suitable climate and productivity of the mulberry orchards in Hevsel Gardens. Prepared with the initiative of the local municipality, Türkiye's (later withdrawn) nomination for the year 2019 “The Historic Guild Town of Mudurnu:

Сн.27: Училище по бубарство в Бурса върху историческа пощенска картичка

Ph.27: Bursa Sericulture School on a historic postcard.

антеп, 2012; Анталія, 2018) от 2006 г.

Газиантеп е сред градските центрове в югоизточна Анатолия, които напоследък разработват темата за Пътищата на коприната, както е изразено в градското пространство с инсталация на керван с камили на средната ивица на основна пътна алея, кръстена на Пътищата на коприната (сн. 29). През 2016 г. беше подписан протокол за побратимен град с Урумчи, столица на Уйгурския автономен регион в далечния северозапад на Китай, който беше домакин и организира годишния форум за сътрудничество и развитие на градовете на Икономическия пояс на пътя на коприната през 2013–2016 г. Дългоочаквано събитие на централно и общинско ниво е завършването на сегмента Баку – Тбилиси – Карс от Железния път на коприната и по-нататъшното разширяване на високоскоростната железница между Истанбул и Анкара към историческите градове на Пътя на коприната като Сивас и Ерзинджан в икономически по-слабо развитата Източна Анатолия (Star 2017). За такива развиващи се градове, намирането на място в развиващата се мрежа изглежда е основен стимул за съхраняването на тяхното наследство като градове по Пътя на коприната. В този контекст местоположението на някои провинциални столици и общини в различни региони на Турция често се споменава в официалните уеб

Testimonies of Akhism” explicitly referred to the town’s location on the Silk Roads and the cultural significance of this location.

Usually with financial support from the private sector and local development agencies, municipal governments have taken the initiative in establishing modern cultural institutions related to Silk Roads heritage. An example is Türkiye’s first silk museum that opened in 2011 as part of Merinos Textile Industry Museum, inside an urban park converted from the former Merinos Textile Factory in Bursa (Ph. 26). An earlier reminder of Bursa’s leadership in silk industry is the Sericulture Museum that opened in 2010 in a traditional building which initially housed a Sericulture School from 1888 (Ph. 27). Umurbey Silk Production and Design Centre within the scope of Bursa Metropolitan Municipality’s “Bursa Silk Re-Life Project” reveals the municipal vision in this kind of initiatives as economic development by high-quality products branded through places and events, which diverts from MCT’s tourism-oriented revival of Seljuk caravanserais.

These infrastructural investments have paralleled soft events such as the short-lived “International Bursa Silk Roads Film Festival” that was organized by Bursa Metropolitan Municipality between 2006-2009 and “Mudurnu International Silk Road Culture-Art and Tourism Festival” that is ongoing since 2001 under the auspices of Mudurnu Municipality. Other Silk Roads cities in Türkiye that are not currently inscribed on the WHL or TLWH are also trying to promote their Silk Road identity through intangible cultural heritage. An example is Malatya’s application to UNESCO’s Creative Cities Network in 2021 with its vegan cuisine, presenting it as an outcome of the city’s location at a junction of the Silk Roads that enabled a blending of cultures with the reflection of culinary richness. These events reveal a competition between Silk Roads cities and towns in Türkiye in branding their Silk Roads related cultural products. In the past five years they have also been in competition for inscription on Türkiye’s TLWH with the hope of near future nomination to the WHL.

“Historic City of Harput” was inscribed in 2018 from Elazığ province in Eastern Anatolia. This is based on a nomination sheet mentioning reputed silk fabrics among elements demonstrating an attribute of OUV (Ph. 28). The historic towns of Beypazarı and Kemalîye were other similar inscriptions from 2020 and 2021 from Central and Eastern Anatolia. MCT provides expert support to requesting parties during these preparations,

страници, администрирани от местните управлениета като местни клонове на централната администрация – Кангал в Сивас (Т.С. Sivas Valiliği 2022).

Един от позитивните резултати от тази политика е по-доброто опознаване на материалното и нематериалното културно наследство на Турция, чрез събития като „Разходка из историята на Токат“ по Пътищата на коприната под наименованието „Разходка по Пътя на коприната“, което беше съвместно организирано от градската управа на Токат и Университет Газиосманпаша през 2013 г. (Т.С. Tokat Valiliği). През 2021 г. „Проект за Пътя на коприната“ също беше инициран от споменатото по-рано губернаторство на Кема-

Сн.28: „Историческият град Харпут в Елазъг по пътя към ЮНЕСКО, Исмаил Шен, 2021. ©АА <https://www.anadoluiimages.com/p/medeniyetler-besigi-harputta-koronavirus-sessizligi/21702174>

Ph.28: “Historic City of Harput in Elazığ on the way to UNESCO, İsmail Şen, 2021. ©АА <https://www.anadoluiimages.com/p/medeniyetler-besigi-harputta-koronavirus-sessizligi/21702174>.

лие, което включва възстановяване на частично регистрирания Път на коприната като културен пешеходен маршрут (сн. 30) с подкрепата на Агенцията за развитие на Североизточна Анатолия. Такива инициативи на местно ниво могат да доведат до по-добро опазване на културното и природно наследство на Пътя на коприната, както е показано в наградената реставрация на Казъкль Кервансарай близо до град Измит в многофункционален културен център под егидата на община Гьолджюк през 2010 г. (сн. 31).

finalizes the list of nominations for the TLWH and nominates a property for the WHL each year. Opportunities for inter-municipal cooperation is provided by platforms such as the Global Silk Road Mayors' Forum which met twice in Türkiye (Gaziantep, 2012; Antalya, 2018) since its initiation in 2006.

Gaziantep has been among the provincial centres in Southeast Anatolia that has recently been elaborating on the Silk Roads theme, as expressed in the urban space with a camel caravan installation on the median strip of a major traffic alley named after the Silk Roads (Ph.29). A Sister City protocol was signed in 2016 with Ърџмќи, capital of the Uyghur Autonomous Region in the far northwest of China, which hosted and organized the annual Silk Road Economic Belt Cities Cooperation and Development Forum in 2013-2016. A much-celebrated development at the central and municipal governmental level has been the completion of Baku-Tbilisi-Kars segment of the Iron Silk Road and the further extension of the high-speed rail between Istanbul and Ankara towards the historic Silk Road cities Sivas and Erzincan in the economically less developed Eastern Anatolia (Star 2017). For such developing Anatolian provincial centres, finding a place in this emerging network seems to be a major motive for remembering their legacy as historic Silk Roads cities. In this context, location of some provincial capitals and townships on the historic Silk Roads in various regions of Türkiye is often mentioned in the official webpages of provincial governments as local branches of the central administration. An example is Kangal township of Sivas (Т.С. Sivas Valiliği 2022).

A positive outcome of this policy is a better acquaintance with the tangible and intangible Silk Roads heritage of the country through events like “Tokat Walks to Its History” along the historic Silk Roads under the name “Silk Road Walk” that was jointly organized in 2013 by Tokat Governorship, Tokat Municipality, and the local Gaziosmanpаша University (Т.С. Tokat Valiliği n.d.). In 2021 a “Silk Road Project” was initiated also by the mentioned Kemalіye’s governorship that includes restoration of the partially registered Silk Road as a cultural walking route (Ph. 30) with support from Northeast Anatolia Development Agency (KUDAKA). Such initiatives at the local level may lead to a better protection of the cultural and natural Silk Road heritage, as exemplified in the award-winning restoration of Kazıklı Caravanserai near Izmit into a multi-purpose cultural centre under the auspices of Gьлськ Municipality in 2010 (Ph. 31).

Among longer distance activities is the “Tolerance

Сред дейностите на по-дълги разстояния беше „Походът на толерантността“, организиран през 2017 г. от Асоциацията за висше образование на Коджаели и Фондацията за културно наследство на Турция по протежение на сегмента, свързващ Измит/Никомедия с Изник/Никая (който е вписан в турския предварителен списък на световното наследство през 2014 г.), позовавайки се на наскоро публикувано академично изследване за Пътищата на коприната от Гебзе до Изник (Kahraman & Arıkan 2015). Пътеката е посочена от Турското общество за културни маршрути като „Пътят на толерантността“, като се позовава на римския „Едикт за толерантността“ от 311 г. сл. Хр., който официално слага край на преследването на християните (Общество на културните маршрути; Noşgöri Yolu). Други отбелязани национални културни маршрути за преходи, които частично се припокриват с Пътищата на коприната в Турция, включват пътеките на Св. Павел и Фригийските пътеки, като индикация за културното богатство на маршрутите през вековете.

Дейност на още по-дълго разстояние беше 150-дневният ултрамаратон „Да последваме Пътя на коприната“, организиран през 2011 г. от компанията „The Home Expedition“ в сътрудничество с Китайската планинска асоциация и базираното в Тайван Глобално общество за открития и опазване. Той се проведе между площад Султанахмет в Истанбул и Сиан и с участието на най-известните ултрамаратонци от Канада, Китай и Тайван, преминали през Иран, Туркменистан, Узбекистан и Казахстан. Целта беше да се повиши осведомеността относно продължаващата суша и недостига на питейна вода в Китай. Турските медии проследиха преминаването на спортистите през Анатолия през Северния път на коприната до граничния пункт Гюрбулак. По-нататъшното разширяване на маратона до Тайван беше отражено в чуждестранни медии като мост на мира между Китай и Тайван, който е много необходим в периода на писане на тази статия.

Като цяло, тези дейности разкриват участието на образователни институции и неправителствени организации в по-скромни събития, които не изискват големи инвестиции като тези, необходими за създаване на музеи или културни и образователни центрове. Системата за управление на споменатите по-рано „Султанска пъ-

Сн.29: Инсталация с керван с камилу по Пътя на коприната в Газиантен @ndsanat@gmail.com

Ph.29: Camel caravan installation on the Silk Road in Gaziantep. Image and permission requested from ndsanat@gmail.com.

Сн.30: Пешеходен маршрут по Пътя на коприната в Кемалие, Ерзинџан. Кемал Оздемир, 2022 г. ©АА <https://www.anadoluiimages.com/p/tarihi-ipek-yolunun-kemaliyedeki-kalintilari-turistlerin-rotasinda/24776283>

Ph.30: Silk Road walking route in Kemalîye, Erzincan Kemal Özdemir, 2022. ©АА <https://www.anadoluiimages.com/p/tarihi-ipek-yolunun-kemaliyedeki-kalintilari-turistlerin-rotasinda/24776283>.

Walk” organized in 2017 by Kocaeli Association of Higher Education (KYÇD) and ЗЕКЪЛ along the segment connecting Izmit/Nicomedia to Iznik/Nikaia (inscribed on Türkiye’s TLWH since 2014), referencing a recent-

тека“ и „Via Egnatia“ би подкрепила това наблюдение. Както в случая с Бурса, местните общини са сред инициаторите на институционални организации с финансова подкрепа от централното правителство, агенции за местно развитие (включително Агенцията за развитие на Пътя на коприната, подкрепяща устойчивото регионално развитие в провинциите Агиджман, Газидантеп и Килис в Югоизточна Анатолия) и частния сектор. Пример за институционално разнообразие по Пътищата на коприната, е музеят в Трабзон Ипекьолу на крайбрежието на Източно Черно море, който беше открит от Търговско-промишлената камара на Трабзон с финансовата подкрепа на Агенцията за развитие на Източно Черно море и Министерството на развитието (сн. 32). Като цяло тези събития могат да се тълкуват като израз на местно желание за включване в съвременните Пътища на коприната, включително тези на туризма, иницирани под егидата на Светов-

ната организация по туризъм, чрез културно и икономическо сътрудничество.

В заключение: теми за по-нататъшно проучване на наследството на Пътищата на коприната в Турция

Наблюденията в този документ, фокусирани върху програмите на ЮНЕСКО за Пътя на коприната и Световното наследство, биха били значително обогатени от включването на наследството на Пътищата на коприната в Турция в Представителния списък на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство на човечеството. Също толкова обогатяващи биха били резул-

ty published academic research on the Silk Roads from Gebze to Iznik (Kahraman & Arıkan 2015). The path is listed by Türkiye's Culture Routes Society as the "Tolerance Way" and is referencing the Roman "Edict of Toleration" of AD 311 that officially ended persecution of Christians (Culture Routes Society n.d.; Hoşgörü Yolu n.d.). Other listed national cultural trekking routes that partially overlap with the Silk Roads in Türkiye include St. Paul and Phrygian Trails as indications of the cultural richness of the routes through the ages.

An even longer distance activity was the 150 day "Embracing the Silk Road" ultra marathon that was organized in 2011 by The Home Expedition (THE) company in collaboration with Chinese Mountaineering Association and Taiwan-based Global Discovery and Conservation Society, between Sultanahmet Square in Istanbul and Xi'an, and run by the best-known ultramarathon athletes from Canada, China and Taiwan who passed through Iran, Turkmenistan, Uzbekistan and Kazakhstan to raise awareness about the ongoing

Сн.31: Казъкълъ Кервансарай близо до Измит, трансформиран в многофункционален културен център на община Гюлчук (вляво: © Гюл Кьоксал, 2010; вгясно: © Gölcük Başiskele Kültür ve Turizm Birliği.

Ph.31: Kazıklı Caravanserai near Izmit as transformed into a multi-purpose cultural centre of Gölcük Municipality: left: ©Gül Köksal, 2010; right: Gölcük Başiskele Kültür ve Turizm Birliği.

drought and scarcity of drinking water in China. Turkish media followed the athletes' passage through Anatolia via the northern Silk Road up to Gürbulak border gate. Further extension of the marathon to Taiwan was covered in foreign media as a Peace Bridge between China and Taiwan which is much needed in the period of writing this essay.

Altogether, these activities reveal involvement of

татите от систематично медийно проучване и подробно проучване на изобилие от академични публикации и дипломни работи, базирани на изследвания, свързани с Пътищата на коприната в Турция. Годишните международни академични събития по Пътищата на коприната и международното институционално сътрудничество със страните от Пътя на коприната за висше образование, включително тези от Мрежата на университетите по Пътя на коприната, базирана в Сеул, и Евразийския консорциум на университетите по Пътя на коприната под егидата на университета Атамюрк в Ерзурум, са теми, които също очакват допълнително разглеждане. Популярността на именуването на улици и булеварди, бензиностанции по магистрали, туристически агенции, строителни фирми, магазини за мебели, сватбени и заседателни зали, професионални училища и други организации в Турция на Пътищата на коприната подчертава потенциала за изследване и на въздействието на възраждането на Пътищата на коприната върху популярната култура. Само след систематично изследване на тези и други също толкова провокативни теми би било възможно да се направи по-пълна картина на позицията на Турция на международно, национално и

Сн.32: Рядък златисто орнаментиран Коран от музея Ипекьолу (Пътя на коприната) в Трабзон. © Trabzon İpekyolu Müzesi ttso@ttso.org.tr

Ph.32: A rare golden-ornamented Qur'an from İpekyolu (Silk Road) Museum in Trabzon. © Trabzon İpekyolu Müzesi ttso@ttso.org.tr.

educational institutions and NGOs in soft Silk Roads events that do not require sumptuous investments such as those necessary for establishing museums or culture and education centres. Management system of the earlier mentioned "Sultan's Trail" and "Via Egnatia" would support this observation. As in the case of Bursa, metropolitan municipalities are among initiators of institutional establishments with financial support from the central government, local development agencies (including SilkRoad Development Agency supporting sustainable regional development in Adıyaman, Gaziantep, and Kilis provinces in Southeast Anatolia) and the private sector. An example revealing institutional variety in Silk Roads establishments is Trabzon İpekyolu (Silk Road) Museum in coastal Eastern Black Sea, which was opened by Trabzon Chamber of Commerce and Industry with financial support from Eastern Black Sea Development Agency (DOĞAKA) and Ministry of Development (Ph. 32). As a result of cultural and economic cooperation, these events may be interpreted as expressions of the local desire to become part of the modern Silk Roads, including those of tourism that are initiated under the

местно ниво спрямо нарастващия международен интерес към съживяването на историческите Пътница на коприната като модерен икономически и културен дипломатически проект.

За контакт: zeynepakture@iyte.edu.tr

Литература / References

- Akar, T. (2011) *Vakıflar Genel Müdürlüğü ve vakıf kültür varlıklarının korunması*, Erdem. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, no. 59, 1 – 36.
- Akar, T. (2021) *Pious foundations and preservation of buildings during Christianity and Islam in Anatolia*. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol. 40, no. 70, 87 – 104.
- Bilkent News (2010) *13th Meeting of Academic Council of the IICAS*. http://bilnews.bilkent.edu.tr/archive/issue_17_7/iicas.html (10 July 2022).
- Bolunun Sesi (2011) *“İpek Yolunu Kucaklamak” Koşusu Bolu’dan geçecek*. <https://www.bolununsesi.com/haber/137149/ipek-yolunu-kucaklamak-kosusu-boludan-gececek> (5 July 2022).
- Cihan, N. (2020) *İpek Yolu gün yüzüne çıkacak*. In *Sakarya Yenihaber website*: <https://www.sakaryayenihaber.com/haber/6662182/ipek-yolu-gun-yuzune-cikacak> (3 July 2022).
- Culture Routes Society (n.d.) *Cultural Trekking Routes in Türkiye*. <https://cultureroutesinturkey.com/all-routes/> (4 July 2022).
- ÇEKÜL Vakfı (2012) *İpek Yolu – Kültür Yolu*. İstanbul: ÇEKÜL. https://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita_min.pdf (29 May 2022).
- Haber Türk (2021) *Kemaliye’de “İpek Yolu” yeniden canlanıyor*. <https://www.haberturk.com/erzincan-haberleri/92922985-kemaliyede-ipek-yolu-yeniden-canlaniyor> (15 July 2022).
- Hosgörü Yolu – Tolerance Way n.d. <https://www.toleranceway.com/index.php/hosgoru-yolu/> (4 June 2022).
- İpekyolu Museum, Trabzon (2014) <http://www.ipekyolumuzesi.com/#> (15 July 2022).
- Kahraman, N. & Arıkan, R. (2015) *Gebze’den İznik’e İpek Yolu*. In *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu (2014, Kocaeli)*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 287 – 306.
- Kanal B (2019) *Tarihi kervansarayda ‘tiyatro sahnesi’ kuruldu*. In *Kanal B web site*. <http://kanalb.com.tr/haber.php?HaberNo=127815> (31 May 2022).

auspices of UNWTO.

In Conclusion: Topics of Further Study on the Silk Roads Heritage in Türkiye

Observations focusing in this paper on UNESCO’s Silk Road and World Heritage Programmes would have been greatly enriched by the inclusion of Silk Roads heritage and involving Türkiye in the UNESCO’s Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Equally enriching would have been outcomes of a systematic media survey and a detailed inquiry on abundant academic publications and graduate theses based on Silk Roads related research in Türkiye. Annual international academic Silk Roads events and international institutional cooperation with Silk Roads countries for higher education, including those involving Silk Road Universities Network (SUN) based in Seoul and Eurasian Silk Road Universities Consortium under the auspices of Atatürk University in Erzurum, are topics that await further attention. Popularity of naming streets and boulevards, service stations along highways, travel agencies, construction firms, furniture and trousseau shops, wedding and meeting halls, vocational schools, and other establishment in Türkiye after the Silk Roads highlights a potential for research also on the impact of the Silk Roads’ revival on popular culture. Only after systematic research on these and other equally provocative topics would it be possible to draw a fuller picture of Türkiye’s position at the international, national, and local level vis a vis the growing international interest in reviving the historic Silk Roads as a modern economic and cultural diplomacy project.

For contact: zeynepakture@iyte.edu.tr

- Kervankıran, I. & A.G. Eryılmaz (2017) *İnanç turizmine yönelik ziyaretçi algılarının demografik farklılıklar açısından incelenmesi: Konya Mevlana Müzesi örneği*. *Akademik Bakış Dergisi*, no. 59, 276 – 296.
- Kuban, D. (1999) *Divriği Mucizesi. Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuban, D. (2021) *Cennetin Kapıları – Gates of Paradise*. İstanbul: YEM Yayın.
- Organization of Turkic States (2018) *Turkic Council Modern Silk Road Joint Tour Package project is the cover story of Skylife Magazine of Turkish Airlines in April issue*. <https://www.turkkon.org/>

en/haberler/turkic-council-modern-silk-road-joint-tour-package-project-is-the-cover-story-of-skyllife-magazine-of-turkish-airlines-in-april-issue_1567 (10 July 2022).

Peker, A. U. (2007) Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası. *Tasarım Merkezi Dergisi*, no. 3, 18 – 25.

SILKNOW (2018-2021). <https://silknow.eu> (5 July 2022).

SilkRoad Development Agency (2020). <https://www.ika.org.tr/en> (5 July 2022).

Star (2022) Demir İpek Yolu Erzincan'a uzanıyor. <https://www.star.com.tr/ekonomi/demir-ipek-yolu-erzincana-uzaniyor-haber-1271461/> (15 July 2022).

Sultans Trail (n.d.). <https://sultanstrail.com> (4 July 2022).

Sürmen, Y. & Abdioğlu, H. (2020) Kervansaray ve muhasebe işlemleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 19, 25 – 40.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (n.d.) İpek Yolu Projesi. In the Ministry web site. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9999/ipek-yolu-projesi.html> (31 May 2022).

T.C. Malatya Valiliği (2022) Türk Mutfağı Haftası Malatya'da düzenlenen programla başladı. In the webpage of Malatya Governorship. <http://www.malatya.gov.tr/turk-mutfagi-haftasi-malatya-da-duzenlenen-programla-basladi> (4 July 2022).

T.C. Sivas Valiliği (n.d.) Kangal. In the webpage of Sivas Governorship. <http://www.sivas.gov.tr/kangal> (4 July 2022).

T.C. Tokat Valiliği (n.d.) Tarihi İpek Yolu'nda "Tokat Tarihine Yürüyor" etkinliği düzenlendi. In the webpage of Tokat Governorship. <http://www.tokat.gov.tr/tarihi-ipek-yolu-nda-tokat-tarihine-y-r-yor-etkinligi-d-zenlendi> (4 July 2022).

The People's Government of Fujian Province (2022) Diplomatic envoys attend the 3rd Maritime Silk Road International Tea Culture Forum. https://www.fujian.gov.cn/english/news/202207/t20220705_5948437.htm (9 July 2022).

Türkiye Home (2018) The Colours of Dunhuang. <http://tourismturkey.ae/en/the-colours-of-dunhuang> (11 July 2022).

UNESCO Silk Roads Programme (n.d.) China's, Türkiye's and Azerbaijan's tea culture has been inscribed on the UNESCO World Heritage List. <https://en.unesco.org/silkroad/content/chinas-turkiyes-and-azerbaijans-tea-culture-has-been-inscribed-unesco-world-heritage-list> (16 December 2022).

The International Forum on the Great Silk Roads. <https://en.unesco.org/silkroad/content/in->

[international-forum-great-silk-roads](https://en.unesco.org/silkroad/content/international-forum-great-silk-roads) (9 July 2022).

Türkiye. <https://en.unesco.org/silkroad/countries-alongside-silk-road-routes/turkiye> (15 July 2022).

UNESCO World Heritage Convention (2022) Türkiye. <https://whc.unesco.org/en/statesparties/tr> (15 July 2022).

UNWTO (1997) WTO Silk Road Forum. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284402250> (11 July 2022).

UNWTO (2017) Western Silk Road Roadmap. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419494> (3 July 2022).

UNWTO Western Silk Road Tourism Development (June 2017) Research on the Potential of the Western Silk Road Highlights. In the UNWTO web site. https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/2019-09/executive_summary_final.pdf (3 July 2022).

Via Egnatia Foundation (n.d.). <https://www.viaegnatiafoundation.eu> (4 July 2022).

Via Eurasia (n.d.). <http://www.viaeurasia.org> (18 December 2022).

Williams, T. (2014) *The Silk Roads: an ICOMOS Thematic Study*. Charenton-le-Pont: ICOMOS.

Williams, T. (2013) *The Silk Roads: Thematic Study – Working Report*. London: UCL Institute of Archaeology.

Yenipinar, U. & Çapar, G. *The Silk Route Tourism and Silk Road Guiding: An Evaluation on Practices in Türkiye*. In Birdir, K. (ed.) *Futourism 2017 – The First International on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability September 28-30, 2017; Mersin/Türkiye* Proceeding Book. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, 1469 – 1473.

Нематериалното културно наследство и климатичните промени

Intangible Cultural Heritage and Climate Change

Ахмет Ерман Арал, Турция / Ahmet Erman Aral, Türkiye

Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство подчертава фундаменталната роля, която имат обществата за опазване на наследството. Освен това, вторият член от Конвенцията гласи, че нематериалното културно наследство постоянно се претворява от общностите и групите в резултат на околната среда, взаимодействието им с природата и тяхната история. Поради това е важно да се вземат под внимание социалните и културните аспекти на климатичните промени, които са на дневен ред от известно време, подчертано и във Финалната декларация MONDIACULT 2022, като част от структурата за опазването на нематериалното културно наследство. ЮНЕСКО следи програмата за изменение на климата отблизо и е определил културата като основният възобновяем източник за борба с климатичните промени¹. Следователно, нематериалното културно наследство е ключово по отношение на намаляването на рисковете и увеличаване на устойчивостта на общностите. Когато говорим за критични ситуации, живото наследство може да бъде застрашено, но може да бъде и катализатор за обществата да се подготвят, да реагират и да се възстановят от такива ситуации². Климатичните промени включват множество заплахи, като покачващото се морско равнище, горещи вълни, циклони, периоди на суша, горски пожари и наводнения. Тези рискове – както е отбелязано в предварителния доклад за Заседанието на междуправителствената комисия за опазване на нематериалното културно наследство през 2022 г., допринасят за загубата на носители на знания, разселване или преместване на цели общности, както и унищожаването или загубата на достъп до ресурси, необходими на общностите да практикуват своето

The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage emphasizes the fundamental role of communities in working to safeguard heritage. In addition, as well known, the second article of the Convention states that the intangible cultural heritage (ICH) is “constantly recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history.” In this regard, it is important to consider social and cultural dimensions of climate change, which has been on agenda for a while and highlighted in the MONDIACULT 2022 Final Declaration as well, within the framework of the safeguarding of ICH. It is known that UNESCO follows the climate change agenda closely and has identified culture as “the ultimate renewable resource to tackle climate change.”¹ Therefore, ICH is highly relevant to risk reduction and resilience of communities. With regard to emergencies, ICH can be under threat and must be safeguarded, but it can also be mobilized to help communities to prepare for, respond to and recover from emergencies.² Climate change includes many threats such as sea-level rise, heat waves, cyclones, droughts, wildfires and flooding. These risks, as noted in the concept note prepared for the ICH Intergovernmental Committee Meeting in 2022, bring about the accelerated loss of knowledge bearers, displacement or relocation of whole communities, and the destruction or loss of access to the settings and resources needed for communities to practice and transmit their ICH.

Operational Principles and Modalities for Safeguarding Intangible Cultural Heritage in Emergencies developed in 2019 highlight the dual role that intangible cultural heritage may play in an emergency, as both being

¹ <https://www.unesco.org/en/climate-change/culture>

² ЮНЕСКО за живото наследство и извънредните ситуации: <https://ich.unesco.org/doc/src/54777-EN.pdf>

¹ <https://www.unesco.org/en/climate-change/culture>

² For information on UNESCO's approach to living heritage and emergencies, please visit <https://ich.unesco.org/doc/src/54777-EN.pdf>

нематериално културно наследство.

Разработените през 2019 г. оперативни принципи и условия за опазване на нематериалното културно наследство при извънредни ситуации подчертават двойната роля, която играе живото наследство по време на извънредни ситуации. Това означава, че едновременно то е под заплаха, но и в същото време представлява ресурс, от който общностите могат да черпят вдъхновение за устойчивост. Тези принципи и ролята на живото наследство привличат вниманието към значението на подхода, базиран на включване на общността по време на извънредни ситуации. Общностите трябва да играят ключова роля в определянето на това какво застрашава тяхното културно наследство. В този контекст проектите, проведени в Хондурас, Филипините, Бахамите, Белиз, Фиджи, Тонга и Вануату през 2021 г. и 2022 г., са първи примери за оперативни принципи, прилагани в регионите, които са изправени пред заплахи от изменението на климата. Важно е да се отбележи, че ЮНЕСКО инициира глобално проучване на живото наследство през октомври 2022 г., с цел да се разбере какво се случва с хората, носители на наследството³, които са потърпевши от климатичните промени.

Що се отнася до текущите инициативи в сферата на нематериалното културно наследство и климатичните промени, работата на Секретариата се допълва от дейността на други организации, например централите от втора категория⁴ под егидата на ЮНЕСКО и акредитирани неправителствени организации. Работата на тези групи включва експертни срещи, изследователски програми и публикации, както и принос към Конвенцията от 2003 г. по отношение на подобряване на разбирането по какъв начин се застъпват сферите на нематериалното културно наследство и климатичните промени. ЮНЕСКО си сътрудничи със страни извън културния сектор, като Програмата за интегрирано изследване на риска от бедствия, която предоставя анализи на казуси по темата. Работата на Секретариата се развива и по посока намаляване на риска от бедствия чрез текущи дейности за изграждане на капацитет. Това може да бъде видно от Програмата за изграждане на капацитет за опазване на немате-

under threat and as a potential resource for communities to draw on as a valuable tool for resilience. The principles and modalities draw attention to the significance of community-based approaches in emergencies, and that communities should always play a primary role in identifying how their intangible cultural heritage is at risk. In this context, the projects conducted in Honduras, Philippines, Bahamas, Belize, Fiji, Tonga and Vanuatu in 2021 and 2022 are the first examples of operational principles being implemented in these regions facing threats from climate change. It is also important to note that UNESCO's Living Heritage Entity launched a global survey in October 2022 to understand experiences of climate change among living heritage stakeholders.³

As for the ongoing initiatives on the thematic area ICH and climate change, it should be added that The Secretariat's work was complemented by the activities undertaken by important actors such as the category 2 centres⁴ under the auspices of UNESCO and accredited NGOs. These efforts include the expert meetings, research programmes and publications and the contribution of the 2003 Convention to understand what is emerging at the intersection of ICH and climate change. UNESCO has collaborated with actors outside the culture sector as well, such as the Integrated Research on Disaster Risk (IRDR) programme, for a call for case studies on the topic. The Secretariat's work on the subject is also developed in terms of disaster risk reduction through some ongoing capacity-building activities, as can be seen in the capacity-building project for safeguarding ICH in Small Island Developing States in the Pacific and the Caribbean (2022-2025)⁵ and case studies on living heritage and climate change in East Africa.⁶ The project aims to support the integration of ICH into plans and policies for disaster risk reduction. One of the major aims is also to contribute to the establishment of a network dedicated to safeguarding living heritage and disaster risk reduction in the inter-regional context. The

³ <https://ich.unesco.org/en/surveys-on-thematic-initiatives-01277>

⁴ <https://www.unesco.org/en/articles/call-case-studies-safeguarding-intangible-cultural-heritage-and-climate-actions-asia-pacific-region>

³ <https://ich.unesco.org/en/surveys-on-thematic-initiatives-01277>

⁴ <https://www.unesco.org/en/articles/call-case-studies-safeguarding-intangible-cultural-heritage-and-climate-actions-asia-pacific-region>

⁵ <https://ich.unesco.org/en/news/launch-of-a-three-year-project-for-safeguarding-living-heritage-during-emergencies-in-small-island-developing-states-sids-in-the-pacific-and-the-caribbean-13395>

⁶ <https://ich.unesco.org/en/news/unesco-publishes-case-studies-on-living-heritage-and-climate-change-in-east-africa-13364>

риалното културно наследство в малки островни развиващи се страни от Тихоокеанския и Карибския регион⁵ (2022–2025), а също така и от проучванията на живото наследство и климатичните промени в Западна Африка⁶. Целта на проекта е да окаже подкрепа за интегрирането на нематериалното културно наследство в плановете и политиките за намаляване на риска от бедствия.

Друга основна цел е да се подпомогне създаването на мрежа, посветена на опазването на живото наследство и намаляване на риска от бедствия в межурегионален контекст. Казусите включват теми като системи за опазване на биоразнообразието и климатичните промени (Еритрея), ролята на местните знания и практики за опазването на биоразнообразието, адаптиране към климатичните промени и намаляване на риска от бедствия в пасторалните общества (Кения), традиционни знания и опазване на водните ресурси и водните обитатели (Уганда), както и групи.

В Арктика например, разтопяването на леда в резултат на климатичните промени, застрашава начина на живот на инуитските общности. Традиционните им похвати за лов, в които са дълбоко вплетени културни и духовни вяръвания, стават все по-опасни за практикуване в резултат на променящата се среда. В тихоокеанските островни групи покачващото се ниво на водата води до ускорена ерозия на брега и замърсяване на сладководните питейни източници. Това директно засяга риболова, земеделието и изграждането на традиционни домове, които са адаптирани към специфичните условия на околната среда. В частта на Африка продължителните суши в резултат на климатичните промени се отразяват на наличието на храна и вода. Коренните общности, които са придобили сложни знания и практики за справяне с условията, започват да ги намират за все по-слабо ефективни.

Едно от настоящите решения е проект на Декларация за опазване на нематериалното културно наследство за действия по климата, който се подготвя от работна група по нематериалното културно наследство и климатичните промени към Форум на неправителствените организации за немате-

риалното наследство в малки островни развиващи се страни от Тихоокеанския и Карибския регион⁵ (2022–2025), а също така и от проучванията на живото наследство и климатичните промени в Западна Африка⁶. Целта на проекта е да окаже подкрепа за интегрирането на нематериалното културно наследство в плановете и политиките за намаляване на риска от бедствия.

For example, in the Arctic, the melting of ice due to climate change is threatening the way of life of Inuit communities. Traditional hunting practices, which are deeply intertwined with cultural and spiritual beliefs, are becoming more dangerous and challenging as ice conditions change. In the Pacific Islands, rising sea levels are eroding coastlines and contaminating freshwater sources. This directly affects traditional practices such as fishing, agriculture, and the construction of traditional houses, which are adapted to specific environmental conditions. In parts of Africa, prolonged droughts attributed to climate change are impacting the availability of water and food. Indigenous communities, who have developed intricate knowledge and practices to cope with such conditions, are finding their traditional coping mechanisms less effective.

On the other hand, one of the current developments is the draft Declaration on The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage for Climate Action which is being prepared by the Working Group on ICH and Climate Change of the ICH NGO Forum. The Declaration contains measures discussed and undertaken by the ICH NGO Forum to safeguard ICH in the face of climate change and crises. The draft Declaration by the NGO Forum brings together 217 accredited non-governmental organizations and might be an important document representing the approach and needs of the international community on the topic. The declaration is planned to offer recommendations on interdisciplinary and intersectoral research, traditional knowledge, the role of values in cultural policies, biocultural diversity, etc. As mentioned in the draft Declaration, recommendations on conducting a survey on the topic and inscription of climate-related elements on the List of ICH in Need of Urgent Safeguarding provide important clues about the possible contribution of the States Parties in the South-east Europe to the climate change agenda. As for the latter, the number of inscribed elements including traditional irrigation, beekeeping, date palm, Suri Jagek traditional meteorological and astronomical practice, avalanche risk management and irrigators' tribunals of the Spanish Mediterranean coast all of which are re-

⁵ <https://ich.unesco.org/en/news/launch-of-a-three-year-project-for-safeguarding-living-heritage-during-emergencies-in-small-island-developing-states-sids-in-the-pacific-and-the-caribbean-13395>

⁶ <https://ich.unesco.org/en/news/unesco-publishes-case-studies-on-living-heritage-and-climate-change-in-east-africa-13364>

риално наследство. Декларацията съдържа мерки, които са обсъждани и предприети от форума през последните години с цел опазване на живото наследство в условията на климатичните промени и кризисните ситуации. Проектът на Декларацията, изработена от форума, който включва 217 акредитирани неправителствени организации, вероятно ще бъде важен документ, представящ подхода и нуждите на международната общност по тази тема. Планира се още Декларацията да предложи препоръки от интердисциплинарни и междусекторни изследвания, традиционните знания, ролята на ценностите в културните политики, биокултурното разнообразие, както и други. Както се посочва в проекта, препоръките за провеждане на проучване по темата и вписването на елементи, свързани с климата, в Списъка на нематериално културно наследство, нуждаещи се от спешна защита, дават важни насоки за възможния принос на страните членки в Югоизточна Европа в дневния ред на изменението на климата. Множеството елементи на нематериалното наследство – традиционно напояване, пчеларство, финикова палма, традиционна метеорологична и астрономическа практика Suri Jagek, управлението на риска от лавини и мрежи за напояване на средиземноморското крайбрежие на Испания, които се отнасят до Действия във Връзка с климата (цел 13) от целите на ООН за устойчиво развитие, имат с какво да допринесат за глобалните усилия относно изменението на климата и неговите социални и културни измерения. ЮНЕСКО организира експертна среща за опазване на нематериалното културно наследство и климатичните промени през юни 2024 г. в Париж, на която се очаква да се поставят основите на решения с принос по темата заедно с предложения от държавите и други заинтересовани страни, което да помогне за оформянето на бъдещата работа по проблемите.

Ахмет Ерман Арал, университет Хачи Байрам Вели, Филологически факултет, Катедра по турски фолклор, Анкара, Турция

За контакт: ahmet.aral@hbv.edu.tr

lated to Climate Action (Goal 13) of the UN Sustainable Development Goals show that ICH elements have much to offer to the global agenda on climate change and its social and cultural dimensions. The expert meeting on safeguarding ICH and climate change to be organized by UNESCO on June 19-20, 2024 in Paris is expected to lay groundwork for contributing with proposals for States Parties and other stakeholders and help to shape the future work on the subject.

Ahmet Erman Aral, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Turkish Folklore, Ankara/Türkiye,

For contact: ahmet.aral@hbv.edu.tr

Иван Тонев – абаджия и терзия

Ivan Tonev – abadjia and terzia

Ангел Янков, България / Angel Yankov, Bulgaria

Иван Тонев – Гърбача, занаятчия, член на Занаятчийската камара в гр. Пловдив, практикува абаджийство и терзийство повече от десет години. Разговаряме за интереса към занаята, за уменията да се шие, за привличането на младите към традиционните занаяти.

Абаджийството е занаят за производство на ръчно тъкан дебел вълнен плат – аба. По време на Възраждането през XIX в. абаджиите са шиели и връхни грехи – потури, ямурлуци, салтамарки, калуни. С течение на времето на пазара се появяват и фабрично тъкани вълнени платове – шаяци, и абаджиите започнали да шият от тях. Някои от по-сръчните занаятчии и такива, които са учили занаята при градски майстори, наред с мъжкото започват да шият и женско облекло – сукмани, клашници, антери, като редом с традиционните аба и шаяк използват и по-фин фабричен плат. Така, като изменят вида на плата, материалът, от който се шият носите и асортиментът на облеклото, те получават и ново име – терзии. Терзиите изработват грехи със свои материали, които закупуват или работят с материали на клиента. Освен по поръчка, те шият и определена стока за продажба, предлагана на пазари и панаири.

Занаятът е познат от столетия, има важна роля за развитието на гр. Пловдив и региона. През 1817 г. в Пловдив се провежда Областен събор на абаджиите, на който присъстват над 1000 майстори от Пловдив и областта. Броят на участниците в събора ясно сочи, че този занаят е бил важен и широко разпространен. Днес може да се види запазената каса на еснафа – метален сандък, който е с три ключа, съхраняван в Регионален етнографски музей – Пловдив.

Началото

Миналото и по-специално хайдутството пробуждат интереса на бъдещия майстор към ши-

Ivan Tonev – Garbacha, a craftsman, member of the Chamber of Crafts in the city of Plovdiv, has been practising abadjystvo and terziystvo for more than ten years. We have discussed the interest in the craft, skills required for sewing, and ways to engage young people in traditional crafts.

Abadjystvo is a craft of making thick, hand-woven woollen fabric called aba. During the Bulgarian National Revival period in the 19th century, outerwear, such as poturi (trousers), yamurluci (cloaks), saltamarki (short coats), and kaltsuni (gaiters) were also sewn by craftsmen called abadjii. Over time, factory-made woollen fabrics, known as shayatsi, became available on the market, and abadjii began using them. Some of the more skilled craftsmen and those who had apprenticed with urban masters, alongside men's clothing started sewing women's clothing, such as sukmani (sleeveless dresses), klashnitsi (skirts), and anterii (tunics), using both traditional aba and shayak and finer factory-made fabric. Thus, by diversifying the type of cloth, the material used to sew national costumes and attire, these craftsmen acquired a new title, i.e. terzii. Terzii made clothing using their own materials, which they purchased, or worked with fabrics provided by their clients. Besides custom orders, they made attire for sale at markets and fairs.

The craft has been known for centuries, playing an important role in the development of the city Plovdiv and its region. In 1817, Plovdiv hosted a Regional Abadjii Assembly, attended by over 1,000 master craftsmen from the city and the region. The number of participants clearly indicates that this craft was significant and widespread. Today, the preserved chest of the guild — a metal box with three keys — can be seen at the Regional Ethnographic Museum in Plovdiv.

The Beginning

The past, and particularly the era of haiduti (Bulgarian freedom fighters), has sparked the craftsman-to-be's interest in sewing traditional clothing, guiding

Иван Тонеф получава майсторско звание за членство в Занаятчийска камара – Пловдив, 2017. Личен архив.

Ivan Tonev receives the master title for being a member of the Craft Chamber, Plovdiv, 2017. Personal archive.

енето на традиционно облекло и го насочва към забравения във времето и застрашен от изчезване занаят. Преди години с приятели създават сдружение „Хайдутите“. Основната цел на сдружението е събиране, съхранение и разпространение на българските традиции, бит и култура и свързаните с тях облекла и въоръжение на хайдутите от края на XVIII в. до средата на XIX в. Това е времето на разцвет на абаджийско-терзийския занаят. За майстора е изненада, че за въоръжението има информация, но за облеклото не е достатъчна и изисква сериозна издирвателска работа. Според описание в исторически документи, фотографии, текстове на народни песни облеклото на хайдутите е празнично, то е богато орнаментирано, обикновено е с гайтани и сърма. Майсторът споделя: „Реших да дам антерията (*широка върхна къса дреха с ръкави*) в ателие, където шият народни носии, за да я украсят с гайтан. Резултатът не беше задоволителен – гайтанът беше направен на машина, а не ръчно, както изрично бях пожелал. И така, неудовлетворен от резултата, но твърдо решен да имам хубава и богата на орнаментика носия, започнах да търся майстор, който да ми покаже, да ме научи да шия. Въпреки положените усилия не успях да намеря човек, който да го практикува в цялост.“

Демонстрация на занаята в ателието. Пловдив, 2018. Личен архив.

Craft demonstration at the workshop. Plovdiv, 2018. Personal archive.

him toward the forgotten and endangered craft. Years ago, together with some friends, Ivan Tonev founded Haiduti Association. Its primary aim has been to collect, preserve, and promote Bulgarian traditions, lifestyle, and culture, as well as the clothing and weaponry of the haiduts from the late 18th to the mid-19th century. During this period the abadjijstvo and terziystvo craft flourished. The craftsman was surprised that there was abundant information about weaponry, while clothing was scarcely mentioned and needed extensive research. According to historical records, photographs, and folk song lyrics, haiduti clothing was festive, richly ornamented, and adorned with gaitans (braiding) and sarma (metallic embroidery). The craftsman: “I decided to take an *anteriya* (a short, wide-sleeved outer garment) to a workshop specialising in national costumes so they could decorate it with a gaitan. The result was disappointing—the gaitan was sewn by machine, not by hand, as I had explicitly requested. Dissatisfied with the outcome but determined to have a beautiful, richly ornamented national costume, I began searching for a master to teach me how to sew. Despite my efforts,

Иван Тонев споделя, че днес занаятът не съществува в списъка според Закона на занаятите, актуализиран за последно през 2011 г. Сега е заменен с общото „Изработка на национални костюми“, което дава широко поле за неограничена изява на майсторки и майстори, където доминира авторската интерпретация на народен костюм над автентичната по отношение на материала, кройката, разцветки или орнаментика. Неговата цел е да се научи на занаят като знания и умения така, както са го правели преди навлизането на шевната машина, съответно да премине през обучението като чирак и калфа, за да усвои тънкостите на направата на традиционни костюми.

„Пътят на познанието“ се оказва доста труден, но имах щастието да срещна Стойна Кръстанова – една от основателите на Загругата на

Мъжка рогопска носия с богата орнаментика от вълнен гайтан, изработена от майстора. Личен архив.

A man's national costume with rich wool gaitan ornamentation from the region of the Rhodope Mountains, handmade by the master craftsman.

I couldn't find anyone still practising the craft in its entirety."

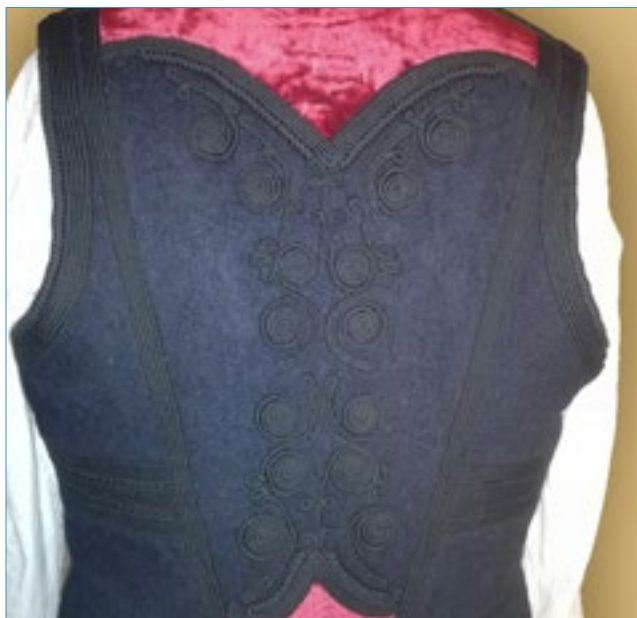
Ivan Tonev shares that today the craft is no longer included in Crafts Act list, last updated in 2011. It was replaced by the broader National Costume Making category, allowing for a wide range of creative expression by "craftswomen and craftsmen", prioritising personal interpretations of traditional clothing over the "authentic one" both in terms of material, patterns, colours, or ornamentation. Ivan Tonev's goal has been to learn the trade as it was practised before the invention of the sewing machine, undergoing traditional training as a chirak (apprentice) and kalfa (journeyman), respectively, enabling him to master the intricacies of creating authentic traditional Bulgarian clothing.

"The journey to knowledge proved quite arduous, but I was fortunate to meet Stoyana Krastanova, one of the founders of the Master Craftsmen Guild, a virtuoso in embroidery and traditional clothing, who took part in creating the national costumes for numerous films, such as Time of Violence, Captain Petko Voyvoda, etc. She turned out to be a living link, a continuator of the craft through time. I was lucky enough to receive invaluable practical lessons from her on the types of stitches and ornamentation used in traditional Bulgarian clothing making. At the same time, I also connected with people who had direct contact with master craftsmen, from whom they had memorised the essential techniques for sewing gaitan and decorative elements. I bought old national costumes, unstitched them, "investigated" the old sewing techniques, took original patterns and studied old samples of anteria, poturi, elets, etc. and so I took the first steps towards "reviving" this craft. In terms of sewing technique, I have been very conservative, I do not make compromises - I sew only by hand, not using a sewing machine, just like the old master craftsmen did more than 200 years ago. The materials I use when sewing national costumes are also authentic and natural - old, hand-woven fabrics using a loom, aba and shayak. The tools are also the ones once used by the master craftsmen terzii - large needles (guberki), cotton thread (sarashki type "bear spool"), large scissors, tailor's arshin (endeze), gachka (a hook being a master craftsman's third hand). I even make the metal buttons for the national costumes by hand. Large metal irons were used for ironing, the older ones heated over a fire, whereas the newer had embers put in them."

майсторите, ювелирна майсторка на везба и народни носии, участвала в изработката на народните костюми за много филми, като „Време разделно“, „Капитан Петко Войвода“ и др. Тя се оказва живата връзка, продължителка на занаята във времето. Така имах щастието тя да ми предаде безценни практически уроци за видовете шев и орнаментика в шиенето на носии. Същевременно осъществих връзка и с хора, които са имали пряк досег с майстори, от които са запомнили основни техники на шиене на гайтана и орнаментите. Купувах стари носии, разшивах ги, „разузнавах“ старите техники на шиене, свалях оригинални кройки и разучих стари образци от антерии, потури (панталони), елечи и др. и така направих първите стъпки към „завръщане“ на този занаят. По отношение техниката на шиенето бях и оставам много консервативен, не правя компромиси – шия само на ръка, без да използвам шевна машина, така както са го правили старите майстори преди повече от 200 години. Материалите, които използвам при шиенето на носии също са автентични и естествени – стари, ръчно тъкани на стан платове, аби и шаяци. Инструментариумът също е такъв, какъвто са използвали някога майсторите терзии – големи игли (*зуберки*), памучен конец (*сарашки тип* – „мечка макара“), голяма ножица, терзийски аршин (*ендезе*), *гачка* – кука, която се явява трета ръка на майстора. Дори металните копчета за носии изработвам ръчно. За гладене са използвали големи метални ютии, по-старите са се нагривали на огъня, а на по-новите са слагали жар в тях“.

Майсторското свидетелство

През 2017 г. Иван Тонев – Гърбача става член на Регионална занаятчийска камара в гр. Пловдив със занаят „Гайтанджийство – използване на гайтанената украса в народните носии“, а през 2021 г. и на Регионална занаятчийска камара в гр. Смолян като майстор в „Изработка на национални костюми“. В последните години се забелязва подем, засилен интерес към българския фолклор, към народните носии. Затова и майсторът има повече работа. „Шия носии предимно за музиканти и певци на народна музика, за участници във възстановки на празници и исторически събития, за хора, които ценят традиционния костюм като творчество. Тази подкрепа ми дава увереност да

Мъжки елек – гръб от община Първомай, изработена от майстора. Личен архив.

A man's elek – back from the town of Parvomai municipality, made by the master craftsman. Personal archive.

Участие в седмицата на традиционните занаяти в Регионален Етнографски музей – Пловдив. Личен архив.

Participation in the Crafts Week event at the Regional Ethnographic Museum, Plovdiv. Personal archive.

The Master Craftsman's Testament

In 2017 Ivan Tonev – Garbacha became a member of the Regional Craft Chamber in the city of Plovdiv with the Gaitandzhivstvo craft, the use of braid decorations in national costumes, while in 2021 he joined the Regional Craft Chamber in the city of Smolyan as a master craftsman specialising in National Costume Making. In recent years, there has been a revival and growing in-

Майсторът демонстрира костюма, който печели първо място на конкурса за автентична носия на Фестивала в Жеравна – 2017 г. Личен архив.

The master craftsman demonstrates the attire, winner in the contest for authentic national costume at the Folk Costume Festival in the village of Zheravna, 2017. Personal archive.

продължавам да шия ръчно, да не правя компромиси в името на по-бърза и по-лесна печалба за сметка на традицията.“

Майсторът участва в Седмицата на занаятите в Регионален етнографски музей, гр. Пловдив, което му дава възможност да демонстрира терзийския занаят и да привлече вниманието на малки и големи. „Осъзнавам, че е много важно да се предаде този набор от знания и умения на младото поколение, защото иначе ще се загуби тази ценност – занаятът. Не е възможно да се научи от учебници или от интернет. За тази цел е важна живата връзка, живото общуване между майстора и чирака.“

Иван Тонев със съжаление споделя, че вече пета година търси млади хора, които да обучи. Игвали няколко момчета, но се отказват, защото било твърде еднообразно, монотонно и бавно се виждал резултатът. „Според мен към момента няма работещ подход за популяризиране на занаятите, а образованието би могло да играе огромна роля в този процес. Имам желание и възможност да предам моите знания и умения на тези, които проявяват интерес, които са амбицирани, последователни и най-вече-търпеливи. Личната ми кауза е да провокирам интереса към терзийския занаят в подрастващите посредством героичния

Реконструираната носия на Хаджи Димитър, чиято фигура е изложена в експозиция „Българско възраждане“ в Регионалния исторически музей в Пловдив. Личен архив.

The reconstructed costume of Hadzhi Dimitar, displayed in the Bulgarian National Revival exhibition at the Regional Historical Museum, Plovdiv. Personal archive.

interest in Bulgarian folklore and national costumes. For that reason, the master craftsman has more orders. “I mostly sew national costumes for folk music musicians and singers, festival and historical event re-enactment participants, and people who value traditional clothing as an art form. This support gives me the confidence to continue sewing by hand, refusing to compromise on tradition for the sake of faster and easier profit.”

The craftsman has participated in the Crafts Week event at the Regional Ethnographic Museum, Plovdiv, where he has the opportunity to demonstrate the terziystvo craft and attract the attention of both young and old. “I realise how important it is to pass on this wealth of knowledge and skills to the younger generation, as otherwise, this valuable thing, the craft, will be lost. It is not something that can be learned from books or the Internet. A living connection and communication between the master and the apprentice are essential for this purpose.”

Ivan Tonev regretfully shares that he has been searching for young people to train for the past five years. “Some young men came, but they gave up, saying the work was too tedious, monotonous, and the results were slow to achieve. In my view, there is currently no effective approach to promoting crafts, whereas, education could play a significant role in this process. I am eager and able to pass on my knowledge and skills

образ на хайдутина.“

Съвместна инициатива на община Пловдив и Регионална занаятчийска камара – Пловдив „Занаятчийското училище“ се провежда на Улицата на занаятите в продължение на осем месеца, всяка събота. Тогава през терзийския дюкян преминават и се запознават с основите на шиенето група деца между 7 и 12 години.

Предаване на занаята

„Според моите наблюдения добрият начин да популяризирам терзийския занаят е като обяснявам на децата как се изработва една носия, защо грехите са с такава кройка, с такъв цвят и орнаментика, при какви поводи са използвани... Самите уроци протичат при голям интерес от страна на учениците, още повече, че в епохата на дигитализацията от сдружението направихме кратък филм с обучителен характер, в който показваме облеклото – от какви и колко части се състои една носия и как се облича, от какви материали е изработена, какво е въоръжението и какъв живот е живял хайдутинът. По инициатива на сдружението даряваме българската азбука на детски градини. Тя е изработена на винилово постер, като на всяка буква отговаря предмет, който е бил в употреба през Възраждането, но вече не се използва и може да се види единствено в музеите. Някои от буквите отговарят на изделия от терзийския дюкян – например: А – Антерия, Е – Елек и т.н. и по този начин създаваме връзка с традицията.“

Майсторът участва активно в различни прояви – подкрепя инициатива с изработване на традиционни облекла за отпечатване на тематични календари, участва в конкурси като през 2017 г. печели наградата за автентична носия, а през 2019 г. – приз „Пазител на традицията“ в раздел „Занаяти“ на Фестивала на фолклорната носия в с. Жеравна, община Котел. Той изработва носии на войводи революционери и ги дарява на музеи, прави костюми за документални и игрални филми. И продължава да привлича деца и младежи към тънкостите на занаята и красотата на изработените традиционни костюми.

*Ангел Янков, България
Регионален етнографски музей, Пловдив*

За контакт: a_yankov@abv.bg

to the ones who are interested, ambitious, dedicated, and, most importantly, patient. My personal mission is to spark interest in the terziystvo craft among young people by drawing on the heroic image of haiduti.”

The Craft School, a joint initiative of the Municipality of Plovdiv and the Regional Craft Chamber, Plovdiv, took place on the Crafts Street every Saturday over a period of eight months. During this period, groups of children aged 7 to 12 visited the terziystvo workshop to learn the basics of sewing.

Passing on the Craft

“Based on my observations, a good way to promote the terziystvo craft is by explaining to children how a national costume is made, why garments have a specific cut, colour, and ornamentation, and on what occasions they were worn... The lessons themselves generate great interest among students, and what’s more, in the digital age, a short educational film was made at the association, demonstrating clothing – what and how many components a national costume consists of and the way it is worn, the materials used to make it, the weapons carried by haiduti, and what their lives were like. An initiative of the association has been to donate the Bulgarian alphabet to kindergartens. Made on a vinyl poster, each letter corresponds to an object used during the Bulgarian National Revival period, however, no longer used today and seen only in museums. Some letters correspond to items made at the terziystvo workshop, for example, A for Anteriya, E for Elek, and so on, thus creating a link to tradition.”

The master craftsman has actively participated in various initiatives, supporting traditional attire making for thematic calendars and participating in competitions. In 2017, he won the award for authentic national costume, while in 2019, he received the Guardian of Tradition prize in the Crafts category at the Folk Costume Festival in the village of Zheravna, Kotel Municipality. He makes the national costumes of revolutionary voyvodi and donates them to museums; he designs costumes for documentary and feature films. He continues to reveal the intricacies of the craft and the beauty of traditional handmade traditional Bulgarian clothing to children and young people.

*Angel Yankov, Bulgaria
Regional Ethnographic Museum, Plovdiv*

For Contact: a_yankov@abv.bg

Музеи в пандемия

Museums in a pandemic

Силвия Трифонова-Костадинова, България / *Silvia Trifonova-Kostadinova, Bulgaria*

Годината 2020 преминава изцяло под знака на КОВИД-19 и остава в паметта на съвременниците като годината, която разтърси света. Появата на вируса, прераснал бързо в пандемия, се оказва едно от най-големите изпитания пред човечеството, а борбата с него – една от най-тежките и трудни битки от ново време. Дистанция, ограничения, изолация, страх, неяснота, несигурност, безсилие, безпокойство стават постоянен спътник във физическия и емоционалния мир, а техните рефлексии променят всекидневието на милиарди души. Глобалната заплаха¹ дава своите негативни рефлексии във всички сфери на общественния живот.

В България ситуацията не е по-различна. Напрегнатата и динамична обстановка, многобройните ограничения и наложени забрани се отразяват осезаемо върху икономическия и социалния живот на страната. Особено деликатно е положението в сферата на културата, която и без друго трудно отстоява своите позиции на пазара на свободното време. Локдаунът нанася допълнителен удар на и без това крехката система. Министерството на културата се стреми да окаже подкрепа на сектора със серия от сесии за финансиране на проекти, насочени към културни институти, неправителствени организации, свободни артисти. Въпреки това празните зали дават своето негативно отражение, както върху приходите, така и върху живото общуване с публиката. Музеите в България затварят врати три пъти за една година – малко над три месеца. Последвалите периоди на отваряне са съпътствани със строги ограничения и предпазни мерки, което не подпомага връщането на посетители-

The year 2020 passed entirely under the sign of COVID-19 and remained in the memory of contemporaries as the year that shook the world. The emergence of the virus quickly turning into a pandemic proved to be one of the biggest tests of humanity, while the fight against it - one of the hardest and most difficult battles of modern times. Distance, limitations, isolation, fear, ambiguity, uncertainty, powerlessness and anxiety have become a constant companion in physical and emotional peace, while their reflections have changed the daily lives of billions of souls. The Global Threat¹ imposed its negative reflections in all spheres of public life.

In Bulgaria, the situation was no different. The tense and dynamic situation, numerous restrictions and imposed bans had a tangible impact on the economic and social life of the country. The situation was particularly grim in the field of culture, already having a hard time defending its positions in the leisure market. The lockdown dealt an additional blow to an already fragile system. The Ministry of Culture tried to support the sector with a series of project funding sessions aimed at cultural institutions, NGOs and freelance artists. However, empty halls had a negative impact on both revenue and live communication with the public. Museums in Bulgaria closed their doors three times in a year for over three months. The subsequent periods of openings were accompanied by strict restrictions and precautions which did not help visitors' return to the exhibition spaces. The unprecedented situation posed serious challenges to museums: how to remain visible at a time when public attention was focused on the protection of life and health, how to attract audiences when physical presence in memory institutions was impossible, how to communicate fully with audiences and keep their attention despite the social distancing imposed. To the employees in the field of cultural heritage it was clear that it was

¹ Световната здравна организация определя вируса като „глобална заплаха“ на свое заседание, проведено на 30.01. 2020 г.

¹ The World Health Organization defined the virus as a global threat at its meeting held on January 30, 2020

те в експозиционните пространства. Безпрецедентната ситуация изправя музеите пред сериозни предизвикателства: как да останат видими във време, в което вниманието на обществото е съсредоточено към опазване на живота и здравето, по какъв начин да привличат аудитории, когато физическото присъствие в „институциите на памет“ е невъзможно, как да осъществят пълноценна комуникация със своите публики и да задържат вниманието им, въпреки наложената социална дистанция. За всички, работещи в полето на културното наследство става ясно, че е необходимо да трансформират своите политики и да преосмислят начините си на работа съобразно променената реалност. Няма еднозначен отговор как да се подходи – всеки регион, всяка държава и всеки музей трябва да направят своя оценка и да идентифицират уроците, които ще им позволят да се адаптират към новата реалност и новите предизвикателства², пише в доклада за музеите и КОВИД-19, изготвен от ЮНЕСКО след първата вълна на затваряне.

Попаднали в необичайно положение, музеите се нуждаят от подкрепа, за да изграждат и развиват своите политики в унисон с промените в заобикалящата ги среда, за да се почувстват сигурни, уверени и адекватни на времето, в което се намират. Осъзнали необходимостта от мобилизиране на знания, умения и преформатиране на досега съществуващите практики, международните организации в сферата на културата се опитват да направят обстоен анализ на ситуацията, породена от КОВИД-19, да регистрират моментното състояние на музеите по света и да им предложат алтернативни пътища за комуникация, такива, които да позволят на институциите на паметта да останат близо до своите аудитории. От доклада³ на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура – ЮНЕСКО става ясно, че по време на първия локдаун са затворили повече от 90% от действащите музеи в света. Въпреки това обаче, секторът много бързо успява да реагира на пандемията като увеличава присъствието си в онлайн пространството и

² <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> (13.06.2024).

³ „Лице в лице с КОВИД-19“, доклад на ЮНЕСКО, създаден в периода април–май 2020 г. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> (13.06.2024).

imperative to transform policies and rethink ways of working in line with the reality changed. There was no one-size-fits-all answer on how to deal with it – each region, each country and each museum had to make their own assessment and identify the lessons allowing them to adapt to the new reality and the new challenges² according to the report on museums and COVID-19 drawn by UNESCO following the first wave of closures.

Trapped in an unusual situation, museums needed support to build and develop their policies in tune with the changes in their environment, to feel secure, confident and adequate to the times in which they functioned. Aware of the need to mobilise knowledge, skills and reformat existing practices, international organisations in the field of culture tried to carry out a comprehensive analysis of the situation caused by COVID-19, capture the state of museums around the world and offer them alternative ways for communication, enabling memory institutions to remain close to their audiences. From the report³ of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO), it was clear that during the first lockdown more than 90% of the functioning museums in the world were closed. However, the sector managed very quickly to react to the pandemic by increasing its presence in the online space and continuing to maintain contact with its audiences by using the possibilities of new technologies.

Exhibition closures prompted memory institutions to seek alternatives and opportunities to rescue themselves. There was an increase in digital content demonstrating a transformation in the attitude and the approach to otherwise routine museum activities. It was an important condition for these institutions to survive and continue to fulfill their mission. Social media capacity of being a link between cultural product creators, such as museums, and their visitors was increasingly recognised.

The International Council of Museums (ICOM) also pointed out the need to support the sector and signed a statement on the necessity for relief funds to support museums during the Covid-19 as of early April 2020⁴.

² <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> (last access June 13, 2024).

³ *In the face of Covid-19, UNESCO report drawn in the period April-May 2020*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> (June 13, 2024).

⁴ <https://icom.museum/en/news/statement-on-the-necessity-for-relief-funds-for-museums-during-the-covid-19-crisis/> (June 20, 2024).

продължава да поддържа връзка със своите аудитории чрез използване възможностите на новите технологии.

Физическото затваряне на експозициите поттиква институциите на паметта да търсят алтернативи и възможности за възстановяването си. Отчита се нарастване на цифровото съдържание, което демонстрира трансформацията в мисленето и подхода към иначе обичайните музейни дейности. Това е важно условие, за да могат институциите да оцелеят и да продължат да изпълняват мисията си. Все повече се търсят възможностите на социалните медии като свързващо звено между създателите на културен продукт, каквито са музеите и неговите потребители.

Международният съвет на музеите ИКОМ също посочва необходимостта от подкрепа на сектора и разписва декларация, апелираща за необходимостта от фондове за подпомагане на музеите по време на пандемията, която излиза в началото на април⁴ 2020 г. В същото време от международния съвет отправят серия от напътствия в подкрепа на музейната общност и борбата ѝ за оцеляване в кризата. Организацията призовава гилдията да се фокусира върху това, което прави най-добре и да се опита да намери алтернативни начини за неговото представяне, да следи внимателно обществените промени и нагласите на общностите, да разшири сферата си на партньорства и в същото време да се насочи към документиране на кризата и въздействието, което тя оказва⁵. Още през март ИКОМ публикува на сайта си препоръки за близост на местата на памет до техните аудитории⁶, които обхващат практически решения за включване на публиките – онлайн колекции, виртуални обиколки и конкурси в социалните медии. В първото си глобално проучване⁷ за кризата и влиянието ѝ върху културния

At the same time, the international council issued a series of instructions to support the museum community and its struggle to survive the crisis. The organisation urged the guild to focus on what it did best and try to find alternative ways of performing it, to closely monitor social changes and community attitudes, to expand its sphere of partnerships and, at the same time, to focus on documenting the crisis and its impact⁵. In March, ICOM published recommendations on its website for the proximity of memory institutions to the public⁶, including practical solutions for engaging it, such as online collections, virtual tours and social media contests. In its first global survey⁷ on the crisis and its impact on the cultural sector, the international council tracked digital resources and communication⁸ noting that almost half of the institutions surveyed had a social media presence before closure, but that digital communication-related activities increased by 15% following it. “We witnessed a surge in virtual tours, social media posts, remote interactions with the public, and much more. While this demonstrates the reactivity and creativity that characterise the cultural sector, and its ability to adapt to the crisis...”, was stated in the report.

Museum policy dynamics and their reformulation imposed by external, irreversible factors, such as the pandemic and the subsequent psychological anxiety and uncertainty among the population were also reported by the European Museum Academy (EMA) within its observations of the impact of COVID-19 on the guild⁹. The closure of buildings had a detrimental effect on the heritage and cultural sectors due to the lack of visitors. At the same time, however, it was precisely the impos-

⁴ <https://icom.museum/en/news/statement-on-the-necessity-for-relief-funds-for-museums-during-the-covid-19-crisis/> (20.06.2024).

⁵ <https://icom.museum/en/news/statement-on-the-necessity-for-relief-funds-for-museums-during-the-covid-19-crisis/> (20.06.2024).

⁶ *Как да достигнете и да ангажирате вашата публика от разстояние?* – <https://icom.museum/en/news/how-to-reach-and-engage-your-public-remotely/> (20.06.2024).

⁷ *Първият доклад на ИКОМ – Музеи, музейни специалисти*

⁵ <https://icom.museum/en/news/statement-on-the-necessity-for-relief-funds-for-museums-during-the-covid-19-crisis/> (June 20, 2024).

⁶ *How to reach and engage your public remotely?* – <https://icom.museum/en/news/how-to-reach-and-engage-your-public-remotely/> (June 20, 2024).

⁷ *The first ICOM report Museums, Museum Professionals and COVID-19 was published in the period April 7-May 7, 2020, and 1,600 museums and museum specialists from 107 countries on five continents participated in it, including three museums from Bulgaria* – <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/05/Report-Museums-and-COVID-19.pdf> (June 20, 2024).

⁸ *In its report, ICOM examined four more aspects in the field of museums, namely: staff, economic impact, security of collections and freelance curators.*

⁹ *Museums and the Web in the Time of COVID-19: In Search of Sustainable Museological Innovations During the Pandemic* – <https://europeanmuseumacademy.eu/museums-and-the-web-at-the-times-of-covid-19-massimo-negri-coord/> (June 23, 2024).

сектор, международният съвет проследява цифровите ресурси и комуникацията⁸ като отчита, че почти половината от анкетираните институции са присъствали в социалните медии преди затварянето, но след него дигиталните дейности, свързани с комуникацията, се увеличават с 15%. Станахме свидетели на вълна от виртуални обиколки, публикации в социалните медии, отдалечени взаимодействия с обществеността и много други. Това демонстрира способността за реакция и креативността, които характеризират културния сектор, и способността му да се адаптира към кризата, се казва в проучването.

Динамиката в музейните политики и тяхното преформулиране, наложено от външни, необратими фактори, каквито се оказват пандемията и последващата психологическа тревожност и несигурност сред населението, отчита и Европейската музейна академия (ЕМА) в рамките на наблюденията си за влиянието на КОВИД-19 върху гилдията⁹. Затварянето на сградите се отразява пагубно на секторите на наследството и културата заради липсата на посетители. В същото време обаче именно невъзможността за физическо присъствие на туристи, ражда иновативни идеи и решения за продължаваща комуникация между двете страни. Казано в по-широка перспектива: Корона кризата беше и ще продължи да бъде ускорител при приемането на нови практики в повечето сектори на социалния и икономическия живот, категорични са Масимо Негри и Дирк Хаутграаф в направеното от ЕМА изследване (Negri, Houtgraaf 2020, 4). Обстойният анализ маркира различни по своето естество примери – добри практики, родили се в условията на криза в различни части на Италия и по света. Сред тях са разказването на истории, които доближават местата на памет

и КОВИД-19, излиза в периода 7.04-7.05. 2020 г. и в него участват 1600 музеи и музейни специалисти от 107 държави на пет континента, както и три музея от България – <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/05/Report-Museums-and-COVID-19.pdf> (20.06.2024).

⁸ В доклада си ИКОМ разглежда още четири аспекта в сферата на музеите: персонал, икономическо въздействие, сигурност на колекциите, уредници на свободна практика.

⁹ Музеи и мрежата по времето на КОВИД-19: В търсене на трайни музеологични нововъведения по време на пандемията – <https://europeanmuseumacademy.eu/museums-and-the-web-at-the-times-of-covid-19-massimo-negri-coord/> (23.06.2024).

Измерване и описание на музейни дарения. Екомузей с Аквариум, гр. Русе, 2020. ©Н. Ненов.

Measurement and description of museum donations. Ecomuseum with Aquarium, Rousse, 2020. ©N. Nenov.

sibility of the physical presence of tourists that gave birth to innovative ideas and solutions for continued communication between the two parties. “To put it in a broader perspective: the corona crisis has been and will continue to be an accelerator in the adoption of new practices in most sectors of social and economic life.”, Massimo Negri and Dirk Houtgraaf stated in a research project carried out by EMA (Negri, Houtgraaf 2020, 4). The detailed analysis highlighted various examples, such as good practices carried out in the conditions of crisis in different parts of Italy and around the world. There were stories told, bringing memory institutions closer to the public, albeit from a distance, visualisation of museum activities unknown to the general public and of little popularity, development of new information channels, involvement of local communities in creating content, building partnerships, conducting online lessons.

до техните посетители, макар и от дистанция, визуализирането на музейни дейности, които са непознати за широката общественост и са малко популярни, разработване на нови информационни канали, включването на местни общности в създаването на съдържание, изграждането на партньорства, провеждането на онлайн уроци.

Българските музеи не остават извън общата тенденция за търсенето на възможни варианти за общуване с публиките си. Епидемията сякаш забързва всекидневието им и налага взимането на спешни мерки и решения за задържане на вниманието на посетителите и осъществяване на пълноценна комуникация с тях. Секторът започва да търси работещи модели, предполагащи близост с хората. Новата нормалност предизвиква музеите – те започват да демонстрират усилия за близост, проявяват креативност, динамичност, асоциативност, иновативност и комуникативност. Те търсят нови идеи, нови подходи, нови публики. Оставили затворени експозиционните си пространства, те търсят други канали за комуникация като прехвърлят част от дейността си в социалните медии и активизират процесите по създаване на дигитално съдържание, което да споделят с аудиториите си.

Проучване

Как и до колко музеите се справят с променената реалност, какви инструменти за работа употребяват и до колко ефективни са те при общуването с аудиториите, са въпроси, които трудно могат да получат отговори без провеждане на проучвания. Такива обаче липсват. Съществуват разбира се опити да бъдат маркирани основни моменти от развитието на кризата с КОВИД-19 и нейната рефлексия в обществения сектор, но те са насочени или към състоянието на световната политическа ситуация (Кръстев 2020), или към културата и туризма в страната като цяло¹⁰. Единственото специализирано проучване с фокус върху музейните дейности във време на криза

Bulgarian museums did not remain outside the general trend of searching for possibilities to communicate with the public. The epidemic seemed to have sped up their everyday life and necessitated taking urgent measures and decisions to hold the attention of the public and carry out effective communication with it. The sector started to look for working models implying proximity to people. The new normal challenged museums – they began to demonstrate efforts for proximity, exhibit creativity, dynamism, associativeness, innovation and communication. They searched for new ideas, new approaches and new audiences. Leaving their exhibition spaces closed, they looked for other communication channels by transferring part of their activity to social media and activating the processes of creating digital content to share with their audiences.

Survey

How and to what extent museums cope with the changed reality, what work tools they use and how effective they are in communicating with audiences – these questions can hardly be answered without conducting surveys. However, such are missing. There were, naturally, attempts to note down the main points in the development of the COVID-19 crisis and its impact on the public sector, but they were aimed either at the state of the world political situation (Krstev 2020), or at culture and tourism in the country as a whole¹⁰. The only specialised survey focused on museum activities in times of crisis was carried out by a team of the Regional History Museum in Ruse led by Prof. Nikolay Nenov. The research was multi-component, while its parameters were built on the basis of the theoretical statements from the official reports of the organisations working with culture and museums - UNESCO, ICOM, EMA and NEMO (Network of European Museum Organisations).

Research subjects were nearly 50 museums from Bulgaria, 13 of them holders of the Heritage Awards of the Bulgarian Museums Association within the period from its establishment until 2021. The hypothesis was that museums active on weekdays were also active in crises. The researchers studied and analysed the Face-

¹⁰ Виж: И. Кабаков, В. Маринов, М. Асенова, В. Николова, Е. Петкова, Р. Митова, Н. Стоева, М. Станева, П. Петров, Г. Димитрова. COVID-кризата в културата и туризма, основан на културно наследство: Идеи за изход от ситуацията: <https://kinnpor.uni-sofia.bg/resources/covid-krizata-ebook> (11.06.2024).

¹⁰ Cf. И. Кабаков, В. Маринов, М. Асенова, В. Николова, Е. Петкова, Р. Митова, Н. Стоева, М. Станева, П. Петров, Г. Димитрова. COVID-кризата в културата и туризма, основан на културно наследство: Идеи за изход от ситуацията – <https://kinnpor.uni-sofia.bg/resources/covid-krizata-ebook> (June 11, 2024).

създава екип на Регионалния исторически музей в Русе, ръководен от проф. Н. Ненов. Изследването е многокомпонентно, а параметрите му са изградени въз основа на теоретичните постановки от официалните доклади на организациите, работещи с култура и музеи – ЮНЕСКО, ИКОМ, ЕМА И НЕМО (НЕМО – Мрежа на европейските музеи).

Обекти на изследването са близо 50 музея от България, сред които са 13, отличени с наградите „Наследство“ на Сдружение Български музеи от тяхното създаване до 2021 г. Презумцията е, че дейните музеи в делнични дни са такива и в кризи. Проучвателите наблюдаваха и анализираха дейностите във Фейсбук на 13-те музея месец преди КОВИД-кризата и месец в реална пандемия. По този начин се прави паралел между активното всекидневие на музеите и подходите им за работа във време на ограничения, набелязват се прилики и разлики, добри практики и иновативни решения за общуване, породени от извънредната ситуация. Паралелно с дейностите на институцията в изследването са проследени и реакциите на аудиторите, които са другият важен сегмент от процеса на установяване на връзки в необичайна среда. Те дават ценна информация за взаимодействията на институцията с нейните потребители, както в обичайна обстановка, така и онлайн, когато изложбените пространства не функционират. Част от изследването е и анкетно проучване, изпратено до всички български музеи за тяхната работа по време на КОВИД-19. Направени са също и интервюта с директори на регионални и общински музеи, които споделят своите притеснения, надежди и очаквания от променената реалност. Така създадената ситуация предлага възможност за извършване на онлайн наблюдение, проучване и анализ на дигиталните активности на местата на памет.

Проучване с анкети

Анализът се основава на проучване, проведено чрез онлайн анкети сред българските музеи¹¹, кои-

¹¹ Анкетните листове са разпратени до 120 национални, регионални и общински музея в цялата страна по електронна поща, предоставена за комуникация от институциите. Попълнени и върнати са 29 или 24,17% от общия брой. Анкетата съдържа 11 въпроса, част от които предоставят възможност за избор между няколко варианта (попълващият може да отбелязва повече от една опция), а

Откриване на изложба „Природа в риск“, Регионален исторически музей, Русе, 2020. ©Н. Ненов.

Opening of the exhibition "Nature at Risk", Rousse Regional Museum of History, 2020. ©N. Nenov.

book activities of the aforesaid 13 museums a month before the COVID-19 crisis and a month during the actual pandemic. Thus, a parallel was drawn between the active everyday life of museums and their approaches to work in times of restrictions, similarities and differences, good practices and innovative communication solutions arising from the emergency situation. In parallel with the activities of the institution, the survey also tracked the reactions of the audiences, the other important segment of the process of establishing connections in an unusual environment. They provide valuable information about the interactions of the institution with its users, both in a regular setting and online when exhibition spaces were not functioning. Part of the survey was a questionnaire sent to all Bulgarian museums re-

то имат за задача да очертаят експозиционните практики и комуникационни параметри на кризата, породена от КОВИД-19, както и тенденциите в тяхното преодоляване. Въпреки че са засегнати в една или друга степен, финансовите обстоятелства не са конкретен обект на разглеждане, тъй като те са очаквано съизмерими с цялостната ситуация в страната през изминалата година, както в сферата на културата, така и по отношение на бизнеса, съотнасящ се с наследството – рязко понижаване на приходите, предопределящи строги икономии и финансова дисциплина. Видимостта на музеите, присъствието им в живота на обществото и отправените послания в момент, в който сградите остават затворени, зависи изцяло от тяхната гъвкавост, инициативност и желание за промяна, което безспорно предизвиква музеоложки интерес и заслужава детайлно наблюдение.

Увеличаване на съдържанието в онлайн пространството е едно от основните направления, в които музеите започват да работят по време на КОВИД-19, а социалните медии са силно експлоатирани. Те съдействат за осъществяването на бърз и неограничен достъп до потребителите посредством разнообразен набор от средства за презентация на музейните дейности – съобщения, създаване на събития, публикуване на снимки, видеа, присъствие на живо. Различните опции позволяват установяване на обратната връзка с аудиториите, което превръща социалните медии в гъвкави и работещи платформи за неформални дискусии. Оперативността на този вид мрежи се потвърждава и от изследване на Мрежата от европейски музейни организации НЕМО за въздействието на ситуацията КОВИД-19 върху музеите в Европа¹². То показва, че 93% от анкетираните музеи са увеличили или са започнали онлайн услуги по време на кризата. Интернет присъствието е ясно осъзнато от музеите в Европа като възможен канал за общуване с потенциални потребители и като достъпен способ за приобщаване на новото дигитално поколение към ек-

garding their work during COVID-19. Interviews were also conducted with directors of regional and municipal museums; who shared their concerns, hopes and expectations from the reality changed. The unprecedented situation offered an opportunity to carry out online monitoring, research and analysis of the digital activities of memory sites.

Questionnaire

The analysis was based on a survey conducted through online questionnaires sent to Bulgarian museums¹¹ aiming to outline exhibition practices and communication parameters during COVID-19 crisis as well as trends to overcome them. Although affected to a certain degree, financial circumstances were not taken into consideration since they were expected to be commensurate with the overall situation in the country in the years passed both in the field of culture and in relation to heritage-related business, i.e. a sharp decrease in income, predetermining austerity and financial discipline. The visibility of museums, their presence in the life of society and the messages sent at a time when the buildings remained closed, depended entirely on their flexibility, initiative and desire for change, which undoubtedly caused museological interest and deserved detailed observation.

Increasing content online is one of the main areas in which museums started to work during COVID-19, while social media were heavily exploited. They contributed to the implementation of fast and unlimited access to users through a diverse set of presentation means of museum activities, e.g. messages, launching events, posting photos, videos, live participation. Different options allowed for feedback from audiences, making social media flexible and workable platforms for informal discussions. The operability of this type of networks is also confirmed by a study of the Network of European Museum Organisations (NEMO) on the impact of the COVID-19 situation on museums in Europe¹². It showed

друга изискват свободен отговор.

¹² В проучването участват 600 музейни специалисти от 48 държави (30.10–29.11): https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_Corona_Survey_Results_6_4_20.pdf?fbclid=IwAR2bLxzZPyD0vIDqKW04Dj5GSNCNkEh2L4pDi1FcMTPNW-WFct5pHYMfdw (05.12.2023).

¹¹ The questionnaires were sent to 120 national, regional and municipal museums throughout the country by e-mail provided for communication by the institutions. 29 or 24.17% of the total were completed and returned. There were 11 questions, some of them multiple-choice with several possible answers, while others – open-ended.

¹² 600 museum specialists from 48 countries participated in the survey (October 30–November 29) https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_Corona_Survey_Results_6_4_20.pdf?fbclid=IwAR2bLxzZPyD0vIDqKW04Dj5GSNCNkEh2L4pDi1FcMTPNW-WFct5pHYMfdw

позиционните зали. Най-използваният инструмент за споделяне на съдържание с посетителите от българските музеи е Фейсбук. Това посочват 100% от всички анкетирани музеи. Резултатът потвърждава данните от първия доклад за състоянието на музеите по време на пандемията, изготвен от НЕМО през 2020 г., според който 80% от анкетираните музеи на стария континент (1000 на брой) използват Фейсбук¹³. Вторият доклад потвърждава първите изследвания – 75% от музеите предпочитат Фейсбук. Чрез правилна и последователно изпълнявана политика от страна на музеите, този ресурс би могъл да допринесе за увеличаване видимостта на организациите и популяризирането на културното наследство. Това превръща мрежата в диалогично пространство, което възбужда интерес, любопитство, провокира и мотивира чрез иновативни техники и не-обичайни решения.

Вторият по популярност отговор на участниците в проучването по отношение на видимостта в дигиталната среда са музейните сайтове – 71% от анкетираните заявяват, че по време на двата локдауна, а и след тях, разчитат на сайтовете си, за да достигнат до своите аудитории. Подобен отговор озадачава, тъй като сайтът е галеч по-статичен от социалните мрежи. Той има до известна степен представителни функции и посещението му обикновено е напълно целенасочено и продиктувано от конкретен интерес. В условия на пандемия и масово преустановяване на дейности от различни сфери на живота, както на физическа дейност в музея, не е ясно каква част от останалите въкъщи хора, ще потърсят именно този начин, за да достигнат до определен музей и ако го направят – колко сайта на музеи ще посетят в рамките на един ден например. Обратната връзка при този начин на общуване се осъществява с форми за запитване, което я прави по-тромава и официализирана, липсва непринуденост и освободен изказ.

Трета по популярност форма на взаимодействие с потенциални потребители е Ютюб (54%) сред анкетираните музеи. Каналът предос-

that 93% of museums surveyed increased or started online services during the crisis. The Internet presence was clearly recognised by museums in Europe as a possible channel for communication with potential users and an affordable way to invite the new digital generation to visit the exhibition halls. The most widely-used tool for sharing content with visitors from Bulgarian museums was Facebook. It was pointed out by 100% of all surveyed museums. The result confirmed the data of the first 2020 NEMO report on the state of museums during the pandemic, claiming that 80% of the surveyed museums on the old continent (1,000 in number) used Facebook¹³. The second report confirmed the previous results, namely 75% of museums preferred Facebook. Thanks to an accurate and consistently implemented policy by museums, the resource could contribute to increasing the visibility of organisations and promoting cultural heritage. It turned the web into a dialogic space that aroused interest, curiosity, provoked and motivated through innovative techniques and unusual solutions.

The second most popular response of respondents in terms of digital environment visibility was museum websites, i.e. 71% of respondents stated that during the two lockdowns and following them they relied on their websites to reach their audiences. Such a response is puzzling, since websites were far more static than social networks. They had to some extent representative functions and they were visited due to targeted and specific interest. In conditions of a pandemic and mass suspension of activities in various spheres of life, including museum activities, it was not clear what part of the public remaining at home was to look for that particular way of reaching a certain museum, and if they did, how many museum websites they were to visit a day, for example. Feedback in that way of communication was carried out via inquiry forms, which made it more cumbersome and formalised, lacking ease and free expression.

The third most popular form of interaction with potential users among the surveyed museums was YouTube (54%). The channel provided options for video content sharing. Due to the lack of financial resources in museums, in most cases the content uploaded there was non-professional - usually it was filmed using a phone.

¹³ Графичното изображение е от първия доклад на НЕМО - https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_Report_12.05.2020.pdf, (07.02.2024).

j5GSNcKeh2L4pDi1FcMTPNW-WFct5phYMIfdw (5.12. 2023)

¹³ The graphic image was taken from the first NEMO report - https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_Report_12.05.2020.pdf, посетен на 07.02.2024 г.

тавя опции за споделяне на видео съдържание. Заради липсата на финансов ресурс в музеите в повечето случаи каченото съдържание е непрофесионално – обикновено е заснето с телефон. Въпреки това тези кратки видеа изпълняват целта си – постигане на видимост в момент, когато изложбените зали са затворени, а общуването с потребителите е поставено на изпитание. Сред останалите инструменти, според анкетата, се нареждат Инстаграм (31%) и Блог (10%). Част от участниците в проучването са отбелязали също Zoom и Google meet. Програмите за онлайн комуникация стават особено популярни сред музейната общност, тъй като позволяват провеждането на конференции, конгресни събития, семинари и други общностни (предимно научни) инициативи, които не могат да се осъществят по друг начин, тъй като са забранени със заповед на министърството на здравеопазването във времето на ограничения. Тогава гилдията търси алтернативни варианти за провеждането на предварително планираните вече форуми.

Изследването посочва, че най-честите дигитални ресурси, използвани от музеите са видео материалите (72%), презентациите (48%), виртуалните турове (48%), отделни експонати (44%) и изложби (41%). Преобладаващата част от създаденото съдържание обаче е непрофесионално и конструирано от специалистите в сферата, което показва съществен проблем. Голяма част от музеите не са подготвени добре за създаване на дигитален продукт.

По отношение на честотата на осъществяване на връзки с аудиториите има разнообразни отговори. Част от участниците (60%) в проучването заявяват, че общуват със своите аудитории онлайн по два или три пъти в седмицата, други са декларирали, че взаимодействат с публиките си веднъж седмично (20,69%), а малка част от тях (едва 13,79%) общуват всеки ден. Един от музеите посочва, че общува с интернет посетителите си повече от веднъж на ден, а друг не осъществява връзка с публиките си.

След отпадане на най-тежките ограничителни мерки и отварянето на сградите, музеите започват да планират събития с физическо присъствие, чрез които да привлекат реални посетители в опустелите експозиционни салони. Връщането на посетителите обаче се оказва нелека

However, those short videos served their purpose, i.e. gaining visibility at a time when exhibition halls were closed and communication with consumers was put to the test. Among the other tools listed in the questionnaire were Instagram (31%) and Blog (10%). Some of the participants also selected Zoom and Google meet. Online communication programmes became particularly popular among the museum community since they allowed conference holding, congress events, workshops and other community (mostly scientific) initiatives that could not otherwise take place because they were prohibited by an order of the Ministry of Health at the time of restrictions. Thus, the guild looked for alternative options to hold previously planned forums.

The questionnaire results indicated that the most common digital resources used by museums were video materials (72%), presentations (48%), virtual tours (48%), individual exhibits (44%) and exhibitions (41%). However, the majority of the content created was unprofessional and constructed by experts in the field, which indicated a significant problem. Most museums were not well prepared to create a digital product.

There were a variety of responses regarding the frequency of connecting with audiences. Some respondents (60%) stated that they communicated with their audiences online two or three times a week, others claimed they interacted with their audiences once a week (20.69%), while a few (only 13.79%) communicated every day. One of the museums indicated that it communicated with its Internet visitors more than once a day, while another did not communicate with its audiences.

When lifting the most restrictive measures and opening the buildings, museums started to plan physical presence events thanks to which they could attract visitors to the deserted exhibition halls. However, getting the visitors back proved to be not an easy task. Epidemic measure relaxation following a series of closures in itself was not by any means a prerequisite for the return of the usual rhythm of life in memory sites. On the contrary, opening museums provoked a series of questions and posed dilemmas whose resolution turned out to be no less complicated than the previous ones. For example, how to organise museum spaces in a way meeting the requirements of the Ministry of Health; in what way to reorganise the activities of the staff so that a focus was put on preserving the health of both visitors and staff; how to overcome visitors' fear of closed spaces caused by a possibility of spreading an infection. A very im-

задача. Разхлабване на епидемичните мерки след поредицата затваряния само по себе си съсем не е предпоставка за възвръщане на обичайния ритъм на живот в местата на памет. Напротив, отварянето на музеите провокира поредица от въпроси и поставя дилеми, чието разрешаване се оказва не по-малко сложно от досегашните. Например – как да се организират музейните пространства по начин, който да отговаря на изискванията; по какъв начин да се реорганизира дейността на персонала, за да има фокус и върху запазване на здравето на посетители, но и на работещи; как да бъде преодолян страхът у посетителите от затворени пространства заради евентуална възможност за разпространение на заразата. Много важен въпрос е как да се ползват новите технологии – например тъчскрийнове, дисплеи и съоръжения за виртуална реалност, в които се инвестира сериозно през последните години, след като ситуацията налага дистанция между посетителите и стриктна дезинфекция на повърхностите. Музеите са изправени пред предизвикателствата да търсят нови начини за социализиране на пространствата си и осъществяване на пълноценна комуникация с аудиториите. Те опитват да провокират посетителите, за да ги върнат отново в музеите, поради което създават разнообразен репертоар от прояви с цел възстановяване на публичния интерес и привличане на аудиториите. Преобладаващата част от анкетираните музеи (41,38%) посочват, че една от дейностите за повторно социализиране на местата на памет са работилниците. Това са събития, предназначени в по-голямата си част за погростащите. Децата са категория, с която се общува безпрепятствено, интересът и любопитството им към заобикалящия ги свят е голямо, а пребиваването им на територията на музеите обикновено е съпътствано от възрастни. Публичните лекции и презентации са другата възможност, която анкетираните музеи използват за оживяване на изложбените зали (27,59%). След тях се нареждат концерти, възстановки и научни форуми, с които да се привлекат отново различни категории публики. Институциите (69%) са посочили още и изложби, интервюта в медиите, пленери, представяния на книги. Всичките имат за цел да засилят интереса и преживяванията на посетителите, да стимулират тях-

important question was how to use new technologies, for example, touch screens, displays and virtual reality equipment, heavily invested in in recent years, since the situation required distance between visitors and strict disinfection of surfaces. Museums were faced with the challenges of finding new ways to socialise their spaces and engage in meaningful communication with audiences. They tried to prompt visitors to return to museums, so they created a diverse repertoire of events in order to restore public interest and attract audiences. The majority of the surveyed museums (41.38%) indicated that one of the activities for the re-socialisation of memory sites was workshops. These events were designed mostly for teenagers. Children are a category that can be communicated with freely, their interests and curiosity about the world around is great, while their visits on the territory of museums are usually accompanied by adults. Public lectures and presentations were another opportunity that the surveyed museums used to enliven the exhibition halls (27.59%). They were followed by concerts, reenactments and scientific forums thanks to which they re-attracted various categories of audiences. Institutions (69%) also indicated exhibitions, interviews in the media, plein airs and book presentations. All of them aimed to enhance the interest and experiences of the visitors, to stimulate their creativity and participation.

Museum visitor's profiles during the year of the health crisis also underwent drastic changes¹⁴. The impact of the COVID-19 crisis was not only evident due to the physical bans on visiting memory sites, but also the refusal of visitors to stay in closed spaces. After relaxing the measures and opening expositions, museum sites relied mainly on families. They were the backbone of the tourist flow during the pandemic, as the results of the questionnaire show (79.31%). They were followed by individual visitors (65.52%), followed by students and tourists. Short distances were preferred due to the still spreading threat of contagion.

Questionnaire results in museums showed a desire for visibility in conditions that did not allow a full deployment of repertory policies in memory sites. The impossibility of getting in the habitual contact with audiences in a hall was transferred to the field of online communication, while attempts to communicate were heterogeneous. There were also many problematic ar-

¹⁴ For example, foreign tourists to the museum in Ruse decreased in the period 2019–2021 from 24% to 11%.

ната креативност и съучастие.

Посетителският профил на музеите през годината на здравната криза също търпи резки промени¹⁴. Влиянието на кризата не се изразява само във физическите забрани за посещение на местата на памет, но засяга и отказа на посетителите да пребивават в затворени пространства. След разхлабването на мерките и отварянето на експозициите, музейните обекти разчитат основно на семействата. Те са гръбнакът на туристопотока през пандемията, както показват резултатите от изследването (79,31%). След тях очаквано се нареждат индивидуалните посетители (65,52%), следвани от учениците и студентите, и туристите. Предпочитат се кратки дестинации заради ширещата се все още заплаха от заразяване.

Анкетното проучване в музеите показва стремеж към видимост в условия, които не позволяват пълноценно разгръщане на репертоарните политики на местата на памет. Невъзможността за осъществяване на обичайния контакт с публиките в зала се пренася в полето на онлайн общуването, а опитите за комуникация са разнородни. Не са малко и проблемните моменти като ниското ниво на дигитализация на материали и отсъствието на готови цифрови услуги, които да влязат в употреба веднага след обявяването на локдауните, слабата подготовка на персонала по отношение на общуване в кризисни ситуации, неправилното формулиране на начини за приобщаване на публиките. В усилията си да привлекат потенциални аудитории, музеите използват познати дейности, предимно в научната сфера – организиране на научни форуми и издателска дейност. Това за тях е престижно, свидетелства за високото им ниво на работа и съизмерва културния институт с останалите научни институти в страната. Подобни събития обаче трудно биха могли да приобщят обикновения посетител, който в своята цялост е непрофесионалист.

Въпреки различните темпове и интензитета на работа в периода на КОВИД-19, музеите не остават безучастни, невидими, неангажирани и напълно „затворени“ за своите публики, защото съзнават, че само с активност, могат да оста-

Посетител в музея „Баба Тонка“, Русе, © С. Костадинова, 2021 г.

Visitor to the "Baba Tonka" Museum, Rousse, 2021. ©S. Kostadinova.

eas, such as the low level of digitisation of materials and the absence of ready-made digital services to be put into use immediately after announcing the lockdowns, poor staff training in terms of communication in crisis situations, inappropriate formulation of ways to include audiences. In their efforts to attract potential audiences, museums used familiar activities, mainly in the scientific sphere, i.e. organising scientific forums and publishing activities. This was prestigious for them, testified to their high level of work and compared cultural institutions with other scientific institutes in the country. Such events, however, could hardly involve ordinary visitors, non-professional in their majority.

Despite the different pace and intensity of work in the period of COVID-19, museums did not remain uninvolved, invisible, disengaged and completely closed to their audiences, because they were aware that only by being active could they stay close to their visitors.

Museum experts' opinion

The survey was also based on ten interviews conducted with museum directors, public relations specialists or other experts performing managerial or communication functions, emphasising on observations during

¹⁴ Чуждестранните туристи в музея в Русе намаляват в периода 2019–2021 от 24% на 11%.

нат близо до своите посетители.

Мнението на експерти от музеи

Изследването стъпва и на десет интервюта, направени с музейни директори, специалисти „Връзки с обществеността“ или други експерти, изпълняващи мениджърски или комуникационни функции, с акцент на наблюденията по време на кризата и рефлексите върху нейното значение в съответната институция. Фокусът попада върху механизмите за поддържане и създаване на устойчив интерес на публиките към културните институти, работещи с наследство. Проведените интервюта нямат за цел да съпоставят и да оценяват работата на един или друг културен институт, а да отразят теренни бележки върху състоянието на музеите във време на пандемия и след това, както и да установят добри практики за работа в извънредни ситуации. Интервюта допълват и разширяват картината на споделен опит, самооценка и практики, създават условия за по-обстойни коментари по отношение на състоянието на организациите в различните етапи от кризата.

Затруднената комуникацията с публиките е един от основните проблеми – осем от десет интервюирани музейни експерти изтъкват на първо място, че затварянето рефлектира осезаемо върху общуването на музеите с посетителите. Прави впечатление, че финансовите, административните и здравните параметри на кризата, които безспорно имат водещо значение при дефиниране на проблематиките, не са изведени приоритетно. Музеите се фокусират върху специфичните си загуби, предизвикани от ситуацията – чувствително намаляване на туристопотока, празните откъм посетители експозиционни пространства, преодоляването на страха от пряко общуване, както и повторното връщане на публиките в сградите. Това са изпитания, които се очаква музеите сами да преодолеят, тъй като се предполага, че те най-добре познават своите аудитории и най-силно биха могли да им въздействат на основата на изграденото вече доверие помежду им. Очаква се от тяхна страна надграждане на комуникацията с гъвкавост, необичайни експозиционни решения, събития, висока степен на активност и последователност, провокативност.

Вътрешната организация на работа е втори-

the crisis and reflections on its significance in the respective institution. The focus was on mechanisms for maintaining and creating sustainable public interest in cultural heritage institutions. The conducted interviews did not aim to compare and evaluate the work of one or another cultural institution, but to analyse field notes on the state of museums during the pandemic and following it as well as to establish good practices for working in emergency situations. The interviews complemented and expanded the picture of shared experience, self-assessment and practices, created conditions for more detailed comments regarding the state of the organisations in the various stages of the crisis.

The difficult communication with the public was one of the main problems, i.e. eight out of ten interviewed museum experts pointed out first of all that the closure had a tangible impact on the communication of museums with visitors. It is noteworthy that the financial, administrative and health parameters of the crisis, which were undoubtedly of leading importance in defining the issues, were not prioritised. Museums focused on their specific losses caused by the situation, such as a significant decrease in tourist traffic, exhibition spaces empty of visitors, overcoming the fear of direct communication as well as the return of the public to the buildings. These were tests that museums were expected to overcome themselves since they were supposed to know their audiences best and were able to influence them based on the trust already built between them. A flexible upgrade of communication, unusual exposition solutions, events, a high degree of activity and consistency and provocativeness were expected to be carried out by them.

The internal organisation of activity was the second problem that some of the respondents dwelled on. COVID-19 made it difficult to carry out typical activities, overturned the work process and modified the set agenda and repertoire plans of the institutions. There was a need to reorganise the way museums function in accordance with an order issued by the Minister of Health. According to it, employers had to organise activities in a new way - flexible working hours and remote work for at least 50% of the staff.¹⁵

Moreover, based on conversations with directors, it was clear that social media, and more specifically Face-

¹⁵ Order No. RD-01-647 of 29.07.2021 on the introduction of temporary anti-epidemic measures on the territory of the Republic of Bulgaria - <https://coronavirus.bg/bg/1057> (18.02.2024).

ят проблем, на който част от интервюираните се спират. КОВИД-19 затруднява изпълняването на обичайните дейности, преобръща работния процес и модифицира вече установения дневен ред и репертоарни планове на институциите. Налага се реорганизация в начина на функциониране на музеите, регламентирана и със заповед на Министъра на здравеопазването. Съгласно нея работодателите трябва да организират дейностите по нов начин – работно време с променливи времеви граници и работа от разстояние на поне 50% от персонала¹⁵.

И от разговорите с директорите става ясно, че социалните медии и по-конкретно Фейсбук са основните канали за комуникация, а стремежът към регулярност на публикациите е осъзнат и преднамерено търсен. Видеата, презентации и виртуални турове и тук заемат водеща роля при използваните ресурси. Отговорите за ресоциализацията на експозиционните площи не се различават от информацията, получена от анкетните карти. Един елемент от тях обаче се откроява в отговорите на директорите и мениджърите – партньорството. Новата реалност подтиква музеите все повече да търсят и да разчитат на установени и утвърдени във времето партньорства, като начин за по-силно присъствие в публичното пространство, от една страна, и генериране на нови решения за стимулиране на посетителския интерес, от друга.

Въпреки многобройните пречки, които КОВИД-19 издига пред музейната гилдия, сред интервюираните се прокрадва убедеността, че не обичайната на пръв поглед ситуация има и своите добавени стойности – онези малки елементи, повлияли в положителна насока, като желанието за по-голяма видимост, стремеж към разработване на иновативни форми за комуникация с потребителите, инициране на дигитални проекти с дългосрочно въздействие върху публиките или модифициране на вече съществуващи, които могат да се употребяват в реална и виртуална среда. Марка да са в пъти по-малобройни от негативите, ползите сякаш се появяват съвсем навреме. Рабо-

¹⁵ Заповед № РД-01-647 от 29.07.2021 г. за въвеждане на временни противоепидемични мерки на територията на Република България: <https://coronavirus.bg/bg/1057> (18.02.2024).

book, were the main channels of communication, while a desire for regular posts was conscious and deliberately sought. Videos, presentations and virtual tours also played a leading role in the resources used. Responses on the exhibition area resocialisation did not differ from the information obtained from the questionnaire. However, an element stands out in the responses of directors and managers, namely partnership. The new reality prompted museums to increasingly look for and rely on established and time-tested partnerships as a way to have a stronger presence in the public space on the one hand and generate new solutions to prompt visitor interest on the other.

Despite the numerous obstacles that COVID-19 caused to the museum guild, the respondents inferred a conviction that the situation, unusual at first glance, also had its added value, i.e. small elements that influenced in a positive sense, such as a desire for greater visibility, a desire to develop innovative forms of communication with users, initiation of digital projects with a long-term impact on audiences or modifying existing ones that could be used in real and virtual environments. Although they were outnumbered by the negative aspects, the benefits seemed to appear just in time. Museum staff used the forced closure to process funds, work with identification boards, update permanent exhibitions, carry out repairs to parts of the buildings and improve staff qualifications.

тещите в музеите използват принудителното затварян за посетители, за да осъществяват обработка на фондове, работа с идентификационни комисии, обновяване на постоянните експозиции, извършване на ремонт на части от сградите, повишаване квалификацията на персонала.

Музейни дейности В условия на локдаун

Изследването се фокусира върху проучване на Фейсбук страниците на наградените в конкурса на Сдружение „Български музеи“ институции. Проследява се активността в социалните мрежи, честотата на публикациите, техния характер и тяхното конструиране. Изследвани са посланията и параметрите на информационния поток, въз основа на които се очертават и основни характеристики от цялостната музейна политика. Проучените дейности във Фейсбук страниците са свидетелство за връзката и желанието за комуникация на културните институти с публиките.

Анализът показва, че разгледаните институции са видими във виртуалното пространство, а присъствието им там е целенасочено. От изучаването на страниците им във Фейсбук става ясно, че те ясно осъзнават необходимостта от общуване с аудиториите си и полагат усилия да са близо до тях, въпреки наложените ограничения. Опитите са разностранни, което е следствие от различния характер и профила на всеки един от музеите. При някои от тях се наблюдават ясно изградени стратегии за взаимодействие с аудиторията в онлайн пространството. Това навежда на мисълта, че при нормални условия тези музеи също са били активни по отношение на виртуалната форма на общуване с потребителите, защото знаят кое работи и по какъв начин въздейства на посетителите. Публикациите им са ясни, добре структурирани, последователни и подчинени на профила на музея. При друга част от музеите се наблюдава точно обратният процес – те присъстват в интернет, но с изключително хаотични послания. Публикуваните материали са разнородни, тематично разхвърляни във времето, а понякога дори самоцелни. При някои от музеите се прави опит за оформянето на рубрики, които да се появяват периодично. Те обаче не винаги са успешни и функционират, според очакванията на техните създатели. Някои от културните институти правят по една публикация на ден, дру-

Museum activities in lockdown conditions

The survey focused on a study of the Facebook pages of the institutions awarded in the competition of the Bulgarian Museums Association. The activity in social networks, frequency of posts, their nature and their construction were tracked. The messages and parameters of the information flow were studied and on its the basis the main characteristics of the overall museum policy were outlined. The studied activities on the Facebook pages were a testimony to the connection and desire for communication of the cultural institutions with the public.

The analysis showed that the institutions studied were visible in the virtual space, while their presence there was purposeful. From studying their Facebook pages, it was clear that they were aware of the need to communicate with their audiences and make an effort to be close to them despite the restrictions imposed. The experiences were diverse, a consequence of the different nature and profile of each of the museums. Some of them clearly developed strategies for interaction with the audience in the online space. It proved that, under normal circumstances, these museums were also active in the virtual form of communication with users, because they knew what worked and how it affected visitors. Their posts were clear, well-structured, and coherent, in line with to a museum's profile. With some museums, the exact opposite process was observed, i.e. they were present on the Internet but posting extremely chaotic messages. The materials posted were heterogeneous, thematically scattered over time and sometimes even self-serving. Some museums made an attempt to set sections that appeared periodically. However, they were not always successful and functioned according to the expectations of their authors. Some cultural institutions posted once a day, others - three or four times a day, while in some individual cases - up to six or seven times a day. Most probably, active posting was caused by a desire for visibility and a stronger presence in the online space on the part of certain museums. Such an active presence, however, in most cases turned out to be ineffective, i.e. reactions from followers (likes, shares and comments) were scarce, while there were cases they were completely missing. Among the studied museums there were also those that showed almost no virtual activity either during the crisis or during the emergency state. The study found that a few museums developed virtual tours, but they did not share them systematically on social media and,

зи по три-четири, в отделни случаи достигат до шест или седем. Най-вероятно подобна активност е породена от желанието за видимост и за по-силно присъствие в онлайн пространството от страна на музея. Подобни „включвания“ обаче, в повечето случаи се оказват неефективни – реакциите от страна на последователите (лайкове, споделяния и коментари) са минимални, а има случаи, в които отсъстват напълно. От разгледаните музеи има и такива, които не проявяват почти никаква виртуална активност – нито по време на кризата, нито по време на извънредното положение. Проучването откри, че малка част от разгледаните музеи имат разработени виртуални разходки, но дори и те не ги споделят системно в социалните медии и затова остават невидими за потребителите.

В рамките на настоящето проучване става ясно, че част от музеите се придържат стриктно към своя профил и създават публикации, подчинени на пряката им дейност. Друга част от местата на памет са по-широкообхватни по отношение на новините, които споделят – поместват чествания, свързани с национални годишнини или други събития на територията на общината, в която се намират. Трети залагат много на съобщения с мемориален характер в период без реални инициативи. Прави впечатление, че се използват всички възможности на социалната платформа – създаване на публикация, събитие, споделяне на новина и предаване на публиките „на живо“. В рамките на изследването пролича, че част от музеите са изградили силен кръг от приятели и последователи, които харесват, коментират и споделят всяко качено съдържание – това се забелязва във всяка тяхна публикация. Интернет аудиторията на други музеи, които при отворени врати генерират висока посещаемост обаче, е изключително вяла и незаинтересована. Реакциите на посетителите на Фейсбук страницата им е слаба, въпреки видимите усилия на музея да създава и качва качествени продукти. Това е показателно за комуникацията между музея и потребителите на неговите услуги – или в обичайна физическа ситуация общуването се затруднява, защото посетителите идват в музея, разглеждат експозиционните пространства и си заминават, без да очакват преживявания и обратна връзка с институцията, или пък хората не са при-

therefore, remained invisible to users.

Within the framework of the current study, it became clear that some of the museums adhered strictly to their profile and their posts were linked directly to their activity. Another part of memory sites were more wide-ranging in terms of the news they shared, i.e. they posted celebrations of national anniversaries or other events on the territory of the municipality they were located in. Still others relied heavily on posts of a memorial nature in a period lacking real initiatives. It is noteworthy that all possibilities of the social platform were used, i.e. creating posts, events, sharing news and broadcasting live to the public. Within the scope of the study, it was clear that some museums built a strong circle of friends and followers who like, comment on and share every post uploaded. It was noticed with each of their posts. However, the Internet audience of other museums hosting many people when opened was extremely sluggish and disinterested. Reactions from Facebook page visitors were poor, despite a museum's apparent efforts to create and upload quality products. It was indicative of the communication between the museum and the users of its services, i.e. either in a usual physical situation communication became difficult because visitors used to come to a museum, visit exhibition spaces and leave without expecting experiences and feedback from the institution, or people had not been accustomed to receiving information from the museum on the Internet.

In conclusion

COVID-19 presented museums with unsuspected and unexpected challenges that made it difficult to carry out their core functions related to the preservation, presentation and sharing heritage. The pandemic tested the ability of institutions to react in crisis situations. Despite numerous uncertainties and problems caused by COVID-19, a silver lining was inferred in both the questionnaires and the interviews conducted with museum directors. It was the first time the workers in the sector had realised that the unusual situation unleashed a hitherto unrealised and unused potential of museums. They seemed to have started scrutinising themselves, the messages they posted, and the way they communicated, developing new communication channels and platforms. The process of change the Bulgarian museums had been slowly and uncertainly delving into for more than two decades, accelerated its pace unexpectedly, and the change, or rather its start, took place in a few days. In a series of interviews dedicated

учени до този момент да получават информация от музея по интернет.

В заключение

КОВИД-19 изправя музеите пред неподозирани и неочаквани предизвикателства, които затрудняват осъществяването на основни техни функции, свързани с опазването, презентацията и споделянето на наследството. Пандемията подлага на изпитание възможностите на институции за реакции в кризисни ситуации. Въпреки многобройните неясноти и проблеми, произтичащи от КОВИД-19, както в проведените анкети, така и в интервюта с музейни директори се прокрадва нишка на позитивизъм. За първи път работещите в сектора осъзнават, че необичайната ситуация разгръща неосъзнатия и неизползвания до този момент потенциал на музеите. Те като че все повече започват да се възлеждат в себе, в посланията, които излъчват, в начина си на комуникация, в разработването на нови канали и платформи за общуване. Процесът на промяна, към който българските музеи бавно и несигурно вървят повече от две десетилетия, ускорява своите темпове неочаквано, а промяната или по-скоро нейният старт, се случват за няколко дни. В поредицата интервюта „Музейни истории под карантина“¹⁶, посветени на КОВИД-19 и музеите, проведени от Маргарита Доровска – тогавашният директор на музея „Дом на хумора и сатирата“, директори и мениджъри разпознават кризата като необходимия тласък, който променя следваните до този момент модели на съществуване на институцията, прави ги по-търсещи, отворени и близки до крайния потребител.

КОВИД-19 е необичайна ситуация. Държавите по целия свят и техните правителства се оказват изненадани от подобна пандемия в XXI в. Всички решения и предприети мерки са по-скоро опит за локализиране на вируса, отколкото убедени действия със сигурен резултат. В такава

to COVID-19 and museums conducted by Margarita Dorovska, the ex-director of the House of Humor and Satire Museum, *Museum Stories under Quarantine*¹⁶, directors and managers recognised the Covid-19 crisis as a necessary impetus that changed the models of existence of the institutions functioning before it, making them seeking, open and close to the end user.

COVID-19 was an unusual situation. Countries around the world and their governments found themselves surprised by such a pandemic in the 21st century. All decisions and measures taken were more an attempt to contain the virus than convinced actions with a certain result. In such a situation in which the world approached a solution of a problem with difficulty and uncertainty, there was no way for institutions, in particular museums, to react in a timely and adequate manner to the situation arisen. It was also valid for Bulgarian museums, starting processes of transformation of their policies for communication with cultural heritage. But it was a fact that, despite the complicated situation, museums in the country made efforts, successful or not, to stay with their audiences. However, the unusual situation signalled that there was still a lot of work to be done in creating digital products to be actively used by memory institutions. Also, strategies needed to be developed to work and communicate with visitors on the part of museums, in which the relationship between the two parties was sustainable and secure even in times of crisis.

Silvia Trifonova-Kostadinova, Regional Museum of History, Rousse, Bulgaria

For contact: silvi.kostadinova@gmail.com

Литература / References

Кръстев, И. (2020) *Утре ли е вече? Как пандемията променя Европа*, София, Обсидиан.

Ненов, Н., Трифонова-Костадинова, С. (2020) *Негостъпни музеи? Общуване с аудиторию*

¹⁶ „Музейните истории под карантина“ е проект на М. Доровска, „Дом на хумора и сатирата – Габрово, която представя поредица от интервюта с директори на български музеи с разкази за работата на ръководените от тях институции, за тенденциите в развитието на сектора и влиянието на КОВИД-19: <https://www.youtube.com/playlist?app=desktop&list=PLDPqTkjboHDoy6iKhXYdj0XN7xJ5Zrmdm> (11.06.2024).

¹⁶ *Museum Stories under Quarantine is Margarita Dorovska's project at the House of Humor and Satire, the city of Gabrovo, presenting a series of interviews with directors of Bulgarian museums, incorporating stories on the work of the institutions they manage, the trends in the development of the sector and the influence of COVID-19.* – <https://www.youtube.com/playlist?app=desktop&list=PLDPqTkjboHDoy6iKhXYdj0XN7xJ5Zrmdm> (accessed June 11, 2024).

ситуация, в която светът трудно и несигурно подхожда към разрешаване на проблема, няма как институциите и в частност музеите да реагират навременно и адекватно на създаното се положение. Това важи и за българските музеи, които тепърва започват процеси на трансформация на своите политики за общуване с културното наследство. Но е факт, че въпреки усложнената ситуация музеите в страната полагат усилия, къде успешни, къде по-малко успешни, да бъдат със своите публики. Необичайната обстановка обаче, дава сигнал, че има още много работа по създаването на дигитални продукти, които да бъдат използвани активно от институциите на паметта. Съществува необходимост и по отношение на изграждането на стратегии за работа и комуникация с посетителите от страна на музеите, при които връзката между двете страни да е устойчива и сигурна дори във време на кризи.

Силвия Трифонова-Костадинова, Регионален исторически музей, гр. Русе, България.

За контакт: silvi.kostadinova@gmail.com

и представяне на наследство. *Българска етнология. София: ИЕФЕМ-БАН. 558-574.*
Negri, M., Houtgraaf, D. (2020) *Museums and the web at the times of covid-19. In search of lasting museological innovations during the pandemic: <https://europeanmuseumacademy.eu/museums-and-the-web-at-the-times-of-covid-19-massimo-negri-coord/> (11.02.2021).*

Живото наследство като символ на устойчивост и единство Living Heritage as a Symbol of Resilience and Unity

Интервю с Тетяна Перевержиева / Interview with Tetiana Pereverzieva

Интервю с Тетяна Перевержиева, представител на общността, практикуваща „Традиции и технология на приготвянето на възпоменателна и празнична каша от Авдеевка, Донецки регион“. Това е елемент на нематериалното културно наследство на областта, който е вписан в Националния регистър за нематериално културно наследство на Украйна.

В.Д.: Госпожо Тетяна, Вие иницирахте номинацията на „Традиции и технология на приготвянето на възпоменателна и празнична каша от Авдеевка, Донецки регион“ да бъде включена в списъка с елементи на нематериалното културно наследство на Украйна. Това са елементи, за които спешно трябва да бъдат предприети мерки по опазването. Вашето предложение беше включено в Националния регистър през 2022 г., след началото на мащабната руска инвазия, но въоръжени действия само на 10 км от Авдеевка се водят още от 2014 г. Какво означаваше за Вас подготовката на номинацията?

Т.П.: Започнах подготовка на инициативата на неправителствената организация „Силата на идеите“ и с помощта на Отдела по култура на военната администрация на Авдеевка (по онова време Военно-цивилна). Помощта, оказана от Учебно-методическия център по култура на Донецка област също беше много важна. Лично за мен това беше стимул да изуча местната история и наследство, тъй като културното наследство на Авдеевка не беше достатъчно проучено. Искане да обединя общността около тази тема, която може да е интересна и позната за много от местните. Проучването на нематериалното културно наследство на града ми даде възможност да се запозная с истории от живота на хората от града, които се предават от уста на уста. Освен това,

Interview with Tetiana Pereverzieva, a representative of a community that practices the ICH element inscribed into the National Register of ICH of Ukraine, “Tradition and technology of preparing memorial and festive porridge of Avdiivka, Donetsk region”.

V.D.: Ms. Pereverzieva, you initiated the submission of the nomination of “Tradition and technology of preparing memorial and festive porridge of Avdiivka, Donetsk region” to the Inventory of elements needing urgent safeguarding in the National Register of ICH of Ukraine. The element was inscribed in the National Register in 2022 after the beginning of the wide-scale Russian invasion and since 2014 there has been armed activity just 10 km from Avdiivka. What did the preparation of the nomination mean to you?

T.P.: I started the preparation following the initiative of NGO “Power of Ideas” and with the support of The Culture Department of Avdiivka Military (previously called Military-Civil) Administration. The assistance of DONMTK (*Donetsk Oblast Educational and Methodological Center for Culture*) was very important too. The preparation gave me the impetus for learning more about the local history and heritage, since the cultural heritage of Avdiivka was insufficiently explored. I wanted to involve the community, believing that a lot of people would be interested and would gladly participate. The research of the intangible cultural heritage provided opportunities for sharing family life stories but most people talked about the history of a local plant and the war. We wanted the focus to be on our common values and the Ukrainian identity and discussing it with „Power of Ideas”, we came to the conclusion that safeguarding of our intangible cultural heritage will help us reach our goal.

имах усещането, че местните нямаха нищо, което да ги крепи, освен историята на местната фабрика и темата за войната. Нашата идея беше да намерим истории, които говорят за нашите общи идеали, нашата украинска идентичност. Сега, съвместно със сдружението, ние осъзнаваме, че това беше правилният начин да обединим общността чрез опазването на нематериалното културно наследство.

В.Д.: Кашата от Авдеевка стана особено популярна след вписването в Националния регистър, но тя всъщност има и друго име – хайхай каша. Моля, разкажете ни за нея, тъй като това не е просто рецепта, а многослойна част от културата: език, легенди, знания и традиции?

Т.П.: Историята на града води началото си от казашко зимно селище на запорожката армия, което след това става село. Заселването на Авдеевка започва от източната част на съвременния град. Жителите на западните части и до ден днешен се наричат хахаи. Има няколко легенди за произхода на това име. Една от тях гласи, че за да получи правото върху парцел земя, кандигатът е трябвало да пробяга целия периметър на въпросния имот на един дъх. Колкото повече успее да пробяга, толкова повече земя ще получи. Затова, докато най-силният член от семейството е бягал, зрителите го окуражавали с възгласи: Хай-хай-хай! За това жителите на източните части се наричат хахаи, а целият Източен окръг (както е съвременното му наименование) се нарича Хахаиивка. Мястото на произход на кашата от Авдеевка, наричана също хахаивска каша, е точно районът Хахаиивка. Хората, които са се заселили там по време на различни периоди на миграция, не познават рецептата за кашата и не я приготвят. В средата на XIX в. идват мигранти след построяването на железопътната гара, а през 40-те години на XX в. германците докарват хора от Сталинград. През 1950-те и 1960-те е имало огромна вълна от мигранти заради построяването на местната фабрика. Много хора идват тук от Русия и населението на града нараства почти трикратно. До началото на XX в. украинците представляват над 80% от местното население на града, а тези местни жители са приготвяли традиционната каша. Жените, носители на традицията, които сега я предават, в по-голямата си част са наслед-

„Овесената каша пътува през Украйна“

“The porridge travelling Ukraine”

V.D.: Avdiivka porridge or hahay porridge became widely known after its inscribing in the National Register. This porridge represents a whole layer of culture: language, legends, knowledge and traditions. What is its origin?

T.P.: The history of Avdiivka originated from a Cossack winter settlement of Zaporizhzhia Army. The populating of Avdiivka began from the eastern parts of the future city. The local residents still call it “hahay”. There are several legends about the origin of the name. One of them tells that every candidate for a plot of land had to run in one breath the whole perimeter of the plot. The more they run, the bigger land they get. All members of the family encouraged the runner shouting: “hay-hay-hay!” The residents of the eastern part were called hahays and the place was called Hahayivka. The historic area of Avdiivka porridge (or Hahayivka porridge) is the territory of Hahayivka. People settled in Avdiivka during different periods of migration don't know the recipe of this dish and don't prepare the porridge. In the middle of XIX c., migrants came when the railway station was built, in 1940s, Germans drove people from Stalingrad, in 1950-60s, a huge wave of migration happened because of the plant building and a lot of people came from Russia. Therefore, the population of Avdiivka increased almost three times. Until the beginning of 20th century, Ukrainians constituted more than 80% of Av-

нички на коренните жители на Авдеевка. По-рано рецептът не е бил много популярен, тъй като само избрани жители са приготвяли кашата за възпоменателни вечери и това е била тяхната запазена марка. Сега носителите на традицията с радост я споделят, като част от знанията и спомените на своите семейства.

В.Д.: Когато се срещнахме през 2023 г., обсъдихме жизнеспособността на този елемент от местната култура в наши дни. Кажете ни, какви са рисковете и заплахите, пред които е изправена тази традиция.

Т.П.: Заедно с нашия екип направихме оценка на рисковете и заплахите при планирането на опазването на този елемент през следващите пет години. Основната запеха идва от преместването на членове на общността поради временната окупация на територията, което води до отчуждаване на хората от тяхната общност и нематериалното културно наследство. Друг съществен проблем е прекъсването на семейните връзки при предаването на традициите от поколение на поколение (поради големите разстояния, на които са разпръснати хората).

Икономическите проблеми също пораждаат трудности за организирането на мероприятия, свързани с нематериалното културно наследство. Ние реализираме проекта „Овесената каша пътува през Украйна“ с помощта на финансиране от членовете на организацията „Силата на идеите“, както и чрез подкрепа от спонсори и понякога заеми.

Управленската стратегия за опазване на нематериалното културно наследство не е добра по всички нива на администрацията. Липсата на публичен диалог по отношение на нематериалното културно наследство го прави по-малко видимо за обществото и в резултат и по-уязвимо. Затова ние се стараем да говорим за нашия местен елемент навсякъде. Ситуацията е идентична и при други елементи на нематериалното културно наследство от Донецка област. Може би това се дължи на ограничавания опит на носителите на нематериалното културно наследство в областта на обществените изяви.

diivka population. Native residents have prepared Avdiivka (Hahayivka) porridge. Women-bearers, which transmit the tradition, are in their majority successors of native Avdiivka residents. Earlier, this recipe was not widely known, since only selected homemakers prepared this dish for memorial dinners. Modern bearers willingly listen to their family stories and learn from their knowledge..

V.D.: In 2023 we discussed the liveability of the element. What risks and threats could affect the element?

T.P.: Our team assessed the risks and threats at planning of the safeguarding of the element for 5 years. The main threat is the displacement of community members because of temporary occupation of local territory, which leads to their alienation from their community and their intangible cultural heritage. The essential threat is the disruption of family links in tradition transmission between generations (because of the large distances between the locations where they live).

Economic problems pose challenges for the intangible cultural heritage activities. We succeeded with the project “The porridge travelling Ukraine” thanks to membership finances of the organization “Power

„Овесената каша пътува през Украйна“
“The porridge travelling Ukraine”

В.Д.: Продължавате да работите толкова усилено, въпреки невероятно тежката ситуация. Благодарение на тази работа днес можем да говорим за обединяване на общността около нематериалното културно наследство. Разкажете ни повече за проекта „Овесената каша пътува през Украйна“?

Т.П.: Идеята се зароди по време на едно интеграционно събитие за временни бежанци в град Павлоград, Днепропетровска област, през февруари 2023 г. Около 30 души от Донецка и Луганска област се бяха събрали. Те не само опитаха от кашата, но и разказаха историята на своите общности и принудителното си преместване, бяха консултирани как да се приобщят по-лесно към нова общност. След тази първа сбирка хора от Авдеевка, които по това време живеяха в Павлоград, създадоха инициативна група за хора, които търсят начини за общуване и развитие. Тази група все още работи по намирането на възможности за провеждане на образователни и културни събития, както и осигуряването на хуманитарна помощ. След едно представяне на кашата през платформата Фейсбук, получихме първата си покана да посетим друга общност. Това беше стартият на нашия проект „Овесената каша пътува през Украйна“. Посетихме градовете Трускавец, Запорожия, Олександрия, Камяanske, Вишневе, Киев, Бровари, Уман и Виница. В Киев проведохме среща с общността от Волноваха, чиито членове бяха изпълнители на сватбени песни от фолклорната формация „Захряночка“, чиито песни са включени в местния списък. Във Виница събитието бе проведено съвместно с общността от град Соледар, Донецка област. След това получихме покана от общността в Ню Йорк, малък град в Донецка област, която беше изселена в град Миргород, Полтавска област. Ние помогнахме чрез реализацията на този проект на общностите да се обединяват и да се интегрират на други места. Освен това, проектът ни дава възможност – на местните и на нашите сънародници, да обогатим знанията си за историята на Донецкия регион в Украйна. Той е подвижна мрежа от хора, контакти и съвместни идеи. Най-важният аспект от него обаче е, че се срещаме, разменяме искрени емоции, понякога сълзи, но винаги и презръдки. Постоянно имаме по 2-3 чакащи покани от градове, в които в момента живеят хора от Авдеевка.

of Ideas”, partially with some sponsors’ support and some grants.

Concerning the management strategy for ICH safeguarding on administrative levels, the lack of public dialogue on intangible cultural heritage means that it is less visible on a social level and, as a result, more vulnerable. That is why we try to popularize our local element elsewhere. The situation with other ICH elements from Donetsk region is no better. Perhaps, it is a result of the scarce public communication experience of the ICH bearers.

V.D.: You continue your work despite of the tragic and hard situation. It is important to speak about the unification of community around this ICH manifestation, and it is interesting to know more about the project “The porridge travelling Ukraine”.

T.P.: The idea was born during the integration event for temporary displaced people in the city of Pavlohrad (Dnipropetrovsk region) in February 2023. About 30 people from Donetsk and Luhansk regions gathered for the event, tasted the porridge and talked about the history of their communities and their displacement. They were interested in the integration in this new community. After the first meeting, the Avdiivka residents who at the time lived in Pavlohrad, created an initiative group, and consolidated with people seeking communication and help. That group still finds out possibilities to conduct educational and cultural events, and to provide humanitarian assistance. After the presentation of

„Овесената каша пътува през Украйна“
“The porridge travelling Ukraine”

В.Д.: Цялата Ви общност е обединена около този елемент от културното наследство, но всъщност не говорим само за Вашата общност, защото и много други хора се отнасят с уважение към Вашата работа. Споделихте, че приемате това за своя мисия, ще Ви цитирам: „Имаме нужда от това, за да запълним празнотата“. Кажете по какъв начин нематериалното културно наследство оказва подкрепа на общността?

Т.П.: „Силата на идеите“ беше създадена през 2019 г. като логично институционално продължение на инициативните групи, които работят по културни и образователни проекти от 2016 г. За нас беше важно децата и младите хора да имат обширни възможности за учене и самоусъвършенстване, въпреки бушуващата война. В резултат на това в града се появиха фестивали на изкуствата, в това число и театрален фестивал, който привлече съвременни украински театрални режисьори. Школа за гражданска дейност започна да организира събития за доброволци, учители и родители. Организирахме и неформални образователни лагери за деца от градове на фронтната линия, освен това отворихме училище по рок музика и подкрепихме създаването на няколко рок групи. Културните събития включваха литературни срещи, прожекции на украински филми с участието на украински режисьори и създаването на алея със стенописи. Това беше много активен период в живота и развитието на нашата организация. Когато напуснах Авдеевка, освен че изгубих гома си, усетих и опасността да изгубя връзката с хората от нашата общност, тези, които могат да вдъхновяват. Затова решихме да окажем хуманитарна подкрепа на общността си, да създадем проекти, които да осигурят на Авдеевка и Очеретине необходимите стоки, отопление и храна. Имаше обаче различия от културна и образователна гледна точка. През 2022 г. организирахме лагер за деца от нашата общност като ги събрахме от цяла Украйна и реализирахме проекта „Създаване на интеграционно пространство“ за разселени лица в град Павлоград. Разбрахме, че сме на точното място и в точното време. Нямахме различия между нашите занимания и души, а само желание за действие, независимо от разстоянията помежду ни. Определихме основните насоки на дейностите по време на войната: сплотеност на

porridge in Facebook, we received the first invitation and the project “The porridge travelling Ukraine” started. We visited the cities of Truskavets, Zaporizhzhia, Olexandriya, Kamianske, Vyshneve, Kyiv, Brovary, Uman', Vinnytsia. In Kyiv, we carried out meeting with Volnovakha community, singers of wedding songs from the folklore group “Zahraianochka” (songs inscribed in the local list). In Vinnytsia, we conducted an event jointly with a community from town of Soledar (Donetsk region). Then, we have received an invitation from a community in New York (small town in Donetsk region) that is displaced to the city of Myrhorod (Poltava region). Organizing this project, we rallied communities by strengthening their integration into new communities. Our project widens the knowledge of the local people and our compatriots on the history of the Ukrainian Donetsk region. This project is a real movable networking - all participants exchange contacts and share ideas. However, the most important is the joy of our meetings, the sincere emotions, the tears, and always the hugs. We have also several invitations from the cities where Avdiivka residents live now.

V.D.:The whole community has united around the element, and the people treat your work with great respect. As you say, this is your mission, and to quote your words: “We need it to avoid the emptiness”. Tell us, please, why and how the ICH is such a significant support for the community.

Т.П.: Our “Power of Ideas” was created in 2019 as a logical institutionalization of an initiative groups, which has been realizing cultural and educational projects since 2016. It is important for children and young people to have comprehensive opportunities for learning and self-developing despite the war. As a consequence, art festivals, including a theatre festival took place and modern Ukrainian theatre directors were involved. A school of civil activity organized actions for volunteers, teachers, and parents. We organized informal education camps for children from front line cities, opened a rock music school and supported the creation of several rock groups. The cultural events included literature meetings, presentations of Ukrainian films with participation of film directors, creation of an alley of murals. It was a very active period of our life. In February 2022 we understood that a war of other level had come to our city. When I left Avdiivka I lost my home and there was the possibility to lose the connection with members of our community, with people who could inspire with their ideas. We decided to give humanitarian support to our community and write projects to provide Avdiivka and Ocheretyne with essential goods, heat resources and food. However, there appeared a certain gap both in

общностите, опазване на нематериалното културно наследство, неформално образование за младежта. Всяка една от насоките се превърна в опора за общностите, с които ние реализираме инициативите си, както и за организацията. Освен това те се превърнаха и в мои лични опори.

В.Д.: Госпожо Тетяна, Вие сте човек, който от първо лице познава носителите на наследството. Никой не познава техните нужди по-добре от Вас. Каква подкрепа им е необходима по Ваше мнение?

Т.П.: Метафорично казано, те имат нужда от любов и топли думи – това са хора, които са изгубили своя дом, но не и вдъхновението си да опазват нематериалното културно наследство на своите общности. Необходимо е да се създават платформи, където тези хора да споделят своята болка и своите идеи. Тези хора продължават да опазват наследството като скъпоценно съкровище.

Повечето от жените носителки на наследство не са запознати с управлението на проекти и това ограничава участието им. Нуждаем се от специално обучение за общностите, които работят в сферата на опазването на нематериалното културно наследство. Бих желала всички ни носители да могат да разменят посещения, защото сега тази възможност не е налична.

В.Д.: Наистина много Ви благодаря за отговорите и за Вашата работа.

Валентина Демян

Ръководител на Отдела за научно-координационна дейност към Националната академия на изкуствата на Украйна, заместник-директор на Центъра за развитие „Демокрация чрез култура“, национален експерт по нематериално културно наследство, учен изследовател.

За контакт: demcult2017@gmail.com

cultural and educational dimension. In the summer of 2022 we organized a camp for children from our community (gathered from all Ukraine) and realized the project “Creation of the integration space for displaced persons in the city of Pavlohrad”. We have realized that we were in the necessary place and in the necessary time. There was no gap in our activities and in our souls. There was a desire to act notwithstanding the distances. We defined the main directions of activity for the war period: cohesion of communities, safeguarding of cultural heritage, informal education of youth. Each of the directions became a pillar for the communities as well as for our NGO “Power of Ideas”. It became also a pillar for me personally.

V.D.: Ms.Tetiana, you know well the needs of the bearers. What, on your opinion, is necessary for their support?

T.P.: Speaking metaphorically, the people who lost their home but have not lost the inspiration to safeguard the intangible cultural heritage of their communities need love, support and warm words. It is necessary to create platforms where these people can share their pain and their ideas.

Most of our women bearers don't know project management, and it restricts their participation in contests. We need special trainings for communities working in the sphere of ICH safeguarding and I would like that all our bearers have the possibility to make exchange visits.

V.D.: Thank you very much, indeed, for your answers, for your dedication and work.

Valentyna Demian

Chief of the Department on scientific and coordination activities and information of the National Academy of Arts of Ukraine, vice director of the Development Centre “Democracy through Culture”, a national Intangible Cultural Heritage expert and a researcher.

For contact: demcult2017@gmail.com

Практика за опазване на „Хуцулски шарки и свързаното с тях културно пространство“

Safeguarding practice of “Hutsul patterns (ornaments) and related cultural space”

Валентина Демян, Украйна / Valentina Demian, Ukraine

Фоторазказът демонстрира дейностите на Младежката академия на науките на Украйна (MAN) в рамките на образователната практика за опазване на Хуцулски шарки (орнаменти) и свързаното с тях културно пространство, предназначена за млади изследователи, които биха могли да интерпретират знанията за живото наследство в своята работа. Проектът привлича младежи към изследване и изучаване на живото наследство, както и към реализация на смели проекти, основане на знания, натрупани през вековете. Образователната програма обединява практикущите и учениците от академията.

Изразяваме нашата благодарност към Станисла Довхи, президент на Младежката академия на науките, и Мария Лубинска, сътрудник на Академията, за тяхната помощ при подготовката на фото разказа.

Информацията е подготвена от Валентина Демян, Център за развитие „Демокрация чрез култура“, Украйна

Студенти от Младежката академия разглеждат хуцулския орнамент в Катедра на ЮНЕСКО за научно образование в Украинския държавен университет Драхоманов, Киев.

Students of the MAN examine the Hutsul ornament at the UNESCO Chair on Science Education at the Ukrainian State Drahomanov University, Kyiv.

The photo story demonstrates activities of Junior Academy of Sciences of Ukraine (Mala Academia Nauk, MAN) within the frames of the educational practice of safeguarding “Hutsul patterns (ornaments) and related cultural space” designed for young researchers, who could integrate ICH knowledge in their work. This project aims to involve youngsters to do research, learn about the living heritage and realize their brave projects using the accumulated centuries-old knowledge. The educational program plans to unite bearers and Junior Academy students in joint activities.

We would like to express our gratitude to Stanislava Dovhyi, president of the Junior Academy of Sciences, and Maria Lubynska, the fellow worker of the Academy, for their assistance in preparing this information.

The information is prepared by Valentyna Demian, Development Centre “Democracy through Culture”, Ukraine

Студентите от секцията по 3D моделиране на Младежката академия, филиала в Киев, изучават структурата на хуцулския орнамент.

Students of the 3D modelling section of the Junior Academy, Kyiv affiliate learn the structure of Hutsul ornament.

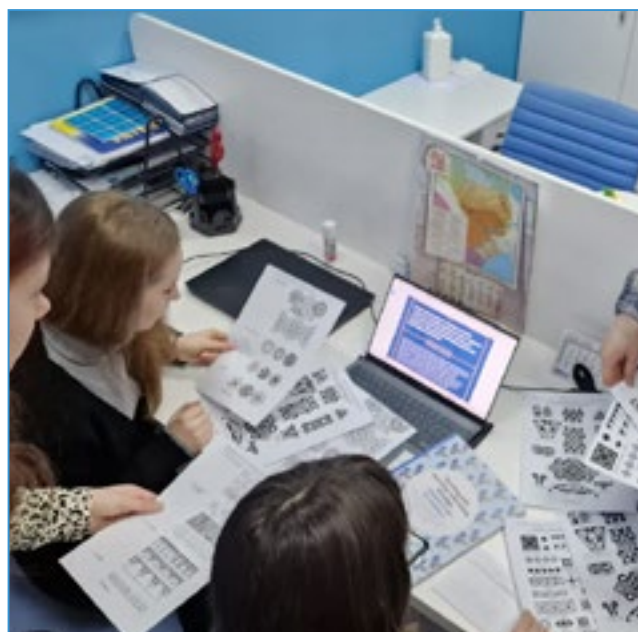
Математическа работилница „Геометричните тайни на хуцулския орнамент“. Ученици от 85-о специализирано училище в Киев, член на UNESCO APSNet.

Maths workshop “Geometrical secrets of the Hutsul ornament”. Students of the 85th Specialized School in Kyiv, member of the UNESCO APSNet.

Комуникация на студенти от Младежката академия с носители на живото наследство на фестивала „Украинска Писанка“, традиция и изкуство, Киев, април 2024 г.

Communication of MAN students with ICH bearers at the festival “Ukrainian Pysanka, tradition and art”, Kyiv, April 2024.

Студенти от Младежката академия с носители на живото наследство на фестивала Украинска Писанка, традиция и изкуство, Киев, април 2024. г.

Communication of MAN students with ICH bearers at the festival “Ukrainian Pysanka, tradition and art”, Kyiv, April 2024.

©Всички права запазени

Това издание или отделни негови части не могат да бъдат размножавани, публикувани и/или предавани по електронен, механичен или фотокопирен или друг начин, както и въвеждани в информационни системи, включително компютърни, без изричното писмено съгласие от авторите и издателите.

©All rights reserved

No part of this publication may be reproduced or published and/or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying or otherwise, or by any information storage and retrieval system, including a computerized one, without a permission in writing from the authors and the publishers.

Публикуваните текстове и снимки изразяват единствено вижданията на авторите и по никакъв начин не изразяват вижданията на Регионалния център. Регионалният център не носи отговорност за използването на информацията, която се съдържа в тях. Границите на картите не предполагат официално одобрение или приемане от страна на Регионалния център на съответните държави и територии.

The published articles and photos express solely and only the opinions of the authors and do not represent the opinions of the Regional Centre Sofia by any means. The Centre bears no responsibility for the use of the published information. Boundaries on maps do not imply official endorsement or acceptance by the Regional Centre Sofia of the countries and territories concerned.

Научните статии се публикуват след анонимно рецензиране от двама рецензенти.

The articles are published after anonymous peer review by two reviewers.

София, брой 11-12, 2024
Sofia, issue 11-12, 2024

Списание "Живи наследства" е издание на Регионалния център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО, София. То е посветено на изследването, изучаването, опазването, съхранението и популяризирането на живите наследства в страните членки на Регионалния център. Неговата цел е да съдейства за разпространение на международни и национални политики, на знания и добри практики в сферата на нематериалното наследство, да подкрепя опознаването, споделянето и разпространението на живи наследства.

Списание то излиза на български и на английски език.

'Living Heritage' journal is a publication of the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO based in Sofia. The covered themes in the journal are dedicated to the research findings, analyses, safeguarding, preservation and popularization of intangible cultural heritage in the Member States of the Regional Centre Sofia. Its purpose is to contribute to the diffusion of international and national policies, expertise and good practices in the field of intangible cultural heritage, to support the recognition, sharing and dissemination of living heritage.

The journal is in Bulgarian and English.